

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

David Primožič

Narodnostna struktura avstro-ogrske vojske na soški fronti 1915–1917

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**David Primožič
Mentor: doc. dr. Damijan Guštin**

Narodnostna struktura avstro-ogrske vojske na soški fronti 1915–1917

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

ZAHVALA

Hvala staršema Tonetu in Andreji za dolgotrajno potrpežljivo sprejemanje izvirnih odgovorov na vprašanje »Kdaj bo diploma?«, hvala mojemu dekletu Nini za vzpodbujanje pri pisanju in čakanju na to kar pride potem, hvala Nataši Nemeč za nesebično pomoč pri zbiranju virov in podatkov, posebna hvala doc. Dr. Damijanu Guštinu za mentorstvo, kajti brez njega bi bil nekajkrat povsem izgubljen, hvala pa tudi prof. Janji Perko za lektoriranje. Hvala tudi vsem zaposlenim na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, ki so mi s svojim znanjem odpirali nova obzorja.

Narodnostna struktura avstro-ogrške vojske na soški fronti 1915–1917

Južnoslovanski narodi so povezani z vojaškimi veččinami od svoje naselitve na srednje- in južnoevropskem prostoru. Najbolj je ta njihova povezanost prišla do izraza v času turških vpadov proti severu in severozahodu in od takrat naprej imajo ti narodi do vojaške veččine poseben odnos. V njej so našli posebno mesto tudi vojaki južnoslovanskih narodov, saj so se zaradi dejstva, da je soška fronta potekala na zahodnem robu slovenskega narodnostnega ozemlja, za to zemljo borili bolj zavzeto in požrtvovalno. Soška fronta je bila že tretje bojišče, ki se je Avstro-Ogrski odprlo v slabem letu dni po objavi vojne napovedi. Velika smrtna žetev na ruski fronti in tudi izgube na balkanskem bojišču so skoraj izčrpale njen človeški potencial, vojna pa je trajala šele manj kot leto dni. Novo bojišče na jugozahodu monarhije, dolgo skoraj 600 km, je prineslo velike skrbi, a nekako so vendarle zbrali skupaj zadostno silo, da je 29 mesecev kljubovala Italijanom in jim ni dovolila zmagovitega pohoda proti osnovnemu cilju, Trstu. Pri tem kljubovanju so imeli velike zasluge tudi vojaki južnoslovanskih narodnosti, če je bila njihova udeležba v teh bojih ključnega pomena, pa bomo videli v zaključku tega diplomskega dela.

Ključne besede: soška fronta, bitka, južni Slovani, polk

Ethnic structure of Austro-Hungarian army on Isonzo front 1915–1917

South Slavic nations have been connected to military skills since their arrival to central and mid-European habitat. The First World War and the Isonzo front left a significant mark in world history. Due to fact that the Isonzo front was on the western edge of Slovenian land, they fought with even greater will and courage. The Isonzo front was the third battlefield which opened for Austro-Hungary less than a year after the war had been declared. The exceptionally high death tolls on the Russian front and the losses on the south-eastern front against Serbia have almost depleted Austro-Hungarian human resources. The war did not last for a full year. A new battlefield, almost 600 kilometers long front, was positioned to the south-west of monarchy. Somehow Austro-Hungary managed to collect sufficient force to stand against the Italians. They held their ground for 29 months and did not let them triumphantly reach their basic goal - the city of Trieste. The contribution of the south-Slavic soldiers was recognized as a great tribute to this task, but was it a crucial contribution? We will see in the end of this work.

Key words: Isonzo front, battle, south Slavic nations, regiment

KAZALO

1 UVOD	7
2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR	9
2.1 Opredelitev predmeta proučevanja.....	9
2.2 Predstavitev ciljev proučevanja.....	9
2.3 Hipoteze.....	10
2.4 Metodologija proučevanja.....	10
2.5 Opredelitev temeljnih pojmov.....	11
3 ZGODOVINSKI PREGLED AVSTRO-OGRSKE	14
4 NARODNOSTNA SESTAVA AVSTRO-OGRSKE	22
5 AVSTRO-OGRSKE OBOROŽENE SILE PRED VSTOPOM V VOJNO	30
5.1 Organizacijska sestava avstro-ogrske vojske.....	31
5.2 Narodnostna sestava avstro-ogrske vojske.....	35
5.3 Pripravljenost avstro-ogrske armade na vojskovanje.....	41
6 PREGLED ITALIJANSKE VOJSKE	42
7 SOŠKE BITKE IN DOLOČITEV TEŽIŠČA NAPADOV V POSAMEZNIH BITKAH	43
7.1 Prva soška bitka (23. junij do 7. julij 1915).....	48
7.2 Druga soška bitka (17. julij do 10. avgust 1915).....	49
7.3 Tretja soška bitka (18. oktober do 5. november 1915).....	52
7.4 Četrta soška bitka (10. november do 11. december 1915).....	56
7.5 Peta soška bitka (11. do 16. marec 1916).....	60
7.5.1 »Kazenska« ekspedicija na Tirolskem.....	61
7.5.2 Obdobje med peto in šesto bitko.....	62
7.6 Šesta soška bitka (4. do 16. avgust 1916).....	62
7.7 Sedma soška bitka (14. do 17. september 1916).....	65
7.8 Osmo soška bitka (9. do 12. oktober 1916).....	66
7.9 Deveta soška bitka (31. oktober do 4. november 1916).....	68
7.10 Deseta soška bitka (12. maj do 5. junij 1917).....	70

7.11 Enajsta soška bitka (17. avgust do 15. september 1917).....	74
8 ZAKLJUČEK IN PREVERBA HIPOTEZ	79
9 LITERATURA	84

1 UVOD

Slovanski narodi so bili s habsburško monarhijo povezani skozi ves njen zgodovinski razvoj, čeprav zbirka ozemelj, ki so cesarstvu pripadale, nikoli ni bila docela ustaljena. Že Metternich je dejal, da se »Azija začne na Landstrasse«, to je na ulici, ki vodi iz centra Dunaja proti vzhodu. Del tega tako imenovanega vzhoda pa so bili tudi slovanski narodi. Čehi, Poljaki, Slovenci, Hrvati, vojvodinski Srbi in Bošnjaki so bili del avstro-ogrskega cesarstva vsaj v določenem času njegovega obstoja. Seveda pa se je Avstro-Ogrska skozi čas tudi sama spreminjala. Del teh sprememb je prihajal od znotraj, iz političnega ustroja cesarstva, del pa od zunaj v obliki mednarodne diplomacije ter seveda vojn. Največja in hkrati zadnja vojna, ki jo je bojevala Avstro-Ogrska, je bila prva svetovna vojna, ki jo je za nameček tudi sama sprožila. Pod orožje je poklicala vse svoje narodnosti in ti možje so potem branili svojo domovino, ki pa jim je bila velikokrat mačeha. Na začetku boji proti Srbiji, potem vzhodna fronta in na koncu še jugozahodna fronta proti Italiji, na vsa ta bojišča je Avstro-Ogrska pošiljala vojake različnih narodnosti. Tako se je nemalokrat zgodilo, da sta se z ramo ob rami za Avstro-Ogrsko borila Nemeč in Bošnjak ali pa Čeh in Slovenec.

Leta 1915, natančneje 23. maja, je Italija napovedala vojno Avstro-Ogrski, svoji dolgoletni zaveznici, s tem pa se je odprlo novo bojišče na jugovzhodu monarhije, kasneje imenovano tudi soška fronta. Avstro-ogrski vojaški vrh se je sprva želel zoperstaviti napadalcu na reki Savi in na robu Ljubljanske kotline, toda Svetozar Borojević, ki je bil imenovan za poveljnika 5. armade, ki naj bi ustavila Italijane, se je odločil, da bo Italijane zaustavil na reki Soči, od koder izhaja tudi ime fronte. To je bila na nek način sreča za Slovence, saj bi v nasprotnem primeru slovensko ozemlje postalo osrednje bojišče in zelo verjetno je, da bi velik del tega ozemlja vojna vihra močno prizadela. Borojević je bil mnenja, da se bodo slovanski narodi, predvsem pa Bošnjaki, Hrvatje in Slovenci zagrizeno borili za svoje ozemlje, saj bi preboj fronte pomenil opustošenje slovenske zemlje, posredno pa tudi nevarnost, da bi Italijani lahko prišli na hrvaško ozemlje in v Bosno in Hercegovino. Cesar Franc Jožef I. je to stališče upošteval in fronta, ki je predmet mojega raziskovanja, je bila načrtovana. Še danes so deljena mnenja o tem, ali je bilo Borojevićevo stališče pravilno in ali

je tudi zaradi tega soška fronta zdržala vse napade italijanske vojske. V vsakem primeru pa je dejstvo, da je številčno šibkejša avstro-ogrsko vojska 29 mesecev kljubovala močnejšemu nasprotniku, na koncu pa skupaj z enotami zavezniškega nemškega cesarstva celo prebila fronto in potisnila italijansko vojsko vse do reke Piave, vojaškostrokovno vredno občudovanja.

Časovna distanca do teh dogodkov je že kar precejšnja, zato je tudi proučevanje tega obdobja lažje. Na razpolago so pisni zgodovinski viri, zato je najprimernejša metoda analiza pisnih virov in kasneje deskriptivna metoda prikaza dejstev.

Obstaja splošno prepričanje, da so se južnoslovanski narodi, predvsem pa Slovenci, borili za svojo domovino. Raziskovanje bo skušalo to prepričanje potrditi ali ovreči, zlasti v primeru udeležbe južnoslovanskih enot na soški fronti.

Cilj tega dela je prikazati narodnostno strukturo avstro-ogrsko vojske med prvo svetovno vojno na soški oz. jugozahodni fronti. Zanima me predvsem dejstvo, ali so bili na tej fronti na najbolj izpostavljenih točkah navadno slovanske enote ter razlogi, zakaj je (če je) do take razporeditve prišlo. V določenih primerih se že nakazuje dejstvo, da so južnoslovanske narode načrtno uporabljali na najtežjih odsekih fronte, te trditve navajajo predvsem avtorji, ki so bili sami udeleženi v bojih, vendar jih je potrebno jemati nekoliko z rezervo, saj pri njih lahko prihaja do čustvenega dožemanja bojev ter s tem do drugačne slike od resnične. Odločitev za tako temo je bila zame dokaj enostavna, saj me že od malih nog zanima dogajanje na soški fronti, predvsem na goriškem delu, že kot fantič sem prečesal pobočje Sv. Gabrijela ali Škabrijela po dolgem in počez ter bil vedno znova fasciniran nad pogoji, v katerih so se vojaki v tistem času borili in živeli.

Diplomsko delo je v grobem sestavljeno iz treh delov:

V prvem delu bom predstavil metodološki okvir, v katerem natančno opisujem načrt dela, nato pa bom predstavil postavljeni hipotezi. To dvoje omogoča sistematičen in celovit pregled predmeta proučevanja.

Drugi del bo podal zgodovinski okvir, znotraj katerega bodo zajeta relevantna zgodovinska dejstva, ta del pa bo tudi omogočal verifikacijo ali pa zavrnitev postavljenih hipotez.

Raziskovalne metode, uporabljene v tej diplomski nalogi, bodo prilagojene dostopnosti virov, zgodovinski naravi izbrane tematike ter zastavljenim ciljem. Najpomembnejša metoda bo analiza in interpretacija pisne zgodovinske literature, člankov ter tudi internetnih virov. Za predstavitev in ponazoritev tedanjih razmer na fronti in v Avstro-Ogrski sami pa bo uporabljena deskriptivna metoda na podlagi pridobljenih zgodovinskih virov.

V zadnjem delu bom na podlagi zbranih podatkov ocenil ter potrdil ali zavrnil hipoteze.

2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Opredelitev predmeta proučevanja

Predmet proučevanja bodo južnoslovanske enote, ki so bile napotene na soško fronto v letih od 1915 do 1917, od italijanske vojne napovedi Avstro-Ogrski pa vse do preboja fronte v 12. soški bitki ter ustalitvi nove frontne črte na reki Piavi globoko na italijanskem ozemlju. Slovanska enota je sicer zelo širok pojem, saj lahko pod tem imenom razumemo češke, slovaške, slovenske, hrvaške, bosanske, hercegovske, dalmatinske in nenazadnje tudi srbske enote znotraj avstro-ogrsko vojske. V tem delu me zanimajo le enote, ki so imele med vojno ter tudi po prvi in drugi svetovni vojni narodne interese na ozemlju, kjer je potekala fronta. To pomeni, da me bodo zanimale predvsem slovenske, poleg njih pa še hrvaške, bošnjaške, hercegovske in dalmatinske enote. Prikazal bom njihovo delovanje na soški fronti, kje so se te posamezne enote nahajale med ofenzivami. Prikazal bom vpliv njihovega delovanja v določenih sektorjih in iz tega izpeljal zaključke, pomembne so potrditev ali zavračanje hipotez.

2.2 Predstavitev ciljev proučevanja

Cilje tega diplomskega dela ni ugotoviti, kje so se slovanske enote nahajale med posameznimi italijanskimi ofenzivami, temveč zakaj je do takšnega razporeda prišlo; ali je do tega res prišlo zaradi narodnosti posamezne enote ali pa je mogoče avstro-ogrsko vojaško vodstvo imelo predvsem srečo pri napotitvi enot na določene položaje. Splošno

prepričanje je, da se je avstro-ogrsko vojaško in politično vodstvo dobro zavedalo, kaj za južnoslovanske enote pomeni bojevanje na svoji zemlji, zato je enote razporejalo prav po tem načelu. Seveda pa je za tovrsten prikaz potreben podroben pregled avstro-ogrške vojske, še posebno enot, ki so bile povečini popolnjevane z južnoslovanskimi narodi.

2.3 Hipoteze

Na podlagi predmeta ter ciljev proučevanja postavljam naslednji hipotezi:

H1: Vodstvo avstro-ogrške vojske je južnoslovanske enote na soški fronti razporejalo na podlagi dejstva, da se borijo na svoji zemlji in da bodo zaradi tega bolj požrtvovalne kot neslovanske enote.

H2: Južnoslovanske enote so prispevale bistven delež k ohranitvi fronte na Soči.

2.4 Metodologija proučevanja

Pri izdelavi diplomske naloge sem uporabil naslednje metode raziskovanja:

- *Zbiranje virov:* še preden sem se lotil pisanja naloge, sem iz obstoječe bibliografije zbral večino del, ki so povezana s temo, ki jo preučujem v svoji nalogi, ali vsaj z zelo sorodnimi temami. V pomoč mi je bil svetovni splet, kjer sem dobil precej koristnih podatkov
- *Analiza sekundarnih pisnih virov:* uporabil sem jo pri opredelitvi temeljnih pojmov ter prikazu stanja proučevane problematike. Med sekundarne vire štejem članke, knjige, monografske publikacije, ki so skupaj dale potreben vpogled v predmet proučevanja.
- *Deskriptivna metoda:* z njo sem opisal vlogo, ki so jo južno slovanske enote imele na Soški fronti v okviru avstro-ogrške vojske

- *Metodologija ugotavljanja narodnostne strukture enot*: v veliko pomoč mi je bilo delo o narodnostni strukturi avstro-ogrskih enot avtorja Sira Ofelia ter popisi prebivalstva po občevalnem jeziku, ki so jih izvajali v Avstro-Ogrski. Pri tem nastane težava, ker je ta metoda precej nezanesljiva, ker občevalni jezik v večnacionalni skupnosti ni bil enak maternemu jeziku.

2.5 Opredelitev temeljnih pojmov

- *Posočje*

V ožjem pomenu zajema predvsem dolino reke Soče z obdajajočim gorovjem, hribovjem in nižavjem od izvira do izliva v Tržaški zaliv, v širšem pomenu pa vse ozemlje, ki ga izpirajo pritoki reče Soče. S svojo geografsko lego, topografsko obliko in naravno dolinsko in nižinsko prehodnostjo nudi vsestranske povezave s sosednjimi in prekomorskimi deželami. Je geografsko križišče in most med severom, jugom, vzhodom in zahodom. Čez to ozemlje so vodile trgovske poti, po katerih so se pretakale različne kulture in narodi, kar je Posočju dalo pečat politične, gospodarske in strateške pomembnosti. (Gradnik 1980, 5)

- *Soška fronta*

Dobrih 80 kilometrov dolga črta, ki ni potekala neposredno po meji, temveč po naravni obrambni črti od Rombona, Ravelnika, Javorščka, Lipnika, Vršiča, Vrat, Krna, Mrzlega vrha do Soče. Na desni strani Soče sta bili tolminsko in goriško mostišče. Tolminsko, kjer je šla obrambna črta prek Dolij, Sv. Danijela, Mengor in Sela, je branilo zlasti železniško progo od Bohinja do Podbrda in železniško postajo pri Sveti Luciji ter cestne povezave čez Idrijo in Čepovan do Ljubljane. Goriško mostišče je bilo utrjeno na črti Sabotin–Oslavje–Podgora–Kalvarija. Z njim naj bi branili Gorico in preprečevali prodor v Vipavsko dolino. Vmesno obrambno ozemlje je potekalo tik nad levim bregom Soče po Banjški planoti in po Krasu. Južno od Gorice pa je fronta potekala prek Ločnika, mimo Gradiške, po zahodnem

robu Doberdobske planote in se nato zahodno od Devina iztekla v morje. (Nečak in Repe 2005, 114)

Poudariti je treba, da je ta črta tako potekala v začetni fazi bojev in se je v 29 mesecih spreminjala, predvsem na njenem južnem delu, kjer je bilo težišče italijanskih napadov, saj je bil njihov glavni vojni cilj kljub vsemu Trst.

- *Kras*

Kras je apnenčasta planota na JZ delu Slovenije, vpeta v objemu Tržaškega zaliva, Vipavske doline, Brkinov, Pivke in slovenske Istre. Beseda izhaja iz starega ljudskega izraza za kamen in je prvotno pomenila kamnito pokrajino. Iz tega naziva se je razvilo lastno ime Kras za vse področje, ki se razteza med Tržaškim zalivom in Vipavsko dolino ter med Soško dolino in Brkini.

(Wikipedia 2008b)

- *Armada (Armee)*

Najvišja operativna enota kopenske vojske ali vojnega letalstva, sestavljena iz korpusov ali divizij, ki po pravilu deluje na samostojnih operacijskih smereh ali celo na svojem bojišču. Armada se lahko uporablja tudi kot sinonim za oborožene sile na splošno ali samo za kopensko vojsko, v nekaterih primerih pa tudi kot obči pojem za kopensko vojsko in vojno letalstvo skupaj. (Gaženič 1970, 215)

- *Korpus (Korps)*

Korpus je armadni zbor. (Bunc 1967, 244) Korpus je najvišja taktična ali operativna enota kopenske vojske ali vojnega letalstva. Namenjen je za izvrševanje zapletenejših nalog taktično-operativnega značaja, samostojno ali v sklopu armade. Korpus je lahko sestavljen le iz enega rodu (pehotni, oklepni, itd) ali iz enot večih rodov. Sestava korpusa je praviloma spremenljiva. Največkrat ima v svoji sestavi do tri divizije oz. 2 do 5 brigad in več samostojnih polkov in bataljonov. V nekaterih vojskah obstaja tudi v miru, v drugih pa se formirajo samo v vojnem času. (Gaženič 1972, 625)

- *Divizija (Truppendivision)*

Divizija je višja taktična in združena enota stalne sestave, usposobljena za samostojne naloge. V vojni je običajno sestavljena iz večih polkov ali brigad (lahko tudi bataljonov) in enot za podporo, zaščito in varovanje. Kot organizacijsko-formacijska celota je divizija eden od osnovnih dejavnikov moči in potencialnih zmožnosti v strateških ocenah oboroženih sil. (Gaženić 1971, 469)

- *Brigada (Brigade)*

Brigada je višja taktična združena enota, najpogosteje kot samostojna enota ali v sestavi divizije, izjemoma tudi del višjih enot (korpusa ali armade). Načeloma je sestavljena iz dveh do petih bataljonov (včasih tudi iz večih polkov), enot za podporo, bojno, zaledno in sapersko varovanje, poveljniške enote in enote za zveze. Najpogostejša oblika je pehotna brigada. Glede na sestavo je usposobljena za delovanje v različnih pogojih, lahko pa deluje tudi v samostojnih akcijah taktično-operativnega značaja. (Gaženić 1971, 10)

- *Polk (Regiment)*

Polk je osnovna taktična in podporna enota, samostojna ali v sestavi brigade, divizije ali višjih enot vseh rodov oboroženih sil. (Gaženić 1974, 521)

Polk je nastopal v miru in vojni kot celota in je bil temeljna enota Avstro-Ogrske vojaške organiziranosti, čeprav so lahko v vojni tudi polkovni bataljoni delovali samostojno kot deli brigade. V začetku vojne so polki skupne armade imeli po štiri bataljone, v vsakem bataljonu štiri stotnije, in glede na to, da je stotnija v vojni štela 250 vojakov, je bilo v polku načeloma 4000 vojakov. (Švajncer 1988, 17)

- *Bataljon (Batallion)*

Je enota, ki je sestavljena iz več čet, samostojnih vodov, samostojnih oddelkov in poveljstva. Bataljon je sestavni del polka ali brigade, lahko pa je neposredni sestavni del višjih enot (divizija, korpus, armada). Bataljon običajno šteje od 300 do

1.200 vojakov. (Gaženić 1970, 504) Zaradi dejstva, da je bataljon sestavljen iz različnih enot (strelske, mitralješke, minometne ...) je namenjen tudi samostojnemu izvajanju akcij. Zaradi velike samostojnosti se smatra kot osnovna taktična enota. (Svarog.org 2008)

- *Stotnija (Kompagnie)*, v moderni slovenski vojaški terminologiji četa
Najprej je pri izrazu četa treba opozoriti, da se je ime v slovenski vojaški terminologiji uporabljalo kot sinonim za vojaštvo na splošno, a vendarle pomeni četa enoto nekaterih rodov in služb, načeloma v sestavi bataljona ali kot samostojna enota znotraj polka. V četi je med 50 in 500 vojakov, poleg poveljniškega dela pa ima navadno dva do štiri vode in enega ali več samostojnih oddelkov. Glede na to, da četa navadno deluje skupaj, da se v njej odvija celotno življenje vojakov in njihovih nadrejenih, da je prehrana in oprema vodena centralizirano, se četa v večini oboroženih sil smatra kot osnovna enota, usposobljena za samostojno izvajanje nalog. (Gaženić 1971, 253)

3 ZGODOVINSKI PREGLED AVSTRO-OGRSKE

Zbirka ozemelj, ki jim je vladala habsburška vladarska hiša, nikoli ni bila ustaljena. V poglavitnih potezah je bila načrtana leta 1526, ko je Ferdinand, ki je že imel razne naslove kot vladar alpsko-nemških dežel, postal kralj Češke in kralj Ogrske. Toda skoraj tristo let te dežele niso imele skupnega imena. Bile so pač »dežele habsburške vladarske hiše«. Dolga leta so Habsburžani spretno vijugali skozi dinastične ženitve in ravno ta vrlina je zgradila veličino njihove vladarske hiše.

Leta 1804 so dežele habsburške monarhije naposled dobile ime, postale so Avstrijsko cesarstvo. Toda bitka pri Slavkovu je razbila sanje o vesoljnem cesarstvu in iz Franca naredila kvečjemu drugorazrednega cesarja. Avstrija je spet krmarila svojo državno barko po svoji stari navadi, z gibko diplomacijo in bistroumnimi pogodbami. Leta 1809 je zunanji minister postal Clemens Wenzel Metternich, ki je to novo Avstrijo tudi posebej predstavljal v Evropi.

Leto 1848 je v monarhijo prineslo spremembe. Kmečko nezadovoljstvo je bilo sicer vsesplošno, vendar se ga širše kmečke množice niso zavedale. Iskra revolucije se je morala prižgati iz mest. Severno od Alp so bila le tri mesta z več kot sto tisoč prebivalci – Dunaj, Praga in Budimpešta.

Julija 1848 se je na Dunaju sestala ustavodajna skupščina, ki je bila dejansko edini pravi Reichsrat v zgodovini avstrijskega cesarstva, obdobje od julija 1848 do marca 1849 pa je bilo v zgodovino zapisano kot edino liberalno obdobje habsburške vladavine. V skupščini je bilo kmalu pa ustanovitvi podano agrarno vprašanje in 7. septembra je bil sprejet zakon o zemljiški odvezi, ki je bil največji uspeh revolucij leta 1848. Ta zakon je odpravil dedne pravice veleposestnikov brez odškodnine, odpravil je tlako ter omogočil kmetu, da je prišel do svoje lastne zemlje. Visoka aristokracija s tem ni bila uničena, saj je dobila ogromne odškodnine, s katerimi je začenjala svojo kapitalistično dejavnost, uničeno pa je bilo nižje plemstvo, saj svojih posestev ni moglo obdelovati brez tlake, odškodnina pa je bila premajhna, da bi se lahko razvili v pomembne kapitaliste. 2. decembra 1848 je cesar Ferdinand I. odstopil s svojega položaja v korist svojega nečaka Franca Jožefa in od tedaj naprej ga v javnem življenju ni bilo več videti. Franc Jožef I. je imel v svoji politiki dva poglobljena cilja: bil je odločen ohraniti moč svoje vojske ter zagotoviti veljavo monarhiji na tujem. (Taylor 1956, 91)

Po porazu v avstrijsko-pruski vojni leta 1866 je bil cesar Franc Jožef I. prisiljen skleniti kompromis z Madžari in dopustiti uveljavitev dualizma. S tem je bilo leta 1867 enotno Avstrijsko cesarstvo preoblikovano v dualistično Avstro-Ogrsko, ki je ostala v taki obliki do razpada 1918. (Wikipedia 2008a)

Avgusta 1879 je ministrski predsednik postal Taaffe. Bil je odličen diplomat, kateremu je načelo, da naj bi noben narod ne dobil odločilne premoči v cesarstvu, pomagalo voditi skrajno težavno notranjo politiko države. Njegova politika je bila sicer kratkoročna, a vendar je v času njegovega predsedovanja prišlo do ponovne uveljavitve Avstro-Ogrske v mednarodnem okvirju, podpisan pa je bil tudi sporazum Trojne zveze z Nemčijo in Italijo, čeprav je Avstro-Ogrska to le nerada naredila, saj je to pomenilo priznanje italijanske narodne države.

Leta 1894 se je lepo pokazalo nasprotje med nemškim in slovanskim delom populacije v monarhiji, in to s problemom celjske gimnazije. Slovenci so na tej šoli zahtevali poučevanje v maternem jeziku, Nemci pa so to seveda zavračali in grozili z umikom celotnega nemškega političnega bloka iz vlade. Na koncu se je izšlo tako, da je vlada dobila v državnem zboru pooblastilo za ustanovitev vzporednic v Celju, Nemci pa so se umaknili iz vlade in koalicija se je tako razbila, zvezna vlada pa padla. (Nečak in Repe 2005, 19)

Franc Jožef I. je bil prisiljen najti močnega človeka, ki bi lahko uveljavil svojo oblast, saj politikom ni uspelo sestaviti vlade, ki bi bila sposobno koalicijsko voditi državo. Tega človeka je našel v Badeniju, namestniku v Galiciji. Bil je plemič poljskega rodu in hkrati cesarjev zvest služabnik. Leta 1897 je njegovi politiki uspelo skleniti sporazum z Rusijo, kar pa je bil dvorezen meč, saj sta se največja naroda, Nemci in Madžari, ki sta se zelo bala Rusije, naenkrat v vso močjo obrnila proti monarhiji, saj ni bilo več ruske nevarnosti.

Po Badeniju je v Avstriji tri leta vladalo nekako medvladje, politično situacijo tistega časa najbolje ponazori trditev, da ko so bili ministri najbolj zadovoljni, če poslanci Reichsrata niso v predsednika vlade metali črnilnikov. V tem času Franc Jožef I. niti ni poskušal sestaviti vlade z ministri, ki bi lahko konstruktivno prispevali k politiki države, ampak je na njihovo mesto postavil kar birokrate. Glavni birokrat je bil Körber, ki je leta 1900 postal tudi ministrski predsednik. Njegova politika je bila politika »roka roko umiva« (Taylor 1956, 225), ki pa je bila le slaba kopija nemške. Državni zbor je bil zaradi svoje razdvojenosti praktično nezmožen kakega odločanja, problem mu je predstavljalo celo odločanje o eni najpomembnejših zadev v državi, potrjevanju davkov.

Leta 1905 je bilo za habsburško monarhijo leto krize. Rusija je bila krepko poražena na Daljnem vzhodu in to je pomenilo njen zasuk nazaj v Evropo. Istočasno se je ogrska polovica začela upirati zaradi skupne vojske in njen parlament že leta 1903 ni želel potrditi nabornih kontingentov za skupno vojsko. Na edinih svobodnih volitvah na Ogrskem leta 1905 je bila večina volilcev proti skupni vojski. Franc Jožef je opustil ustavno vladanje in na mesto ministrskega predsednika postavil generala Fejevarya, kar naj bi poudarilo skupno vojsko. Zaradi še vedno velikega nasprotovanja skupni vojski je februarja vojska razgnala ogrski parlament, ustava pa je bila razveljavljena. Fejevary je napovedal uvedbo splošne volilne pravice. Ta sklep je ogrožal madžarski narod na dva načina, kot narod, saj

so bili Madžari na Ogrskem v manjšini, ogrožal pa je tudi razredne privilegije, ki jih je imela ogrska zemljiška gospoda. Ta grožnja je bila dovolj, da se je ogrska opozicija malce umirila, saj se je ogrska zemljiška gospoda bala svojih kmetov še celo bolj kot drugih narodnosti. Aprila 1906 je prišlo do sporazuma med Francem Jožefom in ogrsko koalicijo. Madžari so se nehali upirati skupni vojski in carinski uniji z Avstrijo, Franc Jožef I. pa ni več grozil s splošno volilno pravico. (Taylor 1956, 225–241)

Po letu 1907 se je cesar spet zatekel k obliki vladanja, ki je pomenila zgolj zanašanje na vojaško silo, saj kljub vsem težavam, ki jih je monarhija imela, ni bil pripravljen niti dela svoje oblasti prenesti na ljudstvo. To zanašanje na vojsko pa je imelo svoj razlog tudi drugje, saj je v tem času potekel avstrijsko-ruski sporazum, ki je dal Avstro-Ogrski nekaj let predaha. Ta odmor ni bil dobro izrabljen, saj Avstriji ni uspelo priti izpod vpliva Nemčije, to pa bi bil predpogoj, da se država spet smatra kot evropska velesila. Monarhija je živela le še v vojski, vprašanje pa je bilo, ali je ta vojska sposobna preživeti tako zmago kot poraz.

Leta 1906 je na mesto načelnika generalnega štaba prišel bojeviti Conrad von Hötzendorff. Njegovo mišljenje je bilo, da je vojskovanje zdravilo za šibkosti cesarstva, zato je želel vojno proti komerkoli, samo da se država vojskuje. Istega leta je na mesto zunanjega ministra prišel Aehrenthal, čigar edina velika napaka je bila, da je bil preveč samozavesten in prepričan o svojih zmožnostih. Obljubljal je, da bo poživil monarhijo, tako kot mnogi njegovi predhodniki. Aerenthal je bil poslanik v Petrogradu in njegova vizija je bila spet ustvariti Sveto alianso. Iskal je grešnega kozla za avstro-ogrške težave, našel pa ga je v Srbiji. Srbija je bila za časa Obrenovičev nekakšen avstro-ogrski satelit. Leta 1906 ni dobila posojila v Avstriji, dobila pa ga je v Franciji, in to je Srbiji dalo nekakšno gospodarsko neodvisnost od Avstro-Ogrske. Naslednje leto ji je Aerenthal ponudil precej ugodnejšo gospodarsko pogodbo, toda bila je tako ugodna za Srbijo, da je nista potrdila niti avstrijski niti ogrski parlament. Zato pa se je Srbija obrnila k nemškemu trgu, ki je bil za njen izvoz svinjine precej pomembnejši kot pa avstro-ogrski.

Leta 1909 je bila avstro-ogrška vojska že mobilizirana in pripravljena na vojno s Srbijo. Vendar je Aerenthal še pravočasno spoznal, pa zmaga proti Srbiji prinaša v monarhijo dodatne južne Slované, ki bi še bolj otežili njeno delovanje. Spoznal je to, kar so vedeli

zunanji ministri od Metternicha do Andrassyja; da mora namreč Avstro-Ogrska na Balkanu podpirati status quo. Tako je bil vojni spopad sicer preprečen, a le začasno. Tega so se zavedali tudi v Srbiji, kjer so začeli iskati zaveznike proti Avstro-Ogrski.

Avstro-Ogrska je bila v krizi mednarodne legitimnosti. Potrebno je bilo najti opravičilo za nesojeni začetek vojne, našli pa so ga na sojenju proti »veleizdajalcem« na Hrvaškem. Na tem sojenju je padla velika sramota na avstro-ogrsko zunanje ministrstvo, saj je prišlo na dan, da so bili spisi, ki jih dalo ministrstvo, ponarejeni. Še več, bili so zelo nespretno ponarejeni. S tem je bila Avstro-Ogrska dejansko diskreditirana v očeh evropskih držav. Aerenthal se je vrnil k miroljubni politiki svojih predhodnikov in obnovil stike z Rusijo. Izmikati se je začel tudi Nemčiji, saj je ni podprl med maroško krizo leta 1911. Opustil je svojo napadalno politiko, njegovo pravo nasprotje pa je bil von Hötzendorf, ki je kot zdravilo še vedno zahteval vojno proti kateremukoli nasprotniku. Zaradi zasuka v Aerenthalovi politiki je Hötzendorf začasno izgubil svoj položaj načelnika glavnega štaba, a nujno je bilo, da se bo zaradi svojih nazorov nekoč vrnil.

Leta 1912 je ministrski predsednik postal grof Stürgkh, ki je postal znan kot ministrski predsednik, ki je Avstro-Ogrsko dokončno popeljal v vojno. Njegovo vladanje se je zanašalo bolj na diktatorski način kot pa na sodelovanje s parlamentom, čeprav je bil njegov prvi veliki uspeh ta, da mu je uspelo skozi parlament spraviti vojaški proračun za leti 1912 in 1913. (Firstworldwar.com 2008). Njegova primarna skrb je veljala odnosom med Nemci in Čehi na Češkem in bil je prepričan, da mu bo uspelo spraviti oba naroda. Na to njegovo zablodo kaže izjava, da »Čehe in Nemce ločuje stena, debela samo kot list papirja«. (Taylor 1956, 252) V praksi je bilo to povsem drugače, Nemci so na vse možne načine preprečevali delo v češki zbornici, posledica je bila politično mrtvilo. Zaradi tega je grof Stürgkh leta 1913 razveljavil češko ustavo, obenem pa čakal nadaljnjega razvoja te problematike z dvora, ki pa ga ni bilo. Stürgkh je postal znan pod imenom »ustavni diktator«, saj je že od pomladi 1914 dalje vladal s pomočjo zloglasnega 14. člena decembrske ustave. (Vodopivec in Kleindienst 2005, 42)

Ogrski del monarhije je bil v politični oblasti malega plemstva, skupine, katere se je lotil ministrski predsednik Tisza. V zameno za podporo skupni vojski je potihem dobil zeleno luč za preganjanje nemadžarskih narodnosti na Ogrskem. Njegova zmaga je dejansko vzela

politično moč zemljiškim posestnikom. Ti so z zanašanjem na habsburško podporo morali ostajati pri svojih načelih, odstopanje od teh pa bi pomenilo njihov propad, razen v primeru, da bi začeli izboljševati odnose s slovenskimi manjšinami in slovanskimi sosedi, kar pa je za nje pomenilo preveliko žrtev.

Avstrijsko poslanstvo v Evropi je do leta 1914 pogorelo na celi črti. Nesposobnost reševanja problemov, ki so se pojavljali predvsem na področju narodnostne strukture, je Avstro-Ogrsko pripeljalo v slepo ulico. Predvsem slovanski narodi so videli izhod iz te ulice v prestolonasledniku Francu Ferdinandu, ki naj bi reformiral monarhijo in dal Slovanom večji pomen in politično težo. Franc Ferdinand je veljal za nasprotnika Madžarov, podpiral pa naj bi južne Slovane, v katerih naj bi videl nekakšno protiutež. Južni Slovani so veljali za podpornike monarhije in njihova zvestoba cesarju je bila velika, saj so se zavedali, da je njihov obstoj v veliki meri odvisen od njega. (Nečak in Repe 2005, 85) Franc Ferdinand se je zavzemal za odpravo dualizma, njegova podpora predvsem Hrvatom pa je bila očitna v njegovi izjavi, da naj ostanejo zvesti Habsburžanom, saj naj bi jim po prihodu na prestol popravil krivice, ki so se jim godile.

Odnos Slovencev do monarhije je bil posebne narave. Bili so med najmanjšimi narodi v monarhiji, vsega skupaj je bilo leta 1910 v obeh polovicah monarhije približno 1.310.000 Slovencev, kar je predstavljalo le 2,5 % vse populacije. Bili so tudi najbolj razdeljeni narod monarhije, vsaj kar se tiče dežel, naseljeni so bili na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, Primorskem (ki je bilo sestavljeno iz Istre, Trsta, Goriške in Gradiške) ter v ogrskem delu v Prekmurju in Porabju. Prizadevanja slovenske elite nikdar niso šla v smer, ki bi zahtevala razbitje monarhije, vedno so bili zvesti cesarju, vizija prihodnosti monarhije pa je bil trializem. Ta naj bi Slovane izenačil z Nemci in Madžari, država pa naj bi bila urejena na podlagi tega enačenja. Predvsem med liberalci je bil močno prisoten duh jugoslovanstva, pa še ta je bil navidez nedosegljiv. To odlično ponazarja izjava Ivana Cankarja, da je Jugoslavija »utopija, kakršne pa imajo že od nekdanj neko čudno lastnost, da se uresničijo« (Nečak in Repe 2005, 25) Ta jugoslovanska ideja je našla plodna tla predvsem med liberalnimi politikami in izobraženci. Vsi so se zavedali, da tako majhen narod, kot so Slovenci, v tedanji ureditvi Evrope sam ne more preživeti. Edina logična povezava je bila s

Hrvati in Srbi, toda vse to je bil zapleten proces, kajti težko je iz treh povsem različnih narodov sestaviti enega. Slovenska nacionalna zavest se je v začetku dvajsetega stoletja počasi krepila, to se je dogajalo predvsem zaradi dveh dejavnikov, zaradi rastočega narodnega zanesenjaštva, ki se je pojavljalo predvsem zaradi dviga kulturne zrelosti naroda, ter zaradi občutka močne ogroženosti pred Nemci, Italijani in Madžari.

Naš državnopravni program je realizem. Zavzemamo se zanj ne le iz narodnih, temveč tudi iz dinastičnih vzrokov, kajti pretežna masa slovenskega ljudstva je cesarju zvesta in stremi za veliko, mogočno monarhijo pod žezlom habsburške dinastije. Jugoslovanska država v okviru monarhije, obsegajoča Hrvaško in Slavonijo, Bosno in Hercegovino, srbske pokrajine Ogrske, potem slovenske in hrvaške pokrajine Cislajtanske, osobito Dalmacijo, Primorsko, Kranjsko, slovenske dežele Štajerske in Koroške, bi postavila od dne do dne naraščajoče jugoslovanske narodne struje v službo dinastične svetovne politike, (Šušteršič v Nečak in Repe 2005, 33)

je v pismu prestolonasledniku Francu Ferdinandu 25. julija 1909 zapisal prvak slovenske ljudske stranke dr. Ivan Šušteršič. Dr. Karel Triller, podpredsednik liberalne stranke, ga je podprl z besedami: »Narodno napredna stranka smatra zrelega za blaznico vsakega Slovenca, ki išče bodočnost slovenskega naroda kjerkoli drugje kakor v pravični Avstriji.« (Triler v Nečak in Repe 2005, 33)

Avstro-Ogrska je bila v tem času še vedno velesila. To je dokazovala tako z aneksijo Bosne in Hercegovine kot tudi kasneje v primeru Albanije, saj ni želela, da bi jo anektirala Srbija. Največjo težavo je poleg narodnostnega in socialnega vprašanja Avstro-Ogrski predstavljal Balkan, saj je s svojim načrtom »Drang nach Osten« želela priti prek Bosne do Soluna, vendar se je tega vzdržala, saj ji je nasproti po interesih stala Rusija. Ker pa Rusija v tem času ni bila sposobna vojaškega posredovanja, so se balkanske države odločile razkosati otomansko cesarstvo. Decembra 1912, po prvi balkanski vojni, ko so Srbija (zraven štejem tudi Črno Goro), Bolgarija in Grčija, povezane v Balkansko zvezo, porazile Turčijo, se je to cesarstvo sesulo. Turčija je izgubila velik del ozemlja, ki je pripadel balkanskim zaveznikom, to pa seveda ni bilo po godu Avstro-Ogrski, ki si ni želela, da bi Srbija povečala svoje ozemlje.

Avstro-Ogrska je v tem času že pokala po državnih in po narodnostnih šivih. Zdelo se je, da je avstro-ogrška politika zavestno usmerjena k vojni, čeprav je bila edina izmed evropskih velesil, ki ji vojna ne bi prinesla ničesar, razen pogube. Prestolonaslednik Franc Ferdinand je sicer želel reformirati monarhijo, ko bi prišel na prestol, vendar so dogodki v Sarajevu vse te načrte prekrizali.

Gavrilo Princip, devetnajstletni Bošnjak, za katerega so mnogi zgodovinarji prepričani, da je bil član teroristične skupine Mlada Bosna, spet drugi pa so prepričani, da je bil član gibanja Črna roka, gibanja, v katerem so bili predvsem višji častniki srbske vojske pod vodstvom Dragutina Dimitrijevića–Apisa, je 28. junija 1914, na Vidov dan, s svojimi strelji ubil prestolonaslednika Franca Ferdinanda ter njegovo ženo Sofijo in s tem dejansko sprožil kolesje prve svetovne vojne. (Wikipedia 2007b) Za načelnika generalštaba Conrada von Hötzendorfa je to bil prepričljiv povod za napad na Srbijo. Dejal je: »To ni zločin zgolj nekega fanatika. Atentat je vojna napoved Srbije Avstro-Ogrski. Če zamudimo to priložnost, bo monarhija izpostavljena novim eksplozijam jugoslovanskih, čeških, ruskih, romunskih in italijanskih aspiracij. Avstrija mora v vojno iz političnih razlogov.« Uveljavilo se je prepričanje, da bi Avstro-Ogrska z uspešno akcijo proti Srbiji dokončno obračunala z nacionalno revolucionarnim gibanjem južnih Slovanov, ki je bilo dejavno tudi znotraj meja cesarstva. Nemčija je podprla avstro-ogrsko »kazensko ekspedicijo« proti Srbiji, prav tako pa je Rusija zagotovila Srbiji, da bo v primeru agresije na Srbijo napadla Avstro-Ogrsko. 23. julija je bil srbski vladi izročen ultimat, z rokom za odgovor do 25. julija. Ultimat je zahteval od srbske vlade, naj obsodi in onemogoči propagando zoper Avstro-Ogrsko, obvezno mora prepovedati vse protiavstrijske publikacije; poglobitni točki govorita o avstro-ogrski preiskavi zoper zločince na področju Srbije. Srbija je v odgovoru imela le dva pridržka, da sprejema sodelovanje z avstrijskimi organi po načelih mednarodnega prava in kazenskega postopka, nasprotovala je tudi avstro-ogrski preiskavi na srbskih tleh, saj je to v nasprotju s srbsko ustavo. Ta odgovor na ultimat velja za najbolj blesteč vzorec diplomatske veščine, ampak za Avstro-Ogrsko je bilo tudi to premalo. (Svarog.org 2008)

28. julija je Avstro-Ogrska objavila vojno napoved Srbiji. Rusija je odgovorila 30. junija s splošno mobilizacijo, s tem pa je internacionalizirala spor med Avstro-Ogrsko in Srbijo.

Velika Britanija in Nemčija, pa tudi Francija in Rusija so, vsaka na svoj način, »poizkušale z vsemi napori« rešiti krizo, ampak vsi napori so bili zaman. 31. julija je Nemčija z ultimatom zahtevala od Rusije, da preneha s pripravami na vojno. Ker Rusija ni odgovorila na ultimat, ji je Nemčija 1. avgusta napovedala vojno. Istega dne je Francija objavila splošno mobilizacijo. 2. avgusta je Nemčija okupirala Luksemburg in zahtevala od Belgije prehod čez njeno ozemlje, a je ta to zavrnila. 3. avgusta je Nemčija napovedala vojno Franciji. 4. avgusta je nemška vojska vdrla v Belgijo. Velika Britanija je izrekla ultimat Nemčiji, da se mora umakniti iz Belgije. Nemčija je ultimat zavrnila in Velika Britanija ji je 5. avgusta napovedala vojno. Tako se je začela prva svetovna vojna. (Svarog.org 2008)

4 NARODNOSTNA SESTAVA AVSTRO-OGRSKE

Avstro-Ogrska je bila od nastanka dvojne monarhije naprej leta 1867, seveda tudi že prej, pravi konglomerat narodov. Avstro-Ogrska je bila razdeljena na dva dela, na avstrijski del, ki se je neuradno imenoval tudi Cislajtanija, ter na ogrski del z drugim imenom Translajtanija. Imeni sta polovici dobili glede na to, na kateri strani reke Leithe ležita. To je bila mejna reka med obema polovicama monarhije. Državna tvorba je imela edinstveno notranjo ureditev. Sestavljali sta jo dve enakopravni polovici: Ogrska (tudi dežele krone sv. Štefana) in Avstrija, ki se je uradno imenovala Kraljestva in dežele, zastopane v državnem zboru (Die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder). Avstrijski cesar je bil hkrati ogrski kralj. Obe državni polovici sta imeli svoja parlamenta in vladi, le skupne zadeve so urejala skupna ministrstva za finance, vojsko in zunanje zadeve. Med skupne institucije sta sodili skupna vojska (k.u.k. Armee) in vojna mornarica (k.u.k. Kriegsmarine), obe državni polovici sta imeli tudi svoji domobranstvi (k.k. Landwehr in m. kir. honvédség). Proračune skupnih ministrstev in ustanov sta določali delegaciji obeh parlamentov, ki sta izmenično zasedali eno leto na Dunaju in eno leto v Budimpešti. Zakone, ki so urejali skupne zadeve, sta morala v usklajenem besedilu sprejeti oba parlamenta.

Od aneksije Bosne in Hercegovine (1908) je bila sestavni del države tudi ta dežela (zasedena 1878), ki je imela poseben položaj izven dualistične ureditve. Dobila je svoj deželni zbor in vlado, upravljalo pa jo je skupno finančno ministrstvo.

Pred prvo svetovno vojno je Avstro-Ogrska obsegala celotno ozemlje današnje Avstrije, Madžarske, Češke, Slovaške, Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine ter dele ozemelj današnje Italije (Južna Tirolska, Trst, del Furlanije in del Koroške), Romunije (Transilvanija), Srbije (Vojvodina), Poljske in Ukrajine (Galicija, Bukovina).

Upravna ureditev Avtro-Ogrske je bila naslednja:

Avstrijski del monarhije je sestavljalo 15 dežel, ki so bile vse zgodovinske tvorbe (glej zemljevid 3.1.): Češka ali Bohemija (1), Bukovina (2), Koroška (3), Kranjska (4), Dalmacija (5), Galicija (6), Primorska (7), Spodnja Avstrija (8), Moravska (9), Salzburška (10), Šlezija (11), Štajerska (12), Tirolska (13), Zgornja Avstrija (14) in Vorarlberg (15).

Ogrski del pa so sestavljale Ogrska (16) ter Hrvaška in Slavonija (17).

Bosna in Hercegovina (18) je imela, kot že navedeno, poseben status izven dualistične ureditve.

Zemljevid 4.1 *Avstro-ogrške dežele*

Vir: Wikipedia (2008a).

Pravice habsburških dežel so bile pošiljati poslance na Dunaj, naloge pa prispevati v skupni proračun, zagotavljati sredstva in človeške zmogljivosti za vojsko. Za habsburško monarhijo je veljalo, da je to naravna enota. Toda če pogledamo zemljepisno, potem ta

trditev ne zdrži. Za primer lahko navedem, da je Voralrberg zemljepisno del Švice, deli Tirolske pa so dostopni le iz Nemčije. Dalmacija nima nobene zemljepisne zveze z Avstrijo, pa tudi Hrvaška bo tvorila primernejšo enoto skupaj s Kranjsko ali Bosno kot pa z Ogrsko. Raznolikost Avstro-Ogrske se je torej začejala že pri geografskih dejavnikih, nadaljevala pa z demografskimi.

Narodi, ki so prebivali pod skupno streho monarhije, so si bili zelo različni po etnični in zgodovinski plati. To dejstvo je pripomoglo, da so se skozi obstoj monarhije vedno bolj in bolj pojavljale razlike, predvsem na ravni interesov posameznih narodov. Tako so v monarhiji živeli Nemci, Čehi, Slovenci, Italijani, Srbi, Hrvatje, Slovaki, Madžari, Romuni, Poljaki, Ukrajinci, Židje in ne nazadnje, ne smemo pozabiti niti Romov. Treba je omeniti, da je Otto Bauer leta 1907 razlikoval narode med seboj, delil pa jih je na »zgodovinske narode« in »narode brez zgodovine«. Kriterij za to je bil obstoj vseh družbenih razredov, posebej višjih, kajti v višjih razredih se je razvijala kultura, zato so taki narodi imeli »zgodovino«, medtem ko pri nezgodovinskih narodih višjega sloja ni, ali govori drug jezik, kar pomeni, da taki narodi nimajo kulture in s tem niti nimajo zgodovine. (Zwitter 1961, 32) Habsburžani so imeli več stoletij v svojih rokah krono Nemškega cesarstva. Zato tudi ne preseneča, da je bilo pod njihovo vladavino skozi stoletja tudi veliko Nemcev, saj je bilo to njihovo etnično ozemlje. Še danes ob pregledovanju zgodovinskih virov za prebivalce Avstro-Ogrske naletimo na dve možni poimenovanji, Nemci ali Avstrijci. V prvem primeru gre bolj za etnično poimenovanje, v drugem pa za poimenovanje v državljanskem smislu. V vsakem primeru pa se pri tem razume isti narod.

Natančno določanje narodnostne strukture Avstro-Ogrske je skorajda nemogoče, saj takrat še ni bilo natančnih popisov prebivalstva, takih, kot jih poznamo danes, kjer se sprašuje po mnogih dejavnikih kot je spol, državljanstvo, kraj rojstva, datum rojstva, izobrazba itd. S tem se pridobijo podatki, ki lahko v celoti podajo realno sliko stanja prebivalstva. (Statistični urad Republike Slovenije 2009) Med najvažnejše vire, ki jih lahko uporabimo za določanje nacionalne strukture, brez dvoma uvrščamo uradne vire. Med te lahko kot prvo štejemo Czoernigovo anketo iz leta 1846. Ta anketa je potekala ob vojaški konskripciji in je zajemala samo avstrijske dežele, obenem pa je bila edina etnografska statistika do leta 1880. Bila je tudi relativno zanesljiva, saj si je vojska z njo ustvarila

precej točno sliko prebivalstva monarhije. Druga anketa je potekala med letoma 1850 in 1851 in je zajemala ogrske dežele. (Zwitter 1962, 20)

Problem teh anket je, da nikjer niso ohranjena navodila za njihovo izvedbo, kar pa nam rezultate postavlja pod vprašaj, saj ni jasno, ali je šlo za materni ali občevalni jezik ali nemara celo za etnični izvor. Toda kljub vsem pomanjkljivostim so ta Czoernigova dela pomembna, saj nam dajejo edini pravi vpogled v takratno strukturo prebivalstva v Avstro-Ogrski.

Zemljevid 4.2 Jezikovna karta Avstro-ogrske

Vir: Zwitter (1962, priloga).

V prvi anketi iz leta 1846 so upošteevane dežele, ki so pripadale monarhiji do njenega propada, zato sta izpuščeni Lombardija in Benečija. Posebej zanimiva je Benečija, kjer so živeli Beneški Slovenci.

Ta anketa je spraševala podrejene oblasti po jezikovni pripadnosti posameznih krajev, zato so v krajih, kjer je prevladoval en jezik, k njem prišteli kar vse prebivalstvo, ne da bi se ozirali na priseljence iz drugih jezikovnih in narodnostnih področij. Drugače je bilo v primeru, če so uradniki neko področje označili za jezikovno mešano, pa tudi v tem primeru so se podatki pri obdelavi največkrat kar zaokroževali. Princip te ankete je bil tak, da je v določeni deželi obstajala le ena ali manjše število jezikovnih oz. etničnih skupin, tako da so potem manjše skupine zajete kar pod rubriko »drugi«. Kot primer lahko navedem, da so na Koroškem imeli za en in isti jezik več oznak, kot so vlaški, ilirski, windisch in slovanski.

Tabela 4.1 *Czoernigova anketa za neogrske dežele 1846 – dežele poznejše zahodne državne polovice*

Nemški jezik	6.289.136	35,42 %
Češki jezik	3.959.350	22,30 %
Ukrajinski jezik	2.622.188	14,77 %
Poljski jezik	2.145.680	12,09 %
Slovenski jezik	1.054.765	5,94 %
Srbohrvatski jezik	554.442	3,12 %
Italijanski jezik	511.142	2,88 %
Romunski jezik	140.626	0,79 %
Drugi jeziki	10.830	0,06 %
Židje	465.969	2,63 %
Skupaj	17.754.128	100 %

Vir: Zwitter (1962, 211).

Drugače pa je bilo v ogrski polovici monarhije, kjer je potekala anketa v letih 1850 in 1851. Razlika od štetja v drugih deželah je bila v tem, da se je tu ugotavljala jezikovna pripadnost pri domačem prebivalstvu, ne pa pri pristnem civilnem prebivalstvu oz. pri priseljencih.

Tabela 4.2 *Czoernigovo jezikovno štetje 1850/51 za vse ogrske dežele*

Madžari	4.542.738	35,13 %
---------	-----------	---------

Nemci	1.420.998	10,99 %
Romuni	2.277.189	17,61 %
(Čehi in) Slovaki	1.702.409	13,17 %
Ukrajinci	355.419	2,75 %
Hrvati	1.156.600	8,94 %
Srbi	890.568	6,89 %
Slovenci	53.849	0,42 %
Drugi	187.957	1,45 %
Židje	343.454	2,65 %
Skupaj	12.931.181	100 %

Vir: Zwitter (1962, 219).

Štetja v monarhiji so si po tej anketi sledila približno na deset let. To so bila že prva prava štetja prebivalstva.

V zahodni polovici monarhije so bila štetja prebivalstva z zakonom uvedena 29. marca 1869. Izvedba je bila poverjena komisarjem, ki so bili pod vodstvom okrajev, razen tam, kjer so bila mesta po statutu izenačena z okraji. Problem se je pojavil, ker so formularje izpolnjevali rodbinski poglavarji, pri tem pa je prihajalo do precej večjih razlik v rezultatih, kot pa bi lahko. 12. avgusta 1880 je izšla uredba notranjega ministrstva, ki je uvedla štetje t. i. občevalnega jezika, ki se ga posameznik poslužuje pri vsakdanjih opravilih. Predvsem na področjih, kjer je bilo prebivalstvo precej mobilno, kjer je bila visoka stopnja komunikacije in socialne stratifikacije, je tak način štetja privedel do t. i. statistične asimilacije, ki pa je vedno prvi korak do realne asimilacije. (Drnovšek in drugi, 1995: 115) Ta štetja so bila na zadnji dan leta 1880, 1890, 1900 in 1910. Monarhija je s tem načinom štetja privilegirala višje sloje državljanov, saj so se morali nižji sloji pogosto naučiti nemškega jezika, medtem ko višjim slojem ni bilo treba poznati jezika nižjih slojev. Pa vendar je uspelo nekaterim občevalni jezik prikazati kot materni, to je bilo sicer dobrodošlo za negospodne narode, a vse skupaj je bilo premalo. Problem se je pojavil tudi s tem, ko so oblasti dajale sorodne narode in sorodne jezike v isti koš. Zato so bili Čehi in Slovaki en narod in en jezik, ravno

tako Srbi in Hrvati. Tak način je vzdrževal umetno nemško večino, po rezultatih teh štetij pa se je določal jezik šol itd. Lep primer je podatek, da je v treh večjih mestih slovenske Štajerske večina prebivalcev rojenih v slovenskih okrajih, pa vendar je občevalni jezik teh mest kar 80 % nemški. Podoben položaj je pri Slovencih v Trstu, Gorici in Pulju, kjer naj bi Italijani asimilirali skoraj vse slovenske in hrvaške priseljence. (Zwitter 1962, 23)

Tudi v vzhodni polovici monarhije so se štetja izvajala istočasno kot v zahodni. Pri teh štetjih lahko zasledimo bistveno razliko proti zahodni polovici. Gre za drugačna načela štetij. Ugotavljal se je materni, ne pa občevalni jezik prebivalstva. Tudi sami narodi imajo pravičnejše razdelitve, Čehi in Slovaki so šteti kot dva različna naroda, podobno je pri Srbih in Hrvatih.

Zadnje štetje, ki je pomembno za razumevanje strukture Avstro-Ogrske vojske, je bilo 31. decembra 1910. To je bilo zadnje uradno štetje pred izbruhom vojne. V zahodni polovici je potekalo štetje po kriteriju občevalnega jezika. Pomemben podatek pa je ta, da se je štetje nanašalo le na prisotne avstrijske državljane, ne pa na tuje državljane, kamor so pravno formalno spadali tudi ogrski državljani in državljani Bosne in Hercegovine. Rezultati štetja so dvomljivi, kajti glede na to, da je bilo štetje na podlagi občevalnega jezika, ne moremo z gotovostjo trditi, da rezultati ustrezajo dejanski narodnostni strukturi prebivalstva. Vzrok za to je delno v tem, ker je politični režim s tem ohranjal navidezno večino gosposkih narodov, delno pa v tem, da v nekaterih predelih monarhije ni bilo zadostno razvite nacionalne zavesti, ki bi pripomogla k temu, da bi se materni jezik predstavil kot občevalni. Razlika med štetjem 1910 in Czoernigovo anketo je tudi v tem, da so bili Židje v zadnjem štetju obravnavani ne kot posebna etnična skupina, temveč kot del prebivalstva. Razlog je v tem, da so se Židje v tem času že asimilirali tako po jeziku kot po zavesti in so se pri štetju večinoma označevali za Nemce, Madžare ali Italijane. Od Czoernigove ankete do začetka prve svetovne vojne so še vedno potekali procesi samooblikovanja narodov, delno je zato tudi prihajalo do takih razlik v rezultatih štetij prebivalstva. (Zwitter 1962, 25)

Tabela 4.3 *Štetje občevalnega jezika v zahodni polovici države 1910 (načelo občevalnega jezika)*

Nemški	9.950.678	35,58 %
--------	-----------	---------

Češki	6.435.532	23,02 %
Poljski	4.965.667	17,77 %
Ukrajinski	3.518.882	12,58 %
Slovenski	1.253.148	4,48 %
Srbohrvatski	783.010	2,80 %
Italijanski	768.592	2,75 %
Romunski	275.088	0,98 %
Madžarski	10.899	0,04 %

Avstrijski državljani	27.961.496	100 %
Tuji državljani	609.304	

Vir: Zwitter (1962, 224).

Tabela 4.4 Štetje v ogrskih deželah 1910 (načelo maternega jezika)

Madžari	10.050.575	48,1 %
Nemci	2.037.435	9,8 %
Slovaki	1.967.970	9,4 %
Ukrajinci	472.587	2,3 %
Romuni	2.949.032	14,1 %
Srbi	1.106.471	5,3 %
Hrvati	1.833.162	8,8 %
Drugi*	469.255	2,2 %

Skupaj	20.886.487	100 %
---------------	-------------------	--------------

* - med njimi Slovenci, ki jih štetji na Ogrskem 1900 in 1910 ne upoštevata več kot samostojno etnični skupino

Vir: Zwitter (1962, 226).

5 AVSTRO-OGRSKE OBOROŽENE SILE PRED VSTOPOM V VOJNO

Avstro-Ogrska je zaradi ekonomskega položaja v drugi polovici 19. stoletja začela zmanjševati svojo vojsko. Res je to, da je bila Avstro-Ogrska članica zveze centralnih sil, ki je leta 1882 povezala Nemčijo, Avstro-Ogrsko in Italijo v pakt, ki naj bi tvoril nekakšno protiutež težnjam Velike Britanije in Francije po tesnejšem sodelovanju na vseh področjih. Mogoče je ravno zaradi tega lažnega občutka varnosti, ki jo je na eni strani pred Rusijo dajala zaveznica Nemčija, na drugi strani pa nevmešavanje v prekomorske zadeve, ki bi lahko vodile v spor z Veliko Britanijo in Francijo, Avstro-Ogrska zmanjševala svoje sile. Glavni vzrok pa je bil ekonomske narave. Avstro-Ogrska si pač ni mogla privoščiti vzdrževanja velike armade, saj je imela zaradi konzervativne ekonomske politike, ki so jo v veliki meri dirigirali Madžari, slabo razvito ekonomijo. (Sajovic 2004, 41)

Temelj vojaške ureditve avstro-ogrske vojske je bil dan z »brambno postavo« z dne 5. 9. 1868. Uvedena je bila splošna vojaška obveznost brez izjem, določena 3-letna vojaška služba, 8 let v rezervi in 2 leti pri deželni brambni. (Švajncer 1988, 15)

Avstro-ogrska vojska je bila dejansko sestavljena iz vojne mornarice in treh vojsk: skupne vojske (carsko-kraljeve vojske-Kaiser und Königliches Heer K.u.K.), ki je bila v pristojnosti vojnega ministrstva na Dunaju, avstrijske vojske (cesarsko-kraljevo domobranstvo-Kaiser und Königliche Landwehr K.k.) in madžarske vojske (kraljevo madžarsko domobranstvo-Königlich-Ungarischer Honved K.u.). Vsaka od vojsk je imela svoje ministrstvo, proračun, častniški kader, formacijo in naborništvo. Vse tri vojske so imele skupen generalštab. Obe vojski domobranstva sta do prve svetovne vojne razvili svojo organizacijo do take mere, da nista kaj dosti zaostajali za skupno vojsko, še posebej to velja za madžarsko domobranstvo, saj so bili domobranski polki spomladi 1917 v znak priznanja preimenovani v strelske polke, kar priča o njihovi usposobljenosti in učinkovitosti.

Manj pomemben del oboroženih sil Avstro-Ogrske je predstavljala črna vojska ali Landsturm. V njej so bili v miru obveznikom stari od 32 do 42 let, v vojnem času pa tudi do

50. Posebnost črne vojske v vojnem času je bila, da so jo sestavljali tudi mlajši vojaki, ki niso bili primerni za na bojišče, medtem ko so bili starejši in za boj primerni vojaki premeščeni k domobranskim polkom. Namen črnovojniških enot je bila služba v zaledju, stražili so skladišča, ujetniška taborišča in mostove, toda strahotne izgube, ki jih je imela avstro-ogrška vojska, je le-to prisilila, da je že leta 1914 črnovojniške enote začela uporabljati na bojišču.

5.1 Organizacijska sestava avstro-ogrške vojske

Mirnodobna vojska (zajete so vse tri vojske) je formirala 16 korpusov (48 pehotnih divizij; 32 skupnih, 8 divizij avstrijskega in 8 divizij madžarskega domobranstva ter 11 konjeniških divizij), ki so šteli 450.000 vojakov. Najvišja organizacijska stopnja avstro-ogrške vojske je bila armada, vendar je v mirnodobnem času ni bilo. Korpusne enote so praviloma med vojno ostajale in nastopale skupaj, lahko pa so bili deli korpusa dodeljeni drugam. Korpusi so se označevali z rimskimi številkami, in sicer v naslednjem vrstnem redu: I. Krakov, II. Dunaj, III. Gradec, IV. Budimpešta, V. Bratislava, VI. Kaschau, VII. Temešvar, VIII. Praga, IX. Litomerice, X. Przemysl, XI. Lemberg, XII. Hermannstadt, XIII. Zagreb, XIV. Innsbruck, XV. Sarajevo in XVI. Dubrovnik. (Švajncer 1988, 16)

Divizija je naslednja organizacijska enota v avstro-ogrski vojski in je višja taktična in združena enota stalne sestave, usposobljena za samostojne naloge. V vojni je bila sestavljena iz dveh brigad in divizijske konjenice, divizijskega topništva v moči brigade, divizijskega oddelka in potrebnih služb. Avstro-ogrška divizija je v sestavi imela tudi zaledne enote, vendar je imela relativno slabo topništvo - 30 poljskih topov in 12 havbic. (Svarog.org 2008)

Ob začetku vojne je Avstro-Ogrska imela 33 pehotnih divizij, in sicer 8 domobranskih divizij, 8 ogrskih domobranskih pehotnih divizij, 8 konjeniških divizij ter 2 ogrski domobranski konjeniški diviziji.

Pod divizijo je bila kot organizacijska enota brigada. Brigada je združevala 6 do 9 bataljonov, kar je pomenilo približno 2 polka in je bila zgolj taktična enota. Pehotne brigade so bile oštevilčene s številkami od 1 do 122, vendar so posamezne številke

manjkale. Pehotna brigada je imela 6 do 9 bataljonov pehote oz. lovcev, saperski in pionirski bataljon, ravno tako tudi gorska brigada, vendar brez saperskih in pionirskih enot. Konjeniška brigada je imela 2 do 3 konjeniške polke, brigada poljskega topništva 2 do 3 polke poljskega topništva in en havbični polk, brigade gorskega topništva so bile sestavljene iz enot gorskega topništva, brigado utrdbenega topništva pa so sestavljale enote enako imenovanega topništva. Avstro-Ogrska je imela na začetku vojne: 62 pehotnih brigad skupne armade, 15 avstrijskih domobranskih pehotnih brigad, 1 avstrijsko domobransko brigado deželnih strelcev, 16 madžarskih domobranskih pehotnih brigad, 14 gorskih brigad skupne armade, 3 domobranske konjeniške brigade, 4 madžarske domobranske konjeniške brigade, 14 brigad poljskega topništva, 3 brigade gorskega topništva, 5 brigad utrdbenega topništva in 1 tehnično brigado, ki so jo sestavljali železničarski in telegrafski polk, letalske enote in avtomobilistični oddelek.

Sestavni del brigade je bil polk. Polk je v miru in vojni nastopal enotno in kot tak je bil temeljna organizacijska enota avstro-ogrske vojske. V primeru polka ni bilo nujno, da so njegovi bataljoni neprestano nastopali kot del polka, lahko so delovali samostojno kot enota ali pa so bili samostojna enota znotraj brigade. Kot že samo ime enote pove, je polku poveljeval polkovnik s svojih štabom, sestavljali pa so ga 4 bataljoni in oddelek strojníc. Ker je v polku med vojno prihajalo do izgub, so se morale te izgube nekako nadomestiti. To nehvaležno nalogo so dobili nadomestni bataljoni (marš bataljon), ki so povprečno na vsak mesec ali mesec in pol prihajali na bojišče. Ni pa bilo nujno, da je bila popolnitvena enota ravno bataljon, če so bile izgube manjše, je bila to lahko tudi nadomestna stotnija (marš kompanija). Včasih, posebno po hudih bitkah na Soči, je bil polk tako zdesetkan, da je nadomestna enota dejansko ustvarila popolnoma nov polk pod starim imenom.

Pred začetkom vojne je avstro-ogrska skupna armada imela 102 pehotna polka, 4 bosansko-hercegovske polke in 4 polke tirolskih cesarskih strelcev. Poleg teh je imela še v okviru avstrijskega domobranstva 37 domobranskih polkov ter 3 polke deželnih strelcev, ogrsko domobranstvo pa je imelo še 32 polkov. (Švajncer 1988, 17)

Med leti 1903 in 1906 so za gorsko bojevanje opremili 3 polke tirolskih deželnih strelcev ter celovški 4. in ljubljanski 27. domobranski pehotni polk. Ta dva so najprej preimenovali

v 4. oz. 27. domobranski gorski polk Lgr, leta 1914 pa sta postala 1. in 2. gorski strelski polk. (Simić 2005, 219)

Kot že rečeno, je imela Avstro-Ogrska pred vstopom v vojno 102 pehotna polka. Sestava le teh je bila večinoma narodnostno mešana, vendar to bilo pravilo. V nekaterih polkih je bila določena narodnost dominantna, pač glede na to, kako je bil naborni okraj nacionalno sestavljen.

Sestavni del polka, včasih pa tudi samostojna bojna enota, je bil bataljon. V primeru, da je bila to samostojna enota, je bil to lovski bataljon, kadar pa je bil v sklopu polka, se ga ja označevalo z rimsko številko ob arabski številki polka (I/22). Kar se tiče samostojnih bojnih enot, torej lovskih bataljonov, jih je imela Avstro-Ogrska pred začetkom vojne 33 in sicer 32 lovskih bataljonov ter en bosansko-hercegovski lovski bataljon. Ti bataljoni so, kot že rečeno, nastopali samostojno, a v okviru brigad. Bataljon kot sestavni del polka ni imel samostojnih funkcij, čeprav je občasno lahko nastopal tudi sam. Bataljoni niso bili le bojna enota, temveč tudi podporna enota. Tako so bili v avstro-ogrski vojski tudi saperski in pionirski bataljoni. Saperji so pripadniki vojaške enote, ki kopljejo ozke in globoke jarke proti nasprotnikovim položajem. (Inštitut Jožef Štefan 2008) Opravljajo tudi utrdbeno dela in rušenja, medtem ko pionirski bataljoni predvsem postavljajo mostove čez reke. Leta 1914 je bilo 16 saperskih bataljonov, kar je pomenilo v vsakem korpusu po eden, pionirskih bataljonov pa je bilo 8.

Vsak bataljon je imel 4 stotnije, razen nekaterih lovskih bataljonov, ki so imeli namesto četrte navadne stotnije kolesarsko stotnijo.

Stotnija je bila, kot je razvidno iz prejšnjega odstavka, del bataljona. V vsakem bataljonu so bile po 4 stotnije, a glede na dejstvo, da je bil polk osnovna bojna enota, je bilo oštevilčenje stotnij od 1 do 16, v prvem polkovnem bataljonu od 1 do 4, v drugem od 5 do 8, v tretjem od 9 do 12 in v četrtem od 13 do 16. Tak sistem je pomenil tudi zelo enostavno identifikacijo posameznih vojakov ter s tem posledično tudi boljši pregled nad razporeditvijo enot na bojišču. Mirnodobna stotnija je štela 99 mož, okrepljena 125, v vojni pa je to število naraslo na 250 mož, čeprav to število nikdar ni bilo doseženo za dlje časa. Načeloma je imela stotnija v miru 70 vojakov-pešcev, 6 poddesetnikov, 3 četovodje, trobentača, bobnarja, računskega podčastnika, narednika, štabnega narednika, 4 oficirske

sluge, praporščaka, 3 poročnike in nadporočnike in na koncu še stotnika kot poveljnika. V stotnji je bilo vsega skupaj 86 pušk.

Število vojakov je bilo tako nizko zato, ker je vojsko služila le 1/3 do 1/4 vojnih obveznikov. Če povem za primerjavo, mirnodobna sestava je štela toliko vojakov kot sedemkrat manjša Belgija, kar za državo, ki se je prištevala med evropske velesile, nikakor ni vzpodbuden podatek. Leta 1912 je morala Avstro-Ogrska zaradi velikih finančnih težav skrajšati vojaški rok s treh let na dve leti, poudariti pa je treba tudi, da se je odstotek vojske glede na prebivalstvo države v letih 1870-1914 vseskozi zniževal.

Celotna vojska naj bi po mobilizacijskem načrtu ob popolni mobilizaciji štela 3.350.000 vojakov, kar je 7 % vsega prebivalstva. Operativna vojska Avstro-Ogrske je predstavljala 6 armad in 1 armadni odred (skupno 49 pehotnih in 11 konjeniških divizij, formiranih v 17 korpusov), ki so skupaj štejele 1.800.000 vojakov.

Topništvo je razpolagalo s 3.920 lahкими in 168 težkimi topovi.

Ob začetku vojne je vojno letalstvo štelo 96 letal, formiranih v 16 eskadrilj (po načrtu je bilo predvideno, da bi vsako eskadriljo dodali enemu korpusu), 11 balonskih oddelkov in 1 četo zrakoplovov.

Vojna mornarica je štela 3 bojne ladje tipa dreadnought, 9 bojnih ladij starejšega tipa, 2 oklepni križarki, 8 sodobnejših in 2 stari križarki, 18 rušilcev, 51 torpedovk in 7 podmornic. Večina avstro-ogrške flote (Kaiser und Königlische Kriegsmarine) se je nahajala v Sredozemlju, v bazah Pulj, Šibenik in Boka Kotorska. Vojna mornarica je štela okoli 35.000 mož.

Pred vojno je avstro-ogrška armada štela 36.000 častnikov in 414.000 podčastnikov in vojakov, organiziranih v 16 vojaško-teritorialnih korpusnih območij. Ob mobilizaciji na začetku vojne so vpoklicali 2.846.000 rezervistov in 54.000 rezervnih častnikov, tako da se je armada povečala na načrtovanih 3.350.000 mož, od tega jih je bilo pod orožjem nekaj več kot dva milijona. V začetku leta 1916 je armada štela 70.000 častnikov (kar 76 % aktivnih častnikov in 57 % rezervnih častnikov je bilo Avstrijcev) in 2.500.000 podčastnikov in vojakov. Do konca vojne je v njej služilo skupaj skoraj 8.000.000 vojakov, med njimi okoli 160.000 Slovencev, kar je 2 % celotnega števila vojakov v avstro-ogrskih

oboroženih silah med prvo svetovno vojno. V bojih je padlo 1.016.200 vojakov, še naslednjih pol milijona pa jih je umrlo v ujetniških taboriščih zaradi ran, bolezni in slabe prehrane. (Medič 2007) Iz III. korpusnega območja je bilo na začetku vojne vpoklicanih 30.000 do 35.000 slovenskih moških, tako da so sestavljali skoraj 60 % moštva III. korpusa ob odhodu na rusko fronto v začetku avgusta 1914. (Čepič, Zdenko, Neven Borak in Jasna Fischer 2005, 128) Na začetku vojne je bil celotni III. korpus poslan na rusko fronto, razen enega bataljona celjskega 87. polka, ki je bil že pred vojno stacioniran v Skadru (Švajncer 1992, 108)

5.2 Narodnostna sestava avstro-ogrske vojske

Sestava armade je bila dokaj pestra, podobna narodnostni sestavi celotne monarhije. Avstro-Ogrska je imela v svoji armadi le 48 % Avstrijcev in Madžarov, 52 % pa pripadnikov ostalih, večinoma slovanskih narodov, ki pa niso vsi gojili enakih simpatij do monarhije in so ji bili nekateri odkrito nenaklonjeni.

Po zaupnih podatkih poročila italijanske vojske z dne 12. avgusta 1917 je bila sestava avstro-ogrske armade na soški fronti naslednja:

- Slovanski narodi 44 %
- Madžari 18 %
- Nemci 28 %
- Romuni 8 %
- Italijani 2 %

Če pogledamo, kakšno je bilo razmerje na 100 vojakov, dobimo približno takole sliko: 25 Nemcev/Avstrijcev, 23 Madžarov, 13 Čehov, 9 Hrvatov, Srbov in Muslimanov, 8 Poljakov, 8 Ukrajincev, 7 Romunov, 4 Slovaki, 2 Slovenca in 1 Italijan.

To poročilo med drugim tudi navaja, da so bili v topništvu najštevilčneje zastopani pripadniki nemške in madžarske narodnosti, kar je pomenilo, da so bili v pehoti pripadniki slovanskih narodnosti zastopani kar 67 odstotno. (Nemec 1998, 25)

Tudi v častniškem zboru so bili prisotni Slovenci, a v veliko manjšem obsegu kot vojaki. Na 1.000 aktivnih častnikov je bilo 5 aktivnih in 8 rezervnih častnikov slovenske narodnosti. (Svoljšak v Granda, Stane in Barbara Šatej 1999, 227)

Svoljšakova tudi navaja, da je leta 1964 Jurij Mušič poizkusil z oceno, da je s področja III. korpusa na bojišče odšlo 100.000 vojakov, od tega je bilo 30.000 Slovencev. (Svoljšak v Granda, Stane in Barbara Šatej 1999, 227)

Raziskava, ki jo je opravil Winkler, je iz enega avtonomnega mesta (Celja) in iz 22 okrajev, kjer so večinsko govorili slovensko (nad 80 %), padlo 35.968 vojakov, kar bi ob upoštevanju najnižjega kriterija odstotkov pomenilo 28.774 slovenskih vojakov. To je seveda le ugibanje, saj ni možna natančna ocena, koliko slovenskih vojakov je odšlo na bojišče, še manj pa, koliko jih je padlo. Potrebno je upoštevati, da je bila ta raziskava v osnovi namenjena dokazovanju visokega krvnega davka, ki so ga morali plačati nemški vojaki monarhije. Zato tudi upošteva občevalni jezik kot merilo nacionalnosti, v tem primeru pa so Slovenci velikokrat označeni kot Nemci, poleg tega pa se ta številka ne nanaša le na soško fronto, temveč na vsa bojišča, kjer so se borili avstro-ogrski vojaki. (Svoljšak v Granda, Stane in Barbara Šatej 1999, 228–229)

Simčič v knjigi 888 dni bojev na Soči povzema Deaka, ki navaja enak odstotek slovanskih enot kot ga navaja zgoranj navedeno zaupno poročilo italjanske vojske, razlikuje se le v odstotku nemško govorečih, kjer navaja delež 25 %. Ravno tako navaja Simčič ugotovitev, da so v Avstro-Ogrski ugotovili, da se slovanske enote na soški fronti bojujejo neprimerno bolje kot na srbski ali vzhodni. (Deak v Simčič 2006, 69)

Ta podatek nakazuje, da se je vodstvo avstro-ogrške armade zavestno odločilo, katere enote uporabiti na soškem bojišču.

Zanimiv je pogled na začetek vojne in mobilizacijo, ki je zajela tudi slovenske fante. Večina slovenskega ozemlja je bila mobilizirana v 3. armadni zbor, ki je zajemal ozemlje današnje Slovenije z avstrijsko Koroško in Štajersko. Ta armadni zbor so imenovali tudi železni, saj so slovenske fante pošiljali navadno tja, kjer je bilo najhujše, vsaj v začetnih obdobjih vojskovanja. To pa so bili Galicija in Karpati. Slovenski fantje so bili zanesljivo orodje avstro-ogrške vojske, saj so jim privzgojene tradicionalne vrednote, kot so vera,

prisega cesarju in oblasti, onemogočale, da bi popuščali na bojnem polju. Iz tega armadnega zbora je na vojsko odšlo najmanj 30.000 slovenskih fantov. (Klavora 1993, 20) Amandus Pepernik v svoji knjigi *Doberdob, slovenskih fantov grob* med drugim piše, da »je bilo gospodom za zeleno mizo jasno, kdo brani vrata v Trst. Niso se mogli na vse zanašati, kot na nas, jugoslovanske polke, ki so vztrajali na položajih tudi tedaj, ko nas ni ščitilo artilerijsko orožje. Bili smo zapisani kot zanesljivi, o čemer pa o »slavnih« Madžarih in ostalih niso bili prepričani.« (Pepernik 2005, 65) Zanimiv je podatek, da 97. tržaški pehotni polk zaradi svoje sestave nikoli ni nastopil ob Soči. Sestavljalo ga je 45 % Slovencev, 27 % Hrvatov, 20 % Italijanov ter 8 % vojakov drugih narodnosti. Ravno zaradi visokega odstotka Italijanov ga nikoli niso uporabili na soški fronti. Na Krasu se je maja 1917 znašel le njegov 10. pohodni bataljon, ki pa v svojih vrstah ni imel vojakov italijanske narodnosti. (Sedmak 2003, 87) Po drugi strani pa recimo Alice Schalek v svoji knjigi navaja: »Ogri držijo imenovani doberdobski plato že od začetka vojne. Z izjemo dveh mesecev, ko so bili zamenjani, so za Doberdob prelivali svojo kri. Skozi vseh pet ofenziv je ta divizija obdržala Sv. Mihael.« (Schalek 2005, 102) Šmihel je bil do osvojitve eden glavnih ciljev Italijanov in tega se je zavedalo tudi avstro-ogrsko poveljstvo. Kljub temu so pustili madžarske enote na tem odseku fronte, kar lahko nakazuje na zaupanje tem enotam. Hanns Heindel v svoji knjigi *V uroku Julijcev* piše, da je »Hötzendorf iz Srbije potegnil šest divizij, najboljših iz monarhije, tudi najboljše opremljenih in polnih borbenega duha. Še eno prednost imajo te enote. Sestavljajo jih večidel Slovenci, Hrvatje in Dalmatinci. Ti moške, ki bodo kasneje tvorili jedro 5. (soške) armade, ne opravljajo le dolžnosti cesarjevih vojakov. Bojujejo se na slovanskih tleh, na svoji zemlji.« (Heindl 2003, 72) Ta trditev ni pravilna, saj so bile omenjene enote premeščene na soško fronto iz Galicije in Karpatov, omembe vredna pa je zato, ker navaja očitno pomembno dejstvo, da se Slovenci, Hrvatje in Dalmatinci bojujejo na svoji zemlji. Zelo podobno oceno je po navedkih dnevnika Evgena Lampeta dalo vojno ministrstvo o Slovencih: »Dobro se bijejo Slovenci, Hrvati in Madžari, Nemci povoljno, Čehi pod vsako kritiko.« (Vodopivec in Kleindienst 2005, 66) Vojska je dala še eno podobno izjavo na temo Slovencev, ko je bilo govora o slovenski zastavi. Po navedbah Lampeta se je »vrhovno armadno poveljstvo izreklo, da so se Slovenci tako izborna držali v vojski in da vsled svojega naravnega sovraštva do Italijanov tvorijo tako

važen element za jugozahodu monarhije, da jih je treba okrepiti in se ne smejo žaliti s tem, da se jim vzame zastava« (Vodopivec in Kleindienst 2005, 66) Posebna čast je doletela 17. polk »kranjskih Janezev«, katerih imejitelj je postal sin cesarja Karla I., Oton von Habsburg. Kranjski Janezi so se zato preimenovali v »cesarjeviče«. (Sajovic 2007, 68) To preimenovanje dokazuje visoko bojno vrednost tega polka in tudi zaupanje vanj. Še ko je bil polk na ruski fronti, je ob povelju, da polk odhaja na jugozahodno bojišče, zavladelo splošno veselje, pa ne zato, ker odhajajo iz Galicije, tamveč zato, ker se odhajajo borit proti nasprotniku, ki ga zares sovražijo. (Vilfan 2001, 29) Švajncer navaja, da se je »z italijanskim napadom odnos Slovencev do vojne bistveno spremenil. Daljno rusko bojišče jim je bilo tuje, Italijani pa so segali po naši domači zemlji in vojna je prišla na sam prag Slovenije. Vojaki so se zavedali, da odhajajo branit svojo zemljo«. (Švajncer 1992, 108)

Avstrijsko vrhovno poveljstvo je pazilo, da je bilo jedro armade vseeno nemško, če ne moštvo, pa vsaj častniki. Tudi uradna poveljevalna jezika sta bila nemščina in madžarščina, kar pa so v nekaterih polkih zanemarjali, vsaj v tistih, kjer poveljniški kader ni bil povsem nemški ali madžarski. S tem so mišljeni predvsem podčastniki, ki so bili večinoma iz nabornih okrajev, kjer je bil tudi polk, tako da so vojakom razlagali povelja v njim razumljivem maternem jeziku, komunikacija z višjimi častniki pa je potekala v nemškem ali madžarskem jeziku. Slovenski jezik se je uporabljal kot t. i. drugi polkovni jezik, in sicer v tistih enotah, v katerih je bilo vsaj 20 % Slovencev. (Čepič, Zdenko, Neven Borak in Jasna Fischer 2005, 127) Lep primer za jezikovno in narodnostno zapostavljanje je koroški 7. pehotni polk, kjer je bilo ob lažnem štetju leta 1892 manj kot 10 % Slovencev, zaradi tega je bil tudi slovenski jezik ukinjen kot poveljevalni jezik. Podatek je bil seveda napačen, saj je bilo ob štetju maja 1918 v polku bilo še vedno najmanj 18 % Slovencev. (Švajncer 1988, 30)

Poleg tega pa so tudi vojaki sami opazili, da so Slovani »nižja« kasta v vojski. Franc Zupančič piše, da »opaža, da rabijo za težka dela nosačev edinole Bošnjake, Dalmatince, Poljake in Slovence, skratka Slovane, medtem ko Nemcev za to trpežno delo ne uporabljajo«. (Zupančič 1998, 44)

Maja 1918 so bili Slovenci zastopani v kar 51 polkih redne vojske. V 35 polkih je bilo vojakov slovenske narodnosti manj kot 2 %, v treh pa več kot 80 %. Tudi domobranski

polki so imeli slovensko zastopanost, slovenski vojaki so bili v 9 od 35 domobranskih polkov. (Čepič, Zdenko, Neven Borak in Jasna Fischer 2005, 138)

Enote, v katerih so večino moštva predstavljali Slovenci, so bili v prvi vrsti 17., 87., in 97. polk skupne vojske, 26. strelski (domobranski) polk, 2. gorski strelski polk, prej imenovani 27. domobranski polk ter 26. in 27. črnovojniški polk. V skupni vojski so bili tudi mariborski dragonci (5. polk) s 34 % slovenskih vojakov, VII. lovski bataljon in 7. (ljubljski) polk poljskih topov ter 3. (mariborski) polk poljskih havbic. Kasneje med vojno so formirali še 117. polk skupne vojske, kjer je jedro tvoril IV. bataljon 17. polka.

Enote, kjer so bili Slovenci tudi zastopani, a ne v večini, so 7. (koroški) polk z 18 % Slovencev, 47. (štajerski) polk, 1. gorski strelski polk s 27 % Slovencev, VIII. (15 % Slovencev), IX., in XX. lovski bataljon, v katerem je bilo maja 1918 43 % Slovencev, ter 8. in 9. polk poljskega topništva. V med vojno formiranih enotah so bili Slovenci prisotni tudi v 122. in 127. polku skupne vojske ter v 5. polku avstrijskega domobranstva, kjer je bilo 20 % Slovencev. (Galič 2005, 77; Švajncer 1992, 117)

Poleg teh enot so se na Slovenskem formirali tudi prostovoljski strelski bataljoni, in sicer v Mariboru, Ljubljani in Trstu. (Čepič, Zdenko, Neven Borak in Jasna Fischer 2005, 138)

Hrvati so v skupni vojski predstavljali večino v sestavi naslednjih polkov: v 16., 22., 53., 70., 78., 79., 96. pehotnem polku, v 5. in 12. ulanskem polku, v 37., 38. in 39. polku poljskega topništva, v 13. polku poljskih havbic, v 7. in 13. polku gorskega topništva, XXXI. lovskem bataljonu, ter v 4. pionirskem bataljonu. Enote, kjer Hrvati niso bili večinsko zastopani, pa so bili 6., 19., 23., 29., 46., 48., 52., 76., 83., 86. in 97. pehotni polk skupne vojske, brez dvoma pa je potrebno omeniti še »vražjo« 42. domobransko divizijo iz Zagreba, v kateri so bili Hrvati skoraj 100 % zastopani, v njej pa so bili 25., 26., 27., in 28. domobranski polk. (Galič 2005, 78)

Malce drugače pa je bilo z bosanskimi polki. 4. septembra 1881 objavljeni Vojni zakon je navajal vojaško obveznost za vse, ki si dopolnili 20 let. 1894 so se formirali štirje bosansko-hercegovski polki, katerim so do konca vojne dodali še tri. Prvi štirje so svoje naborne okraje imeli v Sarajevu (1.), Banja Luki (2.), Tuzli (3.) in Mostarju (4.). (Pašič, 2007: 19) Za vse štiri je tudi veljalo, da so imeli v svojih vrstah najmanj 93 % Bošnjakov, častniki pa so bili ponavadi drugih narodnosti. Zanimivo je tudi dejstvo, da so bili

muslimanski vojaki navadno v bojnih enotah, pravoslavni pa v delavskih, saj jim avstro-ogrsko poveljstvo ni zaupalo, ker je bila Avstro-Ogrska v vojni s Srbijo. Med vojno so formirali še štiri, poleg njih pa še osem lovskih bataljonov, od katerih so bili štirje razpuščeni v februarju 1918. Poseben podatek o bojni vrednosti bosanskih enot pa je število zlatih medalj za pogum. Največ, in to kar 42, jih je skozi celoten potek vojne dobil 2. bosansko-bercegovski polk, med prvimi dvanajstimi po številu podeljenih zlatih medalj pa so kar štirje bosansko-hercegovski polki. (Schachinger 1994, 355)

Za polke skupne armade je veljalo pravilo, da so nosili imena svojih pokroviteljev, imeli pa so tudi svoje polkovne barve. Značilnost vsakega polka posebej je bila kombinacija barve našivov na ovratniku uniforme ter barve gumbov. Vsak polk je imel svojo kombinacijo, prav tako pa je veljalo posebno pravilo glede imena polka. Pravilno ime je bilo tako, da je bila najprej številka polka, potem ime pokrovitelja polka, nato ime domačega kraja polka, na koncu pa je bil po navadi v oklepaju naveden tudi kraj, kjer je bil nastanjen polkovni štab. (Švajncer 1988, 17)

Zanimiv je tudi podatek, ki sicer sega v leto 1914 in na vzhodno fronto, a ga vseeno delno lahko prenesemo tudi na soško fronto. To so odstotki ranjenih ujetih vojakov. Do teh izračunov je prišla avstro-ogrška cenzura, ki je pregledovala pisma ujetnikov domačim. Slovenci smo se za tedanje razmere dobro odrezali, saj je bilo ranjenih okrog 80 % ujetih vojakov. Višji je bil odstotek ranjenih, bolj je bil narod borben in s tem pripaden monarhiji. Pri Avstrijcih je bil ta odstotek 85 %, najvišji pa pri Madžarih, kjer je znašal celo 95 %. Negativni rekorderji so bili Čehi, kjer je bil odstotek ranjenih samo okoli 30 %, kar je pomenilo zelo visok odstotek prostovoljnih prebegov na nasprotno stran. Vsi ti odstotki so lahko eden od kazalcev zanesljivosti narodov in s tem tudi njihove bojne vredosti. (Vodopivec in Kleindienst 2005, 118)

Povsem drugačna zgodba je bila pri Bošnjakih. Bošnjaki so šli v vojno brez posebnega navdušenja, a so svoje naloge opravljali tako, kot jim je bilo ukazano. Njihove bojne sposobnosti so bile visoke predvsem zaradi njihovega dojetja sveta in vere. Večinoma

so bili vsi muslimani, zato je bil njihov glavni atribut kljubovanje (inat); niso se mogli sprijazniti s tem, da se jim kdo upira ali jih premaga zato, ker je številčno močnejši. Posledica vzgoje in kulture je bila, da so bili vojaško večči, vzdržljivi ter neustrašni. (Galič 2005, 193)

V večini so ne samo južnoslovanski, temveč tudi vojaki ostalih narodnosti, ostali zvesti svoji državi. Pred začetkom vojne so se visoki častniki bali splošne nelojalnosti državi in cesarju, a se je ta bojazen v veliki meri izkazala kot neutemeljena. (Stergar 2001, 27)

5.3 Pripravljenost avstro-ogrske armade na vojskovanje

Avstro-ogrska vojska je bila na vojno slabo pripravljena: primanjkovalo je denarja, politična situacija neurejena, poleg tega pa so bile vojaške enote velikokrat narodnostno mešane, kar je zniževalo že tako nizko moralo. Problem znotraj armade so predstavljale mednacionalne zamere, kjer so bili v prednosti Avstrijci in Madžari, ki so bili tudi najbolj motivirani. Izurjenost vojske je bila slaba, samoiniciativnost in inovativnost pri vojaki so zatirali častniki s poudarjanjem slepe ubogljivosti in discipline. Zaradi tega vojaki niso imeli zaupanja v svoje nadrejene, ti pa so to poskušali doseči s strogimi in pogosto nesmiselnimi kaznimi, ki so bile večinoma telesne. Častniki so bili slabo podkovani, rezervisti so se slabo ali pa sploh ne udeleževali vojaških vaj, ki so bile navadno zrežirane. Svetla točka avstro-ogrske armade so bile gorske enote. Te so bile za boj zelo dobro usposobljene, imele so več dodatne opreme, ki je bila potrebna za bojevanje v gorskem svetu (cepini, okovani planinski čevlji, dodatne oddeje, krajše in lažje puške). Te enote so bile deležne tudi več urjenja, saj so jih dvakrat pogosteje pozivali na orožne vaje. Častniki, ki so bili strokovno dobro podkovani, so se morali posvečati težavam znotraj enot, namesto da bi svoje znanje in energijo usmerili v urjenje enot. Problematična je bila tudi oborožitev, saj Avstro-Ogrska Škodinih tovarn na Češkem, ki so imele velik potencial, zaradi omejenega proračuna ni izkoristila. (Sajovic 2004, 44)

Vrhovni poveljnik armade je bil cesar, v resnici pa je vojsko vodil načelnik generalštaba. Nekateri člani cesarske hiše so sicer poveljevali posameznim armadam, a to je bilo le nominalno in v tolikšnem obsegu, da je vnašalo nemir in povzročalo zmedo, saj teh

položajev niso dobili zaradi svojih vojaških sposobnosti in znanja, temveč zaradi svojega imena. Najbolj zanimivo pri vsem tem je bilo, da je kljub vsem pomanjkljivostim, ki jih je imela avstro-ogrsko vojska, vojaška doktrina predvidevala ofenzivno vojaško delovanje in to ne na eni, temveč na dveh ali celo treh frontah. Glede na vse našete dejavnike, torej šibko gospodarstvo, slabo vojsko ter notranje nemire, je bila za Avstro-Ogrsko edina rešitev naslonitev na zaveznico Nemčijo ter defenzivno vojskovanje na vseh frontah. (Sajovic 2004, 46)

Glede na vse povedano je imela avstro-ogrsko monarhija in z njo njena vojska le dva možna scenarija, ki pa sta bila oba črnogleda: v primeru vojaške zmage počasen, v primeru poraza pa hiter razkroj. V monarhiji je prevladovalo mnenje, da državo drži skupaj le še ostareli cesar in ko njega ne bo več, bo država razpadla na vsaj dve, če ne več enot.

6 PREGLED ITALIJANSKE VOJSKE

Italijanska vojska je v vojno stopila še bolj nepripravljena kot avstro-ogrsko. Splet okoliščin je narekoval, da so Italijani trgovali s svojo nevtralnostjo, rezultat vsega tega trgovanja pa je bil znani londonski sporazum, ki je bil podpisan v strogi tajnosti med Italijo, Francijo, Rusijo ter Veliko Britanijo. Ta je bil ključnega pomena za vstop Italije v vojno, saj ji je po zmagi dodeljeval zajeten kos ozemlja, kar ji je prišlo seveda še kako prav.

Vojni načrt je predvideval ofenzivno vojskovanje, primarni glavni tarči pa sta bili mesti Gorica in Trst. Končni cilj italijanske vojske je bil sunek prek postojnskih vrat proti Ljubljani in nato še proti Dunaju, kar bi dejansko pomenilo konec vojne za Avstro-Ogrsko. Italijanska vojska je bila, kot že rečeno, na vojno nepripravljena. Čeprav se je o vojni napol na glas šušljalo že skoraj eno leto pred dejanskim začetkom sovražnosti, pa je pred vojno napovedjo v njej primanjkovalo okrog 13.500 častnikov. Ta manjko so nadomestili s hitrim povišanjem gojencev vojaških šol v častniške čine, primanjkovalo je tudi usposobljenih topniških častnikov, pa tudi v saniteti je bil problem zelo podoben. Edina prednost, ki jo je imela Italija pred Avstro-Ogrsko, je bila v tem, da je bila njena vojska narodnostno homogena. Splošno mobilizacijo je Italija uradno objavila šele dan pred uradno vojno napovedjo, se pravi 22. maja 1915, tajno mobilizacijo pa je začela že 1. marca po ukazu

načelnika vrhovnega poveljstva generalporočnika Cadorne. Kljub vsem ukrepom je bilo konec maja 1915 na meji zbranih okrog 400.000 italijanskih vojakov, konec junija, en mesec po začetku sovražnosti, pa je štela 31.037 častnikov, 1.058.042 vojakov, ki so imeli v oborožitvi 760.000 karabink, 618 mitraljezov ter 2121 topov različnih kalibrov. (Simić 1996, 24–27)

7 SOŠKE BITKE IN DOLOČITEV TEŽIŠČA NAPADOV V POSAMEZNIH BITKAH

Prvi boji na soški fronti so se začeli že takoj po razglasitvi vojne napovedi. Težko bi rekli, da je šlo za organizirane in enotno vodene operacije, večinoma je v prvih tednih šlo le za večja ali manjša puškarjenja med manjšimi enotami obeh strani. Do večjih bojev ni prišlo zato, ker so bili Italijani preveč previdni pri prestopu meje ter napredovanju na sovražno ozemlje, in ker je bila italijanska mobilizacija še vedno v teku, avstro-ogrška stran pa ni imela zadosti enot na bojišču, da bi se resno postavila po robu napadalcem. Italijanom je bil vojaški položaj Avstro-Ogrske znan, a kljub temu niso napadli z vso silo, ki bi dobesedno odplavila redke branilce. Strah, da bi bili zabljeni v past, je bil močnejši od želje po naglem napredovanju in odločilnih ukrepih. (Weber 1939, 24)

Pred začetkom sovražnosti je imela italijanska vojska na fronti 2 armadi s 122 bataljoni pehote, 33 eskadroni pehote in 147 baterijami topništva, njej nasproti pa je Avstro-Ogrska lahko postavila le 45 bataljonov pehote, 5 eskadronov konjenice in samo 35 baterij topov. Od slovenskih enot so bili v Posočju v maju 1915 10. pohodni bataljoni 17., 47. in 97. polka, poleg njih pa še 9. pohodni bataljon 2. gorskega strelskega polka (Švajncer 1992, 116). Pehota je bila večinoma sestavljena iz domobranskih in črnovojniških enot, kajti enote skupne armade so bile še na poti z drugih bojišč. Te enote so sestavljali avstro-ogrski vojaški obvezniki dveh skupin. V prvi so bili obvezniki, stari od 38 do 42 let, v drugi pa mlajši obvezniki, ki v zapletenem sistemu nabora niso bili vpoklicani ne na služenje vojaškega roka ne v rezervno sestavo. Ker je bila večina črnovojnikov že v letih in jih v mirnodobnem času niso več pozivali na vojaške vaje, nekateri pa sploh niso imeli

vojaškega znanja, so bile te enote namenjene le za pomožne naloge. Oborožene so bile z zastarelim orožjem, niso imele mitraljezov in ne lastnega topništva. Sčasoma so zaradi izgub starostno mejo črnovojnikov dvigovali in se je ustalila pri 55 letih. (Simić 2005, 219) Ta italijanski prvi ofenzivni sunek, imenovan »il primo balzo«, je Italiji prinesel osvojitev izpraznjenega ozemlja, ki so ga avstro-ogrske enote zapustile brez boja, saj so se premaknile na že prej določene položaje. (Svoljšak 1994, 21)

V spodnjem toku reke Soče so Italijani šele v prvih dneh junija dosegli desni breg reke. Njihov namen prečkati reko je pri Pierisu preprečil 152. črnovojniški bataljon. Ta bataljon je na desni strani Soče vztrajal celih dvanajst dni, na koncu se je vendarle umaknil na levi breg, pionirji pa so podrli še zadnji most v spodnjem toku Soče ter obenem zajezili strugo in s poplavljenim območjem pridobili dodatno obrambno točko. Kraški odsek fronte je obvladovala predvsem Doberdobska planota, ki je bila italijanski cilj kar nekaj ofenziv. Ta planota, ki se nad okolico dviguje le nekaj nad sto metrov, je predvsem s Šmihelom, hribom s štirimi kopastimi vrhovi, pomenila italijansko odskočno desko za prodor proti Trstu. Doberdobska planota je bila pomembna tako za branilce kot tudi za napadalce, saj je prvim nudila izreden pregled nad razporedom italijanske vojske, drugim pa ravno to niti najmanj ni bilo po godu. Na območju med morjem in reko Vipavo je bilo na dan italijanske vojne napovedi razpršenih malo avstro-ogrskih enot. Te enote so bile: pohodni bataljon 26. domobranskega polka (75 % Avstrijcev, 25 % Slovencev), dva bataljona ter še dve stotnji 76. pehotnega polka (45 % Avstrijcev, 45 % Madžarov in 10 % Srbov ter Hrvatov) in 70. pehotnega polka (5 % Madžarov, 15 % Avstrijcev in 80 % Srbov ter Hrvatov), šest stotnj 101. pehotnega polka ter enote že omenjenega 152. črnovojniškega polka. (Klavora 2007, 37) Pisana družčina narodov, a vseeno šibka sila.

Na goriškem odseku fronte je bil v začetnih fazah vojne ključnega pomena hrib Sabotin, ki je s svojo lego in višino obvladoval dobršen del fronte. Ta hrib je bil trn v peti Italijanom vse do šeste ofenzive, ko je padel v njihove roke, kako pomemben je bil za ta del fronte, pa pove podatek, da je po padcu Sabotina padla tudi Gorica, frontna črta pa se je premaknila na drugo stran reke. Na Sabotinu so zgradili majhno topniško postojanko, s katero so oteževali prihode italijanskih okrepitev, zelo pomemben pa je bil tudi zato, ker je bil z njega izvrsten pregled vseh enajstih kilometrov frontne črte na desnem bregu Soče.

(Mesesnel 1987, 35) Na Sabotinu je bil v zadnjih dneh maja 1915 stacioniran X. pohodni bataljon mariborskega 47. polka, ki je 27. in 28. maja zavrnil pet italijanskih napadov, imel pa je 29 mrtvih, 116 ranjenih in 19 pogrešanih vojakov. Junija 1915 je bil ta bataljon premeščen na planoto Doberdob, kjer je zamenjal 26. črnovojniški polk iz Maribora (Radovanovič 2007, 137) Padec Sabotina in Gorice bi praktično pomenil odprta vrata v Vipavsko dolino in po njej do Ljubljane, na poti sta bila edino še hriba Škabrijel in precej nižji Panovec. Za Sabotinom, kjer je frontna črta prečkala Sočo, je bila ključna točka preboja na Banjško planoto zloglasna kota 383, bolj znana pod imenom Prižnica. Ta utrjena točka pod Plavami je bila ključnega pomena za preboj proti Banjški planoti ter za preboj proti Sveti gori, od tam pa v hrbet branilcem goriškega mostišča ter kraškega odseka fronte. Kolikšno pomembnost so Italijani pripisovali temu hribu, priča dejstvo, da so za prve napade izbrali 3. pehotno divizijo, ki je imela bojne izkušnje iz libijske vojne. (Simić 1996, 35) Prvi napad je bil 10. junija, 12. junija pa je na položaj prispel bataljon Dalmatincev 22. polka 13. gorske brigade, ki mu je poveljeval Stanislav Turudija. Ta polk je bil 95 odstotno popolnjen s Srbi ter Hrvati in 5 odstotno z Italijani. (Offelli 2001, 15) V noči s 16. na 17. junij je na vrh prišla okrepitev, in sicer sta prišla 1. bataljona vzhodnoogrškega 51. (70 % Romunov, 30 % Madžarov) in transilvanskega 63. pehotnega polka (75 % Romunov, 15 % Avstrijcev, 15 % Madžarov), kar kaže na zaupanje avstro-ogrškega poveljstva v sposobnost enot. 17. junija zjutraj so Italijani spet napadli in celo začasno osvojili vrh, a so jih avstrijske enote, poleg Dalmatincev, Romunov ter Madžarov tudi Dunajčani in Čehi iz Šlezije, spet potisnili nazaj. Samo v prvih nekaj dneh je v avstro-ogrski vojski na koti 383 sodelovalo kar pet narodov, čeprav je res, da so imeli ravno Dalmatinci levji delež zaslug, da je Prižnica ostala v avstrijskih rokah. (Simić 1996, 35–36)

Pri Sv. Luciji, današnjem Mostu na Soči, je obrambna črta spet prečkala Sočo na njen desni breg. Nastalo je t. i. tolminsko mostišče, ki bi za napadalce lahko postalo odskočna deska za prodor po dolini reke Idrijce proti Ljubljani. Zato se je Avstro-Ogrska odločila, da bo ta del branila na drugem bregu Soče, kjer sta bila pomembni predvsem dve vzpetini, Mengore in Selski vrh, med vojno imenovan kar kota 588. Za branilce je bilo mostišče pomembno tudi zaradi zelo važne železniške proge, ki je tekla od Jesenic do Gorice, s tem da je bila po

začetku vojne od Sv. Lucije naprej proti Gorici praktično neuporabna za transport, ampak je po tem delu občasno vozil le oklopni vlak in pomagal branilcem.

Severno od tolminskega mostišča se je začel del fronte, ki ga zgodovinarji in poznavalci opisujejo kot gorsko bojišče. Nad mostiščem je fronta spet prečkala reko Sočo in se prek Mrzlega vrha, Slemenca, Batognice, Krna, Vršiča, Kala in Javorščka malo nad Bovcem spet spustila do Soče in prek nje. V tem delu s svojo višino dominira Krn, ki so se ga Italijani namenili zasesti prvega. Na odseku Krn–Vrata–Vršič so bili konec maja 1915 v obrambi le deli enega bosanskega bataljona 57. pehotne divizije.

15. junija ponoči so italijanske enote krenile v napad proti Krnu. Vsega skupaj je bilo v napad poslanih 130 vojakov. Vrh so branile enote 20. divizije madžarskega domobranstva pod poveljstvom generala Nagya, kar je bil dodaten minus za obrambo Krna, saj so bili vojaki te divizije doma iz ogrskih ravnin in nevajeni gora ter gorskega bojevanja. (Simić 1996, 48) Italijansko zavzetje Krna sicer ni prineslo bistvenega preobrata v vojni, ni pa bilo prijetno za branilce. Obstajala je nevarnost, da se prek Batognice, gore z mizastim vrhom, Italijani prebijajo skozi obrambno črto v zaledje tolminskega mostišča. Medvojni poročevalci so o tem podvigu pisali v presežnikih. Italijanska stran je to dejanje opisala, po besedah generala Cadorne, kot primer najuspešnejšega bojevanja v gorah, Alice Schalek, avstrijska poročevalka, pa je napisala, da bo ta napad v avstro-ogrski vojaški zgodovini brez vsakih zadržkov zapisan kot sovražnikov uspeh. (Schalek 2005, 240)

Pri Bovcu, kjer je bil ključna točka hrib Ravelnik in tam so bili na začetku vojne vojaki 21. strelskega polka (95 % Čehov, 5 % Avstrijcev) ter pol čete tržaškega 20. lovskega bataljona, v katerem je bilo skoraj pol moštva slovenskega (Simić 2005, 270), je frontna črta spet prešla reko Sočo in se dvignila proti Čuklji in Rombonu, dominantnemu vrhu tega dela. Od tam naprej je šla črta bojov proti Černelski špici, kjer se je tudi zaključila soška fronta. Rombon in pod njim Čuklja sta bila za branilce steber obrambe bovške kotline. Če bi se Italijanom posrečilo zavzeti oba vrhova, bi to močno ogrozilo celotno obrambo bovške kotline, kjer je že tako ali tako obrambna linija potekala po njenem severnem delu, predvsem pa bi zasedba ogrozila prelaz Predel. Italijanski preboj bi šel lahko prek Nevejskega sedla proti Rablju, a zato je moral biti izpolnjen pogoj, da bi bila zasedena tako Čuklja in Rombon. (Simić 1996, 63)

Prelaz Predel ni imel posebne strateške lege, pomembnega ga je naredila cesta, ki je pomenila glavno oskrbovalno arterijo za celotno bovško kotlino. Poleg tega je bila to tudi pot do Beljaka, najpomembnejšega železniškega vozlišča Južnih Alp. (Heindl 2003, 46). Prav zaradi te pomanjkljivosti je Avstro-Ogrska z obilno uporabo skoraj 10.000 ruskih vojnih ujetnikov jeseni leta 1915 zasilno usposobila cesto čez Vršič, pri čemer je umrlo med 500 in 600 ruskih vojnih ujetnikov. (Wikipedia 2009) Začetne operacije italijanske vojske so bile mlahave in lahko ugotovimo, da so se vse operacije zavlekle precej dlje, kot so si želeli Italijani. Potrebovali so skoraj ves mesec, da so zasedli vse ozemlje, ki so ga Avstrijci zapustili brez boja. Avstro-ogrške enote, ki so sodelovale v teh prvih bojih, bi le stežka imenovali prave bojne enote. Večinoma so bili to črnovojniški bataljoni, ki so bili zbrani z vseh vetrov in v naglici. Le na posamezne odseke bojišča, na primer na koto 383 nad Plavmi in na Krn, so bile kmalu po začetku sovražnosti napotene redne bojne enote, a na žalost je avstro-ogrsko poveljstvo, bodisi zaradi nespameti bodisi zaradi pomanjkanja razpoložljivih enot, te enote razporedilo napačno. Napačna razporeditev je šla predvsem na račun izkušenj in primernosti vojakov različnih narodnosti za delovanje v različnih bojnih razmerah. Pri tem najbolj bode v oči dejstvo, da so bili na Krnu Ogri, ki so praktično prvič v življenju videli tako visoko goro, kot je Krn, kaj šele da bi bili pripravljene na tovrstno bojevanje, a avstro-ogrsko poveljstvo v tem času ni imelo kaj prida izbire enot.

Zelo zanimiv je podatek, ki ga Klavora navaja v knjigi Doberdob. Tam pravi, da je v prvih dneh sovražnosti na soško bojišče prispelo tudi kar nekaj slovenskih enot, ampak to so bili večinoma pohodni bataljoni polkov, v katerih so bili slovenski vojaki. Glavni deli polkov oz. njihovi redni bataljoni so bili še na vzhodni fronti, od koder so na soško fronto prispeli kasneje. Edina izjema pri tem je bil tržaški 97. polk (50 % Italijanov, 20 % Hrvatov in 30 % Slovencev), ki je ves čas ostal na vzhodnem bojišču. (Klavora 2007, 54) Razlog za to lahko iščemo predvsem v narodnostni sestavi tega polka, pri kateri zbudil pozornost predvsem 50 odstotni delež vojakov italijanske narodnosti, katerim pa bojevanja proti »njihovim bratom« v avstro-ogrskem poveljstvu niso želeli zaupati. Drugače pa je bilo s pohodnim bataljonom tega polka. Ta bataljon je bil najprej napoten v Modrejce pri Tolminu, že 31. maja 1915 pa je dobil ukaz o premestitvi v Hudi Log na Krasu. Tam ni ostal dolgo, že 11.

junija se je premaknil do Doberdoba, kjer je dočakal prvi soško ofenzivo. (Klavora 2007, 56)

7.1 Prva soška bitka (23. junij do 7. julij 1915)

23. junija je italijansko topništvo z osredotočenim obstreljevanjem naznanilo začetek prve soške ofenzive. Ker so imeli precejšnjo premoč v topništvu, razmerje je bilo 2:1 v korist Italijanov, so se odločili za dolgotrajno topniško obstreljevanje. Italijanski načrt je bil, da po sedemdnevni topniški pripravi glavni sunki potekajo v treh smereh. IV. korpus naj bi zavzel ozemlje med Krnom in tolminskim mostiščem, II. korpus naj bi zavzel greben Prižnica–Kuk–Vodice–Sveta gora, kar nakazuje na podcenjevanje avstro-ogrske obrambe, saj je bil vmes še Sabotin, 3. armada pa naj bi osvojila goriško mostišče in Doberdobsko planoto. Težišče napada pa je bilo med Plavami in morjem. (Simić 1996, 42) Glavno breme napada na tem odseku je prevzel III. odsek kraškega bojišča od reke Vipave do morja. Ta odsek je bil razdeljen na tri dele, in sicer:

- odsek med Sesljanom in Debelim vrhom, ki ga je branila 6. gorska brigada v kateri je bilo pet bataljonov 6. polka (15 % Madžarov, 30 % Srbov ter Hrvatov, 40 % Avstrijcev, 10 % Slovakov in 5 % Romunov), 38. polka (100 % Madžarov), 42. polka (15 % Čehov in 85 % Avstrijcev), 50. polka (70 % Romunov, 20 % Madžarov in 10 % Avstrijcev) ter 81. polka (85 % Čehov in 15 % Avstrijcev);

- odsek med Kosiči in Zagrajem je branila 2. gorska brigada, v kateri so bili bataljoni 8. polka (20 % Avstrijcev in 80 % Čehov), 70. polka (85 % Srbov ter Hrvatov in 15 % Avstrijcev), 76. polka (45 % Madžarov ter Avstrijcev in 10 % Srbov ter Hrvatov), bataljon Bošnjakov ter 155. črnovojniški bataljon;

- odsek od Zagraja do reke Vipave, ki ga je branila 93. Divizija; na tem odseku so bili v okviru 58. gorske brigade tudi pohodni bataljoni 47., 97. in 27. domobranskega polka, vsi trije z visokim odstotkom slovenskih vojakov.

Italijani so kljub vsej premoči v vojaštvu in opremi prvo ofenzivo začeli dokaj mlačno in tudi brez pravega cilja. Napadi so bili sicer bolj osredotočeni na cilje, določene v načrtu

ofenzive, niso pa znali svojih sil osredotočiti na ključne točke, zato tudi ni bilo željenega rezultata ofenzive.

Na položajih vzhodno od Zagraja se je med prvo ofenzivo nahajal 10. pohodni bataljon 47. pehotnega polka, kjer je uspešno obranil svoje položaje. Ta polk je sestavljalo 75 % Avstrijcev in 25 % Slovencev. Prav 10. bataljon je imel več kot pol Slovencev. Avstro-Ogrska je imela na položajih III. sektorja, torej od reke Vipave do morja, v svoji sestavi nekaj več kot 50 % moštva madžarske narodnosti. Razlog za to je bil tudi ta, da so Madžare, nevajene hribov, v precejšnjem številu premestili na ta odsek, ki jim je bil bolj domač, saj so jim visoke gore poleg težav zaradi nevajenosti vzbujale tudi strah in s tem zmanjševale njihovo bojno vrednost. (Klavora 2007, 58)

7.2 Druga soška bitka (17. julij do 10. avgust 1915)

Druga soška bitka se je začela komaj deset dni po koncu prve. Zavezniški poveljniki so na sestanku v francoskem Chantillyju pritisnili na načelnika italijanskega vrhovnega poveljstva Cadorno, naj čimprej začne novo ofenzivo in s tem razbremeni pritiska zavezniške enote na drugih frontah. Zato se je Cadorna odločil, da nameni le malo predaha branilcem. Italijanski načrt je predvideval, da bodo napadi potekali po celotni dolžini fronte, dejansko pa na fronti severno od Krna ni bilo kakih omembe vrednih napadov (Mesesnel 1987, 62). Boji na odseku od Rombona do Krna so praktično potekali neprestano in ocena nekaterih zgodovinarjev je, da je bilo bojišče severno od Krna nekako ločeno in zelo malo povezano z ofenzivami južno od Krna. Kot primer lahko navedem, da je na to območje 27. avgusta v okrepitev prispel ljubljanski 2. gorski strelski polk, katerega en bataljon je bil prvi v avstro-ogrski vojski, ki je bil opremljen za gorsko bojevanje. Ta polk je bil tudi najbolj slovenska enota v avstro-ogrski vojski, saj je bilo kar 88 % moštva slovenskega. V drugi polovici septembra 1915, po kratkem postanku pri Doberdobu in Šmihelu, je polk prispel na bovško. I. bataljon tega polka je prispel na Rombon, II. bataljon na Šmohor, III. bataljon na Veliki Lemež, 13. stotnija pa se je namestila v trdnjavi v Klužah. Na teh položajih je polk ostal do spomladi 1916, ko so ga premestili na tirolsko bojišče. (Klavora 1993, 108) Izven datumskega okvirja te ofenzive, jeseni 1915, je na

položaje na Bovškem prispel tudi koroški 1. gorski strelski polk, v katerem je bilo po nekaterih podatkih 27 % Slovencev, zasedel pa je položaje od Rombona (1. stotnija) do Javorščka. Kot zanimivost naj povem, da je 2. stotnija tega polka 12. februarja zasedla vrh Čuklje pod Rombonom, in to celo brez kakršnekoli topniške predpriprave v globokem snegu. (Simić 1996, 89)

Težišče napadov je bila Doberdobska planota s Šmihelom, južnim stebrom obrambe goriškega mostišča. Po zavzetju Šmihela naj bi se težišče napada prestavilo proti Gorici, ki je bila kljub vsemu do šeste ofenzive primarni italijanski cilj. (Simić 1996, 47) Za prvi del napada je bila zadolžena III. italijanska armada, medtem ko bi ji II. armada pomagala z napadom od Gorice do Krnskega pogorja.

Na Doberdobski planoti je bil za obrambo planote zadolžen temišvarski VII. korpus, ki je bil premeščen na ta odsek, in sicer tri njegove divizije, 20. divizija madžarskega domobranstva, ki se ji je priključil povsem madžarski 46. polk, 61. divizija, v kateri je bil tudi bataljon 3. bosansko-hercegovskega polka, ter madžarska 16. gorska brigada madžarskega domobranstva in 57. pehotna divizija. V sklopu 61. divizije so bili tudi bataljoni povsem madžarskega 60. pehotnega polka in bataljoni 72. polka iz Bratislave (v njem je bilo 35 % Madžarov, 50 % Slovakov in 15 % Avstrijcev). Ti bataljoni so skupaj s 46. polkom branili stik med 20. in 61. divizijo. (Klavora 2007, 84)

Bitka se je začela 18. julija ob štirih zjutraj, in sicer z ostro topniško pripravo. V desetih dneh predaha, predvsem pa v prvi soški bitki, so se italijanski topničarji naučili koncentrirati ogenj na nasprotnikove položaje, kar je bila zelo neprijetna izkušnja za branilce. Po napadu pehote na Šmihel so se morali Ogrji 20. divizije umakniti za približno 150 m. Ogrji so zvečer dobili okrepitve, prispela sta dva bataljona karlovškega 96. polka, ki sta bila namenjena za protinapad, na razočaranje avstrijskega poveljstva pa je bilo ta protinapad nemogoče izvršiti, saj je bil topniški ogenj prehud, vrh je ostal v italijanskih rokah. Južno od Šmihela je tudi Ogrom 3. in 17. polka madžarskega domobranstva kljub hudim napadom uspelo obdržati svoje položaje. Za primer, kako hudi so bili napadi Italijanov na Doberdobsko planoto, naj navedem, da so 19. julija Italijani ta odsek med Grižo in Kozičem, kar je približno štiri kilometre fronte, napadali z 20 tisoč možmi. 21. julija ponoči so avstro-ogrski topovi začeli z izredno močnim obstreljevanjem vrha

Šmihela, ob štirih zjutraj pa so se v napad podale avstro-ogrske enote, določene za protinapad. Zbranih je bilo 15 bataljonov, med njimi tudi X. bataljon 28. praškega polka (100 % Čehov), ki uradno zaradi sramote, ko sta dva njegova bataljona aprila 1915 ob zvokih godbe prestopila k Rusom, ni več obstajal. (Simić 1996, 48) Osrednja vloga v protinapadu je bila zaupana banjaluški 12. gorski brigadi pod poveljstvom polkovnika Scwarzenberga. Po eni uri boja za vrh je na njem spet plapolala avstro-ogrska zastava, zasedli pa so ga Bosanci III. bataljona 2. bosansko-hercegovskega polka. Napad ni predvideval le zasedbe vrha, temveč tudi zasedbo ozemlja do Soče, kar pa ni bilo mogoče, saj so bile enote na zahodni strani Šmihela na milost in nemilost prepuščene italijanskim topovom. 46. polk, popolnjen izključno z Madžari, je bil skoraj popolnoma uničen, v praškem polku pa so padli vsi častniki, a je vseeno bataljon »oprak« polkovno ime in s tem prislužil rehabilitacijo polka. Žalostna je usoda bataljona 96. karlovškega polka, ki se je 2. avgusta pomikal iz zaledja na frontno črto blizu Šmihela, a so kolono opazili Italijani in jo obsuli z granatami in ognjem iz mitraljezov. V slabi minuti so uničili štiri petine polka, živih je ostalo še 105 vojakov, ki pa seveda niso bili sposobni za nadaljnje bojevanje. (Simčič 2006, 68)

Drugo težišče napada je bilo na grebenu Kalvarije na goriškem mostišču. Tam so Italijani po morilskem topniškem obstreljevanju napadli obrambne položaje, ki so jih zasedali trije bataljoni zadarskega 23. strelskega polka in dva bataljona sinjskega 22. polka. Dalmatinci so se sicer morali umakniti, tako da so napadalci že drugič zagledali Gorico, a so si s protinapadom kmalu pridobili nazaj izgubljeno ozemlje. Naslednji dan je bil, kar se tiče napadov, podoben, saj so Italijani napadali, Dalmatinci pa branili Sabotin in Kalvarijo.

Po nekaj dnevih relativnega zatišja so Italijani spet napadli na doberdobskem odseku. Napadli so Grižo in Šmihel, saj je bil Cadorna mnenja, da je zaradi pomembnosti Šmihela ta vrh nujno zavzeti. Po hudem topniškem ognju je 12. polk, v katerem je bilo 40 % Madžarov, 50 % Slovakov in 10 % Avstrijcev, samovoljno zapustil svoje položaju pri cesti Zdravščina–Martinščina. Na pomoč je moral priti del 12. banjaluške gorske brigade, ki je z velikimi naporji zadržal prodor Italijanov proti Šmihelu. Na sosednjih položajih pri Martinščini je bil v obrambi X. pohodni bataljon 47. mariborskega pehotnega polka, ki je

sicer obdržal položaje, a je bil skoraj popolnoma uničen, tako da je po drugi ofenzivi prenehal obstajati. (Sedmak 2003, 88)

Italjani so zasedli Grižo, a so jim jo proti jutru spet prevzeli Avstrijci in južni Tiroinci 1. polka cesarskih strelcev. 26. junija so bili Italijani spet na vrhu Šmihela, a le za eno uro, saj so jih z vrha pregnali Bošnjaki 12. gorske brigade. 2. in 3. avgusta so Italijani še poskušali z napadi na Grižo in položaje južno od nje, a kaj več kot hudih izgub niso dosegli. (Simić 1996, 50)

Druga soška ofenziva se je zaključila 10. avgusta 1915. Podatki o žrtvah še danes niso natančni, deloma zaradi narave vojskovanja, deloma zaradi pogrešanih vojakov. Ocenjuje pa se, da sta imeli obe strani v 2. soški ofenzivi vsega skupaj okrog 90 tisoč izgub. To pa je že številka, ki nam govori o resnosti bojov in predvsem nameri obeh strani, da uresničita svoje načrte.

Spet podobno kot v prvi ofenzivi lahko spremljamo enote južnoslovanskih narodnosti, kako se pojavljajo na nekaterih ključnih delih fronte, a niso osamljene. Tam najdemo tudi Madžare, Avstrijce, Južne Tiroince, tako da praktično ne moremo reči, da se je fronta obdržala na račun hrabrosti južnoslovanskih enot. Edini primer, ki bi ga lahko navedli v tej smeri, je nastop 12. banjaluške gorske brigade na položajih pri cesti v Zdravščino, ko so nadomestili Madžare in Slovake, ki so se samovoljno umaknili. Avstro-ogrsko poveljstvo je predvsem enote Bosancev in Dalmatincev velikokrat uporabilo kot naskakovalne oddelke, a to ni bilo pravilo. Ameriški zgodovinar Schindler je napisal, da so se južni Slovani, še posebej Slovenci, neverjetno hrabro borili, a ob bok jim daje Nemce in Avstrijce. Če pogledamo samo na Doberdobsko planoto, lahko ugotovimo, da so glavno breme prevzele enote madžarske narodnosti, na celotnem kraškem odseku, kjer je bilo težišče ofenzive, pa so bili tudi Bošnjaki, Hrvatje, Čehi, Slovaki, Poljaki in Romuni.

7.3 Tretja soška bitka (18. oktober do 5. november 1915)

Tretja soška bitka ni bila predvidena v tem obdobju, Italijani so se zanjo odločili predvsem zaradi pritiska zaveznikov, naj z ofenzivo razbremenijo ostale fronte. Cilj napada je bila

osvojitev Gorice, saj so Italijani po neuspešnem začetku vojne proti Avstro-Ogrski nujno potrebovali vojaški uspeh, ki bi bil istočasno tudi politični uspeh. V premoru med drugo in tretjo bitko je italijanska stran močno povečala svojo bojno vrednost, poleg dodatnih enot je na bojišče pripeljala predvsem topove, ki so jih pripeljali iz utrdb na Tagliamentu. Razmerje sil pred tretjo ofenzivo je bilo močno v škodo Avstro-Ogrske, saj so proti 25 pehotnim in 4 konjeniškim divizijam v bran lahko postavili le 12 divizij in pol, vrh vsega pa so imeli več kot polovico manj topov.

Načrt italijanskega vrhovnega štaba je bil zasnovan na dveh fazah. V prvi fazi naj bi močno napadli na Doberdobski planoti in pri Plavah ter s tem potisnili nazaj branilce, nato pa napadli izpostavljen del fronte pri Gorici in jo zasedli. Topniška priprava je trajala kar 70 ur, pomagali pa so tudi bombniki, prvič v vojni v večjem številu. (Simić 1996, 65) Velik problem pri branilcih so bili spet slabi zakloni. Kaverne še niso bile zgrajene v zadostnem številu, zato so vojaki spet množično umirali v zasilnih zaklonih na prostem, kjer pa je vsaki granati svoje pridodalo še kamenje.

Na Krasu je bilo prvo težišče napada, napadla pa je 3. italijanska armada. Cilji na tem odseku fronte so bili enaki kot v drugi ofenzivi, zasedba Šmihela in Martinščine ter vrhov na jugozahodnem robu planote. Treba je omeniti, da so III. odsek pred 3. ofenzivo razdelili na dva pododseka, in sicer na IIIa in IIIb. Na odseku IIIa so bili v sklopu VII. korpusa v obrambi Ogri 20. divizije, ki so bili na težišču napada. 20. divizija je bila skoraj v celoti sestavljena iz vojakov madžarske narodnosti, saj so bili v njem 1., 3., 4. in 17. ogrski domobranski polk. 1. ogrski domobranski polk je imel 90 % Madžarov in 10 % Romunov, 3. ogrski domobranski polk je imel v svojih vrstah 100 % Madžarov, 4. ogrski domobranski polk je bil od omenjenih še najmanj madžarski s 55 % Madžarov in 45 % Romunov, medtem ko je bil 17. ogrski domobranski polk spet popolnoma madžarski. Italijani so se sicer prebili na vrh, a so jih od tam Ogri spet pregnali nazaj, zato pa so plačali visoko ceno, saj sta 1. in 17. ogrski domobranski polk izgubila polovico moštva. 22. oktobra je imel 1. polk le še 800 mož. (Klavora 2007, 140) Poleg 20. divizije sta bili na tem odseku še 17. pehotna divizija in 106. črnovojniška divizija.

Južni odsek planote oz. pododsek IIIb je branil III. korpus z 28. divizijo, polovico 22. divizije in z 19. gorsko ter 187. domobransko brigado, a je imel težko delo, saj so Italijani

po vsej sili želeli prodreti ob cesti Selce–Doberdob in zavzeti vrhove Kosič, Debeli vrh ter koto 85. 28. divizija je v svoji sestavi imela 55. in 56. domobransko brigado.

Najhujši boji so potekali prav na robu planote pri ovinku ceste, ki pelje iz Selc v Doberdob, kjer je napadala celotna italijanska 14. divizija, v obrambi pa so jim nasproti stali namški in slovenski vojaki mariborskega 47. in celjskega 87. polka 56. pehotne brigade, ki jo je vodil generalmajor Hugo Schmidt. (Simić 1996, 67)

Avstro-ogrška vojska je imela velike izgube v prvem dnevu bojev. VII. in III. korpus sta imela skupaj skoraj 2000 mrtvih, 3000 ranjenih in skoraj 1000 pogrešanih. Te izgube so Borojevića prepričale, da bo ta odsek odločilen, zato so tja prihajale okrepitve, pa tudi s tirolskega bojišča so poslali nekaj enot v pomoč na Kras. 22. oktobra dopoldne pa se je II. bataljonu 47. pehotnega polka uspelo prebiti nazaj na koto 85 nad Tržičem.

Na odseku, ki ga je branila 106. črnovojniška divizija, so le-to italijani tako zdesetkali, da so jo morali poslati nazaj v rezervo, na njene položaje pa je prišla 43. strelska brigada 22. divizije, ki sta jo sestavljala po dva bataljona mariborskega 26. domobranskega polka (75 % Avstrijcev in 25 % Slovencev) in graškega 3. domobranskega polka (100 % Avstrijcev). Ravno ta odsek je bil med najtežjimi 30. oktobra, saj so Italijani divje napadali, oba polka pa sta bila že precej zdesetkana. En dan prej, 29. oktobra, je sam mariborski 26. domobranski polk zavrnil tri hude napade v boju mož na moža.

Ofenziva se je nadaljevala do 3. novembra, po tem datumu pa je počasi izgubila zagon in boji so se unesli. Po tem datumu so enote obnemogle 20. divizije na odseku med reko Vipavo in Debelo Grižo zamenjali 7., 8. in 9. lovski bataljon. 7. lovski bataljon je bil skoraj povsem slovenski, saj je v svojih vrstah imel 95 % Slovencev in 5 % Avstrijcev, njegov naborni rajon pa je obsegal Gorenjsko in Dolenjsko z Ljubljano. (Klavora 2007, 144) 8. lovski bataljon je imel obratno razmerje Slovencev in Avstrijcev, namreč 75 % slednjih in 25 % Slovencev, 9. lovski bataljon pa je bil povsem avstrijski.

Med tretjo ofenzivo je na bojišče začela prihajati 6. divizija, v kateri je bil tudi kranjski 17. polk, ki pa je moral že 28. oktobra na pomoč na goriško mostišče kot pomoč pri protinapadih na Oslavju in pri Podgori. Zanimiv je podatek, da sta na goriško mostišče odšla le dva bataljona, medtem ko sta dva ostala v rezervi 6. divizije. Oba bataljona sta bila 1. novembra poslana v okrepitev na goriško mostišče v vas Pevma, tako da je 17. polk spet

nastopal z vsemi štirimi bataljoni. Prav zaradi takih premikov le delov posameznih enot potem prihaja do zelo težavnega razpoznavanja odsekov, kje se določene enote nahajajo, saj se velikokrat uporablja ime celotne enote, čeprav je na položajih le en del te enote. (Simić 1996, 78)

Drugo pomembno težišče napada je bilo pri Plavah, kjer je napadala 2. italijanska armada. Cilj napada je bil preboj na drugo stran Soče in zavzetje Kuka. Predpogoj za to podjetje je bilo zavzetja vasi Zagora, kar pa se je izkazalo za težavno nalogo. Dunajski 4. pehotni polk je svoje položaje držal zelo dobro, če pa je že prišlo do preboja, so si Dunajčani vedno povrnili izgubljene položaje s protinapadom. Dodatno oporo jim je dajala še bližina III. bataljona 22. dalmatinskega polka, pod poveljstvom majorja Turudije, ki je veljal za neustrašnega borca. 3. novembra so Italijani sprožili še osem napadov proti Paljevu, a nobeden ni bil uspešen, krona italijanskega neuspeha na tem odseku pa je bil protinapad Dalmatincev 22. polka na vas Zagoro, ki so jo po krajšem boju s presenečenimi Italijani spet zavzeli. (Simić 1996, 76)

Goriško mostišče in sama Gorica sta bila drugi cilj v tretji ofenzivi. Na začetku ofenzive je pehota mirovala, napadi so bili omejeni le na topniško obstreljevanje, ki je sčasoma preraslo v bobneči ogenj. Napadi pehote so se začeli šele 23. oktobra, pet dni po začetku ofenzive, in skladno z načrtom. Črta Sabotin–Oslavje–Pevma–Podgora je bila glavni oporni steber goriškega dela obrambe. Italijani so zagrizeno napadali, občasno tudi dosegali manjše uspehe, a vedno znova se je ponavljala ista zgodba. Po osvojitvi položaja, ga niso zmogli obdržati, sploh če je sledil protinapad. Res pa je, da je bilo na tem odseku kar nekaj enot slovenske in hrvaške narodnosti, saj so bili med Sabotinom in Pevmo Dalmatinci, 28. oktobra pa je na odsek med Podgoro in Pevmo prispel ljubljanski 17. polk. Boji so divjali še naprej naslednje dni, z izjemo 31. oktobra, ko je bil na tem odseku relativen mir. 1. novembra je na odseku med Pevmo in Podgoro prišlo do kritične situacije za branilce, saj so bili štirje bataljoni pod napadom petih italijanskih polkov. Poveljstvo je na pomoč poslalo vse rezerve, med njimi tudi dva bataljona ljubljanskega 17. polka. Naslednji dan so Italijani zasedli vas Oslavje, takojšnji protinapad pa ni dal željenih rezultatov. Zvečer se je bataljon 37. dalmatinskega polka podal v zadnji protinapad in do jutra jim je uspelo zavzeti izgubljene položaje. (Simić 1996, 78)

V tem času je bil na pobočju Javorščka, Šmohorja in planine Golobar na položajih ljubljanski 27. domobranski polk, ki pa ni bil zapleten v hujše boje, saj je v tem času v višjih legah že naletaval sneg in so se bojne akcije, z izjemo topniškega obstreljevanja, močno omejile. (Zupančič 1998, 52)

3. novembra so Italijani kar sedemkrat poizkušali z napadom pri cesti Števerjan–Podgora in v zadnjem, sedmem napadu, so italijanski vojaki pred žičnimi ovirami položili orožje in se, naveličani nesmiselnega pošiljanja v napad, vdali. (Simić 1996, 79)

4. novembra je bilo tretje ofenzive konec, kljub hudim izgubam na obeh straneh se je končala z zmago avstro-ogrske strani, ki je dosegla svoj cilj, ohranitev položajev, zasedanih pred tretjo bitko.

7.4 Četrta soška bitka (10. november do 11. december 1915)

Le nekaj dni po končani tretji ofenzivi se je italijanski vrhovni štab odločil za novo ofenzivo. Vrhovni italijanski poveljnik Cadorna je želel za vsako ceno prikazati vsaj delni uspeh in upravičiti vse dotedanje žrtve in neuspehe prvih treh bitk. Za 1. decembra je bila namreč napovedana parlamentarna seja, vojno navdušenje pri italijanskih politikih pa je po vseh neuspehih in žrtvah počasi plahnelo. Zato se je Cadorna odločil začeti novo ofenzivo, ki pa je bila lokalno omejena. Odsek napada je bil namreč med Plavami in Grižo. Kratek predah je v smislu koristil predvsem Italijanom, saj so lahko zelo na hitro obnovili svoje enote, medtem ko Avstrijci te možnosti niso imeli. Še obetavnejša rešitev je bila popolnitev enot z rekovalescenti in pohodnimi bataljoni, treba pa je bilo zamenjati tudi zdesetkane in demoralizirane enote na bojišču. Tako je 20. divizijo madžarskega domobranstva oz. kar je od nje ostalo že pred začetkom ofenzive zamenjala graška 6. divizija. Njena 12. brigada je branila vrh Šmihela, v njej pa so bili ljubljanski 7. (95 % Slovencev, 5 % Avstrijcev), graški 9. lovski bataljon (100 % Avstrijcev) ter tudi celovški 7. pehotni polk (75 % Avstrijcev in 25 % Slovencev). To pa so bile enote, ki so v svoji sestavi imele kar precej slovenskih vojakov.

Za kraški del bojišča okrog doberdobske planote lahko rečemo, da se praktično ni začela nova ofenziva, ampak se je nadaljevala prejšnja, saj so mine in granate padale tudi v

vmesnem obdobju, vrstili pa so se tudi napadi, čeprav v manjšem obsegu. Na goriškem mostišču so Italijani poskušali osvojiti Sabotin, a so kmalu zaradi velikih žrtev odnehali. Greben Kalvarije je bil spet tarča hudih napadov, prav tako vas Oslavje, in ravno tam se je Italijanom 12. novembra posrečilo vdreti v avstro-ogrske položaje. Za protinapad so bili določene iste enote kot v tretji ofenzivi, Dalmatinci 37. polka pod poveljstvom polkovnika Brücknerja, pomagali pa so jim Ogri III. bataljona 69. pehotnega polka (15 % Avstrijcev, 85 % Madžarov), s katerimi so osvojili izgubljene položaje in zajeli 10 častnikov in 500 vojakov. Zaradi neuspešnosti napadov in velikih izgub se je Cadorna že 13. novembra odločil prekiniti napade na goriškem mostišču. (Simić 1996, 81)

Istočasno z napadom na goriško mostišče so Italijani napadli tudi odsek pri Plavah. Tam so pri vasi Zagora osvojili dele avstrijskih položajev, a so jih že takoj naslednji dan Dunajčani 4. polka (100 % Avstrijcev) in Dalmatinci 22. polka (95% Srbov ter Hrvatov in 5 % Italijanov) od tam pregnali s protinapadom. Potrebno je omeniti, da na tem odseku ni bil prisoten celoten 22. polk, temveč je bil en del enot tudi pri Podgori, kjer so se skupaj z 69. madžarskim polkom (15 % Avstrijcev, 85 % Madžarov) zelo izkazali v obrambi, saj so zavrnili vse napade Italijanov. (Simčič 2006, 82)

Na kraškem odseku bojšča so Italijani začeli z množičnim in obsežnim napadom proti VII. korpusu, a že po dveh dneh so spremenili taktiko in začeli ozko napadati Šmihel. Poskusili so z napadom po severni strani, kjer pa so jim nasproti stali lovci ljubljanskega 7. in graškega 9. lovskega bataljona; ti so s protinapadom zaustavili napad. Naslednji dan so Italijani zopet poizkusili z enakim napadom, uspeli pridobiti celo nekaj sto metrov ozemlja, a so jih protinapadi Bošnjakov 2. bosansko-hercegovskega polka, predvsem pa spet 7. in 9. lovskega polka, potisnili nazaj na izhodiščne položaje. 14. novembra so Italijani spet napadli na odseku 25. črnovojniškega polka, kasneje pa jih je nazaj potisnil skupen protinapad bosancev 2. bosansko-hercegovskega polka, ostankov 8. lovskega polka (75 % Avstrijcev, 25 % Slovencev) in dela ogrskega 17. črnovojniškega polka (100 % Madžarov). Italijani so napadli tudi na odseku med Grižo in morjem, a so jih na odseku pri Griži zaustavili borci 26. štajerskega domobranskega polka (75 % Avstrijcev, 25 % Slovencev).

Takšno prerivanje naprej in nazaj je terjalo ogromne žrtve na obeh straneh, ki pa jih je Avstro-Ogrska težje nadomeščala kot Italija. Borojevića so zelo skrbele izgube na tem

odseku, saj je VII. korpus od začetka tretje ofenzive tu izgubil že 31.000 mož. Po nenehnih pritiskih na vrhovno poveljstvo v Tešinu so se tam le odločili poslati okrepitve z vzhodne fronte, in sicer eno divizijo in eno brigado.

17. novembra se je kljub visokim izgubam začela druga faza italijanskega napada. General Cadorna je izdal nov ukaz, da naj se obnovijo napadi na odseku od Sabotina do morja, poveljnikom enot pa je prepustil izbiro cilja, kar je ofenzivo razbilo na niz nepovezanih, a vseeno močnih napadov, ki niso prinesli željenega cilja.

Po petih dneh zatišja na goriškem odseku se je 18. novembra začela prava kanonada. Italijani so začeli načrtno obstreljevati Gorico, obenem pa so streljali tudi na ključne točke obrambe mostišča. 20. novembra je bilo na glavni smeri napada pred Oslavjem zbranih kar 12 polkov. Vsa ta sila se je pognala v napad in že dopoldan prodrla pri cerkvi v Oslavju. Na te položaje je v noči na 22. november prispel tudi ljubljanski 17. polk, ki se je imel možnost izkazati v zelo kratkem času, saj so v protinapadu, skupaj z galicijskim 57. polkom, v katerem je bilo 100 % Poljakov, ustavili in potisnili nazaj štiri italijanske bataljone. (Simić 1996, 84)

25. novembra se je začela zadnja faza napada na goriško mostišče. Pred mostiščem so Italijani zbrali pet pehotnih divizij, ki so jih ojačali s polki s sosednjega odseka bojišča pri Plavah, dodali pa so še bersaljerske bataljone. Vsa ta ogromna sila je napadla 27. novembra, a tudi vse na novo zbrano vojaštvo ni bilo zadosti za dosego preboja frontne črte, nasprotno, v enem izmed protinapadov 17. polka so Italijani spet izgubili še zadnji del prej pridobljenega položaja pri koti 188. Kljub vsemu pa so Italijani 30. novembra, ko so zaradi slabega vremena ustavili napade na goriškem mostišču, v svojih rokah imeli skoraj celo vas Oslavje.

Skupno so italijani v 3. in 4. ofenzivi petnajstkrat napadli Sabotin, štiridesetkrat Podgoro in tridesetkrat Oslavje, a kljub temu je mostišče ostalo trdno v avstro-ogrskih rokah. Po končanih bojih med Plavami in Grižo so Italijani poskušali še z močnimi napadi na tolminskem mostišču, a so jih zaradi nastopa zime morali prekiniti brez kakršnegakoli uspeha. (Simić 1996, 86)

4. ofenziva je bila spet italijanski neuspeh. Napadalni načrti se glede na prejšnje bitke niso spremenili, še več, najvišji poveljniki so se še bolj držali preverjene taktike, le da so v boj

pošiljali vse večje in večje število vojakov. Nasprotno je avstro-ogrsko stran število svojih vojakov le težka držala na približno enakem nivoju, saj je izgube težje nadomeščala. Z nastopom zime so se večje operacije prekinile, vsak dan pa je prihajalo do puškarjenja med obema stranema, predvsem Italijani pa so na nasprotno stran dnevno pošiljali pozdrave v obliki večjega števila granat.

Za italijanske ofenzive lahko rečemo, da jih lahko točno sledimo le od Sv. Lucije proti jugu. Boji na gorskem bojišču so se z datumi začetka in konca le redko prekrivali z datumi ofenziv v srednjem delu toka Soče in niže do morja. Tam so spopadi potekali neprestano, res je pa, da je bilo tu pri posameznem napadu udeleženo manjše število vojakov. Del krivde lahko pripišemo predvsem dejstvu, da je bilo to težko prehodno bojišče, ki ni dopuščalo razvoja večjih sil na določenem odseku. Zanimiv podatek je, da je fronta od Sv. Lucije proti severu z redkimi lokalnimi izjemami mirovala od sredine decembra 1915 do sredine marca 1916, v visokogorju, kjer sta težave poleg terena povzročala še sneg in hud mraz, pa so napadi potekali tudi v zimskem času. Eden takih napadov je bil recimo 11. februarja 1916, ko je 2. stotnija koroškega 1. strelskega polka, v katerem je bilo 27 % Slovencev, napadla in zavzela Čuklo. (Klavora 1993, 131)

10. decembra je prišlo do sprememb pri organizaciji jugozahodnega bojišča. Avstro-ogrski položaji od Avč do reke Vipave so se preimenovali v I. odsek, nekdanji odsek III. a se je preimenoval v II. odsek, odsek III. b pa v III. odsek. Zanimiv je tudi podatek, da so se po končani ofenzivi od reke Vipave do morja zamenjale enote, in to celo na korpusni ravni. VII. korpus je v večini odšel na počitek v neposredno zaledje fronte, zamenjal pa ga je III. korpus, v okviru katerega sta ostali 6. in 22. divizija. V sklopu novodošle 28. divizije so bile tudi enote mariborskega 47. (75 % Avstrijcev, 25 % Slovencev) in celjskega 87. polka (5 % Avstrijcev, 95 % Slovencev), kar je odseku v tem času dalo zelo slovenski pridih. 17. polk se je vrnil z Oslavja in se združil s svojo matično 6. divizijo, a mu ni bilo dano, da bi dolgo počival, saj je moral skupaj s 27. štajerskim pehotnim polkom (100 % Avstrijcev) zamenjati 39. brigado madžarskega domobranstva (100 % Madžarov), ob kateri je bil tudi že omenjeni 7. lovski polk. Kot zanimivost navajam tudi podatek, da so 12. novembra 17. pehotnemu polku kot redni III. bataljon priključili pohodni bataljon 97. tržaškega bataljona (50 % Italijanov, 20 % Hrvatov in 30 % Slovencev), a tej enoti kljub vsemu niso zaupali,

ker je bil tako visok odstotek vojakov italijanske narodnosti. Zakaj je bilo tako, lahko vidimo iz podatka, da je bilo v drugi polovici decembra 1915 ujetih 117 vojakov iz sestave 17. pehotnega polka, a večina je bila prav italijanske narodnosti. (Klavora 2007, 173)

7.5 Peta soška bitka (11. do 16. marec 1916)

Leto 1916 je tako pri napadalcih kot pri branilcih prineslo nov zagon. Italijani so na bojišče pripeljali enormne količine vojaškega materiala, avstro-ogrsko stran pa je to zimsko prekinitvev izrabila predvsem za izboljšanje zaklonov, izdelavo kavern in seveda okrepitve v moštvu in v materialu. Italijani so mojstrsko zgradili svoje jarke in rove, v precejšnji meri so jih tudi betonirali, medtem ko Avstrijci takega razkošja niso imeli, ker jim je primanjkovalo tako materiala kot delovne sile. Res pa je, da je predvsem avstro-ogrsko vojska dočakala peto ofenzivo v precej boljšem stanju in pogojih za obrambo kot v prejšnjih ofenzivah.

Peta soška bitka v samem bistvu niti ni bila v načrtih, niti ni bila izvedena, kot se za ofenzivo spodobi. Ni imela enotnega cilja, niti ni bila enotno vodena. 21. februarja se je začela bitka pri Verdunu, ki se je razvila v eno največjih bitk prve svetovne vojne. Zaradi tega so zavezniški poveljniki zahtevali od Italijanov, da čimprej začnejo novo ofenzivo proti Avstro-Ogrski in s tem vežejo čimveč sil. Obe armadi, tako 2. kot 3., sta napadali na svojem odseku, 2. na območju Mrzlega vrha, 3. pa na območju Šmihela. Kako resno so Italijani vzeli to ofenzivo, nam pove tudi podatek, da je poveljnik 2. armade, general Frugoni, ukazal varčevanje z granatami. (Simić 1996, 113) Temu primerni so bili tudi rezultati, saj ni prišlo do nobene spremembe frontne črte, izgube pa so bile »zanemarljive«. Na odseku od reke Vipave do morja je bilo na položajih 48 korpusnih stotnij oz. čet, ki so imele svoje odseke označene kar s tablo. Na tem območju so bile štiri že kar standardne enote, in sicer 20. ogrska domobranska divizija, 17. pehotna divizija, 106. črnovojniška in 187. pehotna brigada. Širina odseka ene čete ni bila povsod enaka, merila je od 370 korakov na območju 20. divizije do 230 na območju 106. črnovojniške divizije. Na predelu okrog Debele Griže so bili v večini madžarski polki, saj je na primer 46. pehotni polk iz Szegeda 13. marca odbil sedem močnih italijanskih napadov na Martinščino, ogrski 3.

domobranski polk pa je zavrnil močan napad na Debelo Grižo. (Klavora 2007, 206) Zanimivo je, da v kratki 5. ofenzivi na področjih okoli Doberdoba ne najdemo enot, ki so zasedale te položaje v prejšnji bitki. Vzrok za to je bila predvsem planirana pomladna avstro-ogrška ofenziva v Tirolah, kamor so premestili precej enot, ki so se do tedaj izkazale v bojih na Krasu.

7.5.1 »Kazenska« ekspedicija na Tirolskem

15. maja so avstro-ogrške sile začele z močnim napadom na Južnem Tirolskem. Čeprav ta napad ni nikjer zabeležen kot soška bitka, bi si to kljub vsemu zaslužil, ne z geografskega vidika, ampak zaradi dejstva, da je šlo praktično za eno frontno linijo od Švice do Jadranskega morja. To je bila ena od dveh ofenziv proti Italiji, ki jih je sprožila Avstro-Ogrska. Poveljnik štaba avstro-ogrške vojske Conrad von Hötzendorf je že nekaj časa želel ofenzivo na Južnem Tirolskem, ki bi ob ugodnem razpletu lahko prinesla velike koristi, če ne celo italijanskega izstopa iz vojne. Ta ofenziva je bila sprva mišljena kot skupen nemško-avstro-ogrski projekt, a so se Nemci zaradi bitke pri Verdunu sodelovanju odpovedali. Napad se je začel 15. maja in je do 4. junija napredoval zelo spodbudno. Na avstrijsko žalost pa je na ta dan na vzhodni fronti general Brusilov začel veliko ofenzivo, tako da so morali podjetje na Južnem Tirolskem ustaviti in začeti enote pošiljati na vzhod. Ta ofenziva je zanimiva zato, ker so v njej sodelovale tudi številne večinoma slovenske enote, in sicer 17., 47., in 87. polk, poleg njih pa še 2. strelski in 26. domobranski polk ter nazadnje še 7. lovski bataljon, kar priča o bojni vrednosti slovenskih vojakov. Same priprave na to ofenzivo so zahtevale veliko priprav in seveda enot. Tega se je dobro zavedal tudi Borojević, saj je že tako trhlo obrambno linijo moral oslabiti z odvzemom v bojih preizkušenih enot. Te premestitve je soška armada težko nadomestila, večinoma so pač krpali luknje z enoto, ki je bila pač tisti trenutek na voljo, tako da ni bilo mogoče enot razporejati pa kakem ključu. (Simić 1996, 114)

7.5.2 Obdobje med peto in šesto bitko

Obdobje med obema ofenzivama ni bilo obdobje miru. Neprestani italijanski napadi so precej izčrpali branilske vrste, omeniti pa je treba avstro-ogrski plinski napad na Krasu konec junija. Za ta napad so zbrali napadalne enote z različnih vetrov, vsaj kar se tiče narodnosti. V njem so sodelovali dalmatinski, ogrski redni, ogrski domobranski in avstrijski polki oz. njihovi bataljoni. To so bili bataljoni 22. dalmatinskega polka (95 % Srbov ter Hrvatov, 5 % Avstrijcev), 23. domobranskega polka (95 % Srbov ter Hrvatov, 5 % Italijanov), 1. ogrskega domobranskega polka (90 % Madžarov, 10 % Slovakov), 17. domobranskega polka (100 % Poljakov), 39. polka (100 % Madžarov) in bataljoni 61. polka (55 % Avstrijcev, 30 % Romunov, 10 % Srbov ter Hrvatov in 5 % Madžarov). Vsega skupaj je bilo poleg treh stotnij posebnega plinskega bataljona za napad pripravljenih 11 bataljonov, zbranih z vseh narodnostnih vetrov, med njimi pa nismo našli Slovencev, saj so bile slovenske enote v večini še vedno na tirolskem bojišču.

Ta napad je terjal precej žrtev med Italijani; številke so sicer različne, prevladuje pa splošna ocena, da je bilo iz boja izločenih vsaj 6.000 italijanskih vojakov. Te prednosti napadalec ni izkoristil, edina pozitivna stran tega napada je bila, da se je ustavil italijanski napad na Debelo Grižo, ki se je začel dan prej, 28. junija. (Klavora 2007, 231)

7.6 Šesta soška bitka (4. do 16. avgust 1916)

Avstro-ogrski vrhovni štab je bil po tirolski ofenzivi prepričan, da Italijani zaradi izgub, ki so jih imeli na Tirolskem, še nekaj časa ne bodo sposobni začeti nove ofenzive na Soči. Res je, da so italijanski poveljniki začeli resneje jemati tirolsko bojišče in tja pošiljati okrepitve, a nadomeščanje izgub pri Italijanih je bilo precej lažje kot pri Avstrijcih. Pozitivna učinka tirolske ofenzive sta bila, da so Italijani na Tirolsko prestavili veliko enot, ki bi jih sicer lahko uporabili na soški fronti in katerih učinek tam bi lahko bil odločujoč, in zamik načrtovane 6. ofenzive za skoraj dva meseca na avgust.

Glavni cilj ofenzive je bilo zavzetje Gorice. Za to je Cadorna postavil dva cilja, katerih uresničitev je bila predpogoj za dosega glavnega cilja. Zavzetje Doberdobske planote in

Sabotina, obeh stebrov obrambe goriškega mostišča, napad na Sabotin pa naj bi tekel v dveh smereh, ena smer proti Sabotinu prek Oslavja, pomožni napad pa proti Grafenbergu in Podgori. (Sedmak 2003, 144) Po načrtu naj bi dve napadalni skupini napadli sočasno, severna skupina (VI. korpus) pod poveljstvom generalporočnika Capella naj bi napadla med Sabotinom in koto 188, druga skupina (tri divizije XIII. korpusa) pa naj bi zasedla Šmihel.

6. avgusta ob 6.45 se je za branilce odprl pekel. Začelo se je deveturno topniško obstreljevanje, najhujše v vseh dotedanjih ofenzivah. Ob 16. uri so Italijani sočasno s pehoto napadli Sabotin in Šmihel. Na Sabotinu jim je pri uspešnem naskoku izdatno pomagalo topništvo, saj je s koncentriranim ognjem povsem onemogočilo tako imenovane mrtve straže. Vojaki treh stotnij III. bataljona dalmatinskega 37. domobranskega polka namreč v kavernah niso pravočasno dobili informacije o napadu pehote, zato so Italijani prišli do avstrijskih obrambnih jarkov pred branilci in jih presenetili še v kavernah, kjer jim ni preostalo drugega kot vdaja. Pet ofenziv in nešteto žrtev je bilo potrebnih, da so Italijani stali na vrhu Sabotina. Napad na tem odseku je potekal tudi pri Oslavju in na grebenu Kalvarije, kjer so Italijani prebili obrambno linijo, zasedli pa so tudi vas Podgoro. 23. dalmatinski polk pod poveljstvom podpolkovnika Noeja je sicer obranil Kalvarijo, problem pa se je pojavil, ker je bila fronta prebita tako južno kot severno od polka, zato je obstajala nevarnost italijanskega preboja. Polk je ta del fronte branil neprestano od sredine marca 1916. (Schalek 2005, 60)

Avstro-ogrsko poveljstvo je za protinapad na Sabotin predvidelo štiri bataljone in tričetr, a se je zaradi poslabšanja stanja na odseku pri Oslavju, kjer so te enote morale uporabiti za zaustavitev prodora, v napad na vrh Sabotina podal le II. bataljon 22. dalmatinskega polka iz smeri Šmavra. Tam so jih Italijani obkolili in zajeli skupaj s poveljnikom, znamenitim podpolkovnikom Turudijo.

Na Šmihelu je bilo podobno. V obrambi od reke Vipave do morja so bile enote 20. divizije, 17. divizije s polki št. 39, 61, 43 in 46, 9. divizije ter 24. črnovojniške in 59. pehotne brigade. Po strahovitem topniškem obstreljevanju je prvi val napadalcev dosegel tako vrh Šmihela kot tudi vas Martinščino. Enote 20. ogrske domobranske divizije so morale s svojimi močmi v protinapad, a jim je uspelo priti le do vzhodnega vrha, od tam pa so jih

Italijani spet pregnali do vasi Cotiči. Sledil je protinapad divizijskih rezerv, ki je frontno črto spet potisnil do vzhodnega vrha Šmihela. Naslednjo noč je korpusna rezerva, ki je zajemala po dva bataljona 43. (5 % Madžarov, 80 % Romunov in 15 % Avstrijcev) in 46. polka (100 % Madžarov) ter dva bataljona 4. polka madžarskega domobranstva (55 % Madžarov, 45 % Romunov) krenila v napad na vrh Šmihela in proti vasi Martinščina, a je ta protinapad le delno uspel. Naslednjega dne so Italijani še te enote potisnili nazaj in tako po 14 mesecih napadanja vendarle stali na vrhu Šmihela. 7. avgusta sta na odsek 20. divizije v okrepitev prišla še dva bataljona 102. polka (100 % Čehov) in bataljon 7. gorske brigade, ki pa sta bila premalo, da bi spreobrnila potek bitke. (Klavora 2007, 265)

Doberdobska planota je bila dejansko kalvarija madžarskih enot, kljub temu da so se tam borili tudi drugi narodi. 20. divizija je bila tam neprekinjeno več kot eno leto, ogrski 4. domobranski polk je na koncu 6. ofenzive štel le še 200 vojakov, med celotnim potekom vojne do te točke pa je bil kar šestkrat dopolnjen s pohodnimi bataljoni, kar priča o visokem davku te enote.

Goriško mostišče se je tako znašlo v veliki nevarnosti in poveljstvo avstro-ogrskih enot se je odločilo, da se izvrši umik prek Soče. S tem je bila usoda Gorice skoraj zapečaten. Po načrtih naj bi na desnem bregu Soče obdržali vsaj manjše mostišče, ki bi omogočilo izvedbo protinapada, a to kljub naporom ni bilo mogoče. 8. avgusta zvečer je Borojević izdal povelje za umik na drugo obrambno črto, ki je potekala vzhodno od Gorice, in tako je bil 9. avgusta zjutraj Aurelio Baruzzi prvi italijanski vojak, ki je stopil v »osvobojeno« Gorico. Posledica umika na drugo obrambno črto pri Gorici je bil tudi umik z Doberdobske planote. Če do tega umika na bi prišlo, bi se planota s treh strani znašla v kleščah italijanske armade, napad pa bi lahko odrezal celotno levo krilo soške armade. Zato so se avstro-ogrške enote umaknile na nove položaje, ki so potekali od Mirna, prek Opatjega sela, kote 208 nad Doberdobskim jezerom do kote 121.

Italijani so po osvojitvi Gorice taktično in strateško prekosili same sebe. Niso se namreč zadovoljili le z utrjevanjem osvojenega, ampak so uvideli možnost še večjega uspeha. Zato je Cadorna izdal ukaz o nadaljevanju napada. 3. armada naj bi napadla v smeri dolinice Dol na vzhodnem robu Doberdobske planote in ob Vipavi, 2. armada pa je dobila za cilj osvojitve kote 383 ter zasedbo grebena Kuk–Vodice–Sveta gora. Napadi so potekali tudi na

črti Sveta Katarina–Rafut–Markov hrib–Vrtojba, a kljub intenzivnim napadom so jih branilci povsod zavrnil. 12. avgusta je 2. armada pri Plavah po dvanajsturni topniški pripravi ponovno napadla, cilji pa so bili še Sveta Katarina in Markovec, a se jim nikjer ni posrečilo prebiti fronte. 3. armada je napadla na Krasu, a ponovno brez uspeha. Še zadnji poskus v šesti ofenzivi je bil 14. avgusta pri Lokvici, kjer je prišlo do resne krize v obrambi, a so Avstrijci po uporabi vseh razpoložljivih sil do večera le nekako stabilizirali položaj. Do 17. avgusta opoldne, ko je Cadorna ustavil ofenzivo, je bilo še nekaj manjših napadov, a so se vsi končali neuspešno za Italijane. (Simić 1996, 127)

Šesta soška ofenziva se je končala z neodločenim izidom. Na eni strani so Italijani zasedli Sabotin, celotno Doberdobsko planoto ter nenazadnje še Gorico, kar je bila njihova velika zmaga, na drugi strani bi za zmagovalko brez zadržkov lahko imenovali avstro-ogrsko stran, saj je ob številčnem razmerju enot in topništva na bojišču nekako le preprečila popoln preboj fronte in italijanski sprehod proti Trstu, kar je bilo zelo blizu. Italijani spet niso uspeli izkoristiti tega večjega taktičnega uspeha in ga spremeniti v strateškega. Če bi imeli pripravljene strateške rezerve, bi brez težav prodrli v Vipavsko dolino, kar pa se jim zaradi metodičnega pristopa ni posrečilo.

7.7 Sedma soška bitka (14. do 17. september 1916)

Prehiter zaključek šeste ofenzive je bila po mnenju mnogih velika napaka italijanskega vrhovnega štaba. Branilci so bili na pragu popolnega poraza, saj so bili popolnoma izčrpani. Rezerv ni bilo nobenih, na frontni črti pa so bile enote dobesedno zdesetkane. Zato pa je Cadorna takoj po končani šesti ofenzivi dal ukaz za priprave na novo ofenzivo.

Cilj ofenzive je bil prvotno napad iz Gorice proti vzhodu, a je bil 25. avgusta načrt spremenjen in tako je bilo težišče napada preneseno na Kras, in sicer na severno krilo XI. korpusa, ki naj bi osvojil Fajtji hrib in Trstelj, od tam pa ogrožal avstro-ogrske enote pred Gorico in na Krasu. (Simić 1996, 130) 14. septembra zjutraj se je začelo italijansko topniško obstreljevanje, ki je trajalo devet ur. Sledil je klasični prenos ognja v zaledje in italijanski pehotni napad. Veliko presenečenje za Italijane pa je bil močan in zelo natančen zaporni ogenj avstrijskega topništva. Tega Italijani niso bili vajeni, na nek način pa niti

Avstrijci, saj je bila to prva ofenziva, kjer na avstro-ogrski strani ni primanjkovalo granat in min. Italijani so bili do večera prvega dne ofenzive relativno neuspešni, izjema je bila vzhodno od kote 212, kjer so vdrli v prvo obrambno linijo in praktično uničili 61. polk, ki je bil večinsko nemški, desetina polka pa je bilo Srbov ter Hrvatov. Najhujši napadi so bili proti Gorjupi kupi (kota 144) nad Jamljami, ki so jo branili Čehi 102. polka (100 % Čehov). Njihov III. bataljon je bil že popolnoma izčrpan, ko so na njihovo srečo dobili okrepitev ene čete Čehov in skupaj so stabilizirali položaj. (Simčič 2006, 142)

Naslednji dan je bilo podobno, saj Italijani spet niso dosegli omembe vrednega uspeha, najhujši boji pa so spet potekali v okolici Doberdobskega jezera, na koti 144 in 208. Napade pri Opatjem selu, kjer sta bila dva bataljona celjskega 87. polka, in severno od Lokvice, kjer je bil 96. karlovški polk, so omenjene enote odbile.

16. septembra čez dan je kriza pri branilcih dosegla vrhunec. Borojević je moral kljub pomislekom poslati okrepitve na južno krilo kraškega odseka. Do konca tretjega dne ofenzive so uporabili že več kot polovico armadne rezerve, olajšanja pa od nikoder. Ta dan so italijanski alpini za vsako ceno želeli na vrh Rombona, a so jim vojaki 4. bosansko-hercegovskega polka to namero preprečili.

17. septembra se je vreme precej poslabšalo in na presenečenje tako branilcev kot napadalcev je Cadorna prekinil ofenzivo.

Sedma ofenziva je spet pomenila premik na tehnični na italijansko stran, ne do konca, vendar se je tehničnica nevarno zagugala. Zopet so se izkazale avstro-ogrške enote v obrambnih bojih in glede na razmere ne moremo pri obrambi favorizirati nobenega naroda. Izkazali so se tako Čehi kot Slovenci, Madžari in Avstrijci, vsak po svojih najboljših močeh.

7.8 Osma soška bitka (9. do 12. oktober 1916)

Takoj po končanju sedme ofenzive je Cadorna izdal povelje o utrjevanju osvojenih položajev ter o pripravah na nadaljevanje napadov.

Glavni cilji so bili tako kot v sedmi ofenzivi vrhovi na severnem robu Kraške planote, Trstelj in Fajtji hrib. Napadalni načrt je predvideval štiri smeri napada. in VIII. korpus 2. armade naj bi napadel na razširjenem severnem odseku med Vipavo in Šempetrom, glavna

smer napada naj bi bila proti Trstelju in Fajtjemu hribu, kjer naj bi napadal XI. korpus s 46 bataljoni, XIII. korpus naj bi napadel ob cesti Opatje selo–Kostanjevica ter pri kraju Jamlje, VII. korpus pa naj bi svoje napadalno delovanje usmeril južno od Jamelj.

Avstrijska obramba je bila šibka. Proti 221 italijanskim bataljonom so Avstrijci lahko postavili le 101 bataljon, pa še ti v veliko primerih niso bili popolnjeni. Problem so predstavljali predvsem obrambni položaji, ki niso bili zadostno utrjeni.

Topniška priprava se je začela že 30. septembra, a to še ni bil bobneči ogenj, temveč samo povečana dejavnost italijanskih topov. Ta se je od 3. oktobra naprej izredno povečala, 7. oktobra pa so Italijani že prvič napadli. To še ni bil začetek ofenzive, temveč so bili to lokalni napadi pri koti 208 in pri Novi vasi. 10. oktobra zjutraj pa se je začelo zares. Topniški ogenj je dosegel vrhunec tega dne popoldne, za zaveso železa in ognja pa so se v napad podali italijanski vojaki. Med Šempetrom in reko Vipavo so Italijani prodrli skoraj 700 metrov globoko, a so jih tam zaustavili galicijski polki 43. strelske divizije. Južneje, kjer je napadal XI. korpus, so branilci komajda zdržali nalet Italijanov, zelo se je izkazal celjski 87. pehotni polk, saj na njegovem odseku ni bilo prodora. Na tretji smeri napada je prišlo do krize, saj so napadalci prebili obrambo madžarske 20. domobranske divizije, pri tem pa še zajeli 3500 vojakov. Katastrofa pa je grozila pri Gorjupi kupi (kota 144). Tam so napadalci nepričakovano prebili fronto severno in južno od te kote, tako da je grozil preboj po brestoviškem dolu proti vzhodu. Le prisebnost češkega 102. polka je delno rešila Avstro-Ogrsko poloma. Poveljnik te enote nadporočnik Wandke je ukazal obrniti ogenj za 180 stopinj in streljati v hrbet Italijanom. To je povzročilo zmedo v italijanskih vrstah, v tem času pa se je začel tudi avstrijski protinapad, kar je na koncu Italijane potisnilo nazaj na izhodiščne položaje. (Simić 1996, 135)

Zvečer tega dne je bila obramba v škripcih, saj rezerv ni bilo na razpolago, Čehi 98. polka pa so bili še na poti. Na srečo je noč minila mirneje, kot je bilo pričakovano, vrh vsega pa je naslednje jutro megla oteževala pregled nad bojiščem. V tem času se je začel protinapad celjskega 87. polka z namenom pridobiti nazaj izgubljeno ozemlje, a je bil le delno uspešen.

Na odseku, kjer je prejšnji dan 20. divizija madžarskega domobranstva izgubila lep kos ozemlja, je le-ta s pomočjo Romunov in Madžarov 21. domobranskega polka prešla v

protinapad. Na nesrečo pa so Italijani istočasno začeli svoj napad, tako da so na odprtem terenu uničili OGRE in potem prodrli skoraj kilometer in pol v globino. Za avstro-ogrsko obrambo je bila na tem odseku ključnega pomena kota 208. To so Italijani ves dan zagrizeno napadali, a Ogrji 11. črnovojniškega polka ter 10. gorski strelski polk sta vse te napade zdržala.

Hudi boji so potekali tudi zahodno od Lokvice, kjer so bili v obrambi I. bataljon 47. mariborskega polka, nemško-slovenski 9. lovski bataljon in ogrsko-romunsko-nemški II. bataljon 2. strelskega polka. Severno od njih so se Štajerci 87. polka morali umakniti s položajev, ki so jih prejšnji dan osvojili s protinapadom. Do večera so bili vsi obrambni položaji za silo povezani, vsi pa so s strahom čakali na naslednji dan. Avstro-ogrski glavni štab je sicer pripravljaj protinapade, a enot ni bilo zadosti, tako da se je Borojević odločil, da vse sile, kar mu jih je še ostalo, prihrani za obrambo. (Simić 1996, 136)

12. oktober je prinesel nekaj olajšanja za branilce, saj so Italijani že kazali prve znake popuščanja. Napadi so se sicer še vedno vrstili, a niso bili tako zagrizeni in široko postavljeni kot prejšnja dva dneva. (Simić 1996, 137)

Osma ofenziva se je tako zaključila, rezultat pa spet vse prej kot spodbuden tako za Italijane kot za avstro-ogrsko stran. Italijani so sicer dosegli skromen taktični uspeh, a za to plačali visoko ceno izgub, nasprotna stran pa je poleg tega, da je izgubila del ozemlja, imela tudi problem krpanja lukenj v obrambi, saj rezerv praktično ni bilo več. V tej ofenzivi velja izpostaviti ogrsko 20. domobransko divizijo, na katere sektorju je prihajalo do največjih prodorov Italijanov. V tem primeru si lahko razlagamo kot slabšo bojno vrednost enot te divizije, a če se spominjamo, kako dobro so držali obrambno linijo v prejšnjih ofenzivah, gre enostavno za prevelik pritisk Italijanov, ki so tako predrli obrambo, in na za slabšo bojno vrednost enot te divizije.

7.9 Deveta soška bitka (31. oktober do 4. november 1916)

Deveta soška ofenziva se je napovedovala že vso drugo polovico oktobra. Predvsem slabo vreme je nekajkrat branilce rešilo pred začetkom ofenzive. Za razliko od prejšnjih ofenziv se Italijani v deveti niso odločili za večdnevno, temveč za izjemno silovito in kratko

topniško predpripravo. 30. oktobra se je vreme izboljšalo in ustalilo, 31. oktobra pa se je začelo zares. Po izredno hudem obstreljevanju je napadla pehota. Ti napadi še niso pomenili množičnega navala, le-ta se je začel 1. novembra zgodaj zjutraj. Težišče napada je bilo spet na Krasu, saj je italijanski vrhovni štab ocenil, da so branilci tam najbolj ranljivi in da so možnosti za uspeh največje. Smeri napadov so bile zelo podobne kot v osmi ofenzivi, 2. armada je napadala med Šempetrom in Vipavo. Na severnem robu Krasa je napad potekal s smeri proti Fajtjemu hribu, kjer je prišlo do resne krize, saj so Avstrijci 2. in 21. domobranskega polka popustili in tako napadalcu odprli skoraj tri kilometre široko vrzel od Cerja (343 m) do ceste Opatje selo–Kostanjevica. Ljubljanski 2. gorski strelski polk, ki je bil na položajih južno od te ceste, se je zaradi tega moral umakniti na nove položaje pred zaselek Hudi Log, kjer se je v kasnejših ponavljajočih napadih zelo izkazal, saj obramba na tem odseku ni popustila.

Avstro-ogrsko poveljstvo je bilo pred hudo dilemo. Vprašanje je bilo, ali organizirati takojšnji protinapad ali pa se umakniti na obrambno linijo, ki je deloma zgrajena potekala od Velikega vrha, vzhodno od Fajtjega hriba, mimo Kostanjevice in naprej proti jugu. (Simić 1996, 138).

Odločili so se za protinapad, čeprav niso zbrali vseh enajstih bataljonov, saj so bili trije bataljoni skupine Schenk tako zaposleni z obrambnimi boji, da jih enostavno niso mogli odtegniti. V protinapad je tako šlo le osem bataljonov 28. divizije. Protinapad ni potekal po načrtu. Prodrli so sicer do Pečine, kote 308, a so jih od tam Italijani spet pregnali in za povrhu zasedli še Fajtji hrib malo dlje proti vzhodu. Iste enote so 3. novembra napadle še Veliki vrh (463 m) in ga tudi zasedle. Veliki vrh je bil ključnega pomena za obrambo, njegovo zavzetje bi pomenilo padec utrjene linije do Kostanjevice. Poveljnik IV. bataljona 61. pehotnega polka, stotnik Roosz, je s svojim bataljonom, sestavljenim iz Avstrijcev, Romunov, Srbo-Hrvatov in Madžarov ter še z ostanki enot, ki so branile vrh, takoj krenil v odločen protinapad, s katerim je ponovno osvojil vrh in zajeli prek 500 italijanskih vojakov. Avstro-ogrsko poveljstvo se je kljub vsem izgubam trudilo izvesti protinapad na odseku, kjer je bilo izgubljenega največ ozemlja, torej med Biljami in Hudim Logom. 4. novembra so Italijani še enkrat poskušali razširiti prodor proti jugu, kjer so tri divizije napadle na približno štiri kilometre širokem odseku med Hudim Logom in Jamljami, a je obramba

vzdržala, ponovno se je izkazal ljubljanski 2. gorski strelski polk pri Hudem Logu. Po teh napadih se je vreme znova poslabšalo in Cadorna je ustavil ofenzivo.

Deveta ofenziva je bila že tretja po vrsti, ko so napadalci branilce spravili na kolena, a potem v ključnem trenutku ustavili napade. Italijani so spet dosegli taktični uspeh, za strateško odločitev pa jim je zmanjkalo tako moči kot poguma. Izgube so bile na obeh straneh strahotne. Italijani so izgubili okrog 29.000 mož, podobno tudi avstro-ogrsko stran, med izgube pa štejemo padle, ranjene, bolne in pogrešane. (Simić 1996, 140) Na avstrijski strani sta največje izgube imeli 28. pehotna divizija, ki je izgubila 62 % moštva, 44. strelska pa kar 70 % in v obeh so bili slovenski vojaki kar številčno zastopani.

Po končani ofenzivi je nastopilo pol leta relativnega miru. Ta mir vključuje vsakdanje boje med izvidnicami in topniško obstreljevanje, ki pa ni bilo niti blizu bobnečemu ognju, ampak je šlo predvsem za motenje utrjevalnih del.

7.10 Deseta soška bitka (12. maj do 5. junij 1917)

Med dolgim zimskim premorom sta obe strani izkoristili čas, ki jima je bil dan, po svojih najboljših močeh. Italijani predvsem za povečanje števila vojakov z vpoklicem dveh novih letnikov nabornikov, in sicer letnika 1897 in 1898, Avstrijci pa za utrjevanje frontne črte, kopanje kavern in nenazadnje za vsaj popolnitev enot, če že niso mogli prepeljati novih svežih enot. Zelo na roko jim je šla tudi revolucija v Rusiji in izstop Rusije iz vojne, kar je omogočilo prevoz številnih enot na soško fronto. Številčno razmerje enot je bilo spet močno v korist Italijanov, saj so imeli skupaj kar 850 bataljonov proti 276 bataljonom prve linije na nasprotni strani, v rezervi pa so imeli še 4 divizije na Krasu ter 17 bataljonov v okolici reke Idrijce.

Priprave na ofenzivo so se na italijanski strani začele že marca, ko je bila iz delov 2. in 3. armade ustanovljena Goriška cona. Napadalni odsek je bil tokrat širok skoraj 50 kilometrov, saj naj bi 3. armada napadala na Krasu, enote Goriške cone pa vse tja do Ajbe, severno od Kanala.

Napad sam naj bi potekal v treh fazah. Po enotni topniški pripravi, ki naj bi bila od Ajbe do morja, naj bi prva napadla Goriška cona. Ta napad naj bi bil le slepilen, a z možnostjo

podaljševanja, če bi se za to pojavila priložnost. Glavni del napada je pripadel 3. armadi na Krasu, kjer naj bi dosegli odločilni prodor. Napad naj bi se začel kasneje kot tisti Goriške cone, in sicer zato, da bi avstro-ogrška stran potegnila svoje rezerve na goriški odsek in bi jim potemtakem manjkale na Krasu. Deseta ofenziva pa je imela eno posebnost. Prvič do tedaj so se v večjem številu začeli pojavljati italijanski prebežniki. To je bil znak, da imajo italijanski vojaki te nesmiselne vojne dovolj, in podatek, da znotraj vojske ni vse tako, kot bi moralo biti. Prebežniki so s seboj prinesli dovolj informacij, da je avstro-ogrski glavni štab še pravočasno uspel vsaj malo okrepiti odsek na Banjšicah, kjer je bila šibka točka obrambe. XXVII. korpus na Banjšicah je Borojević poskušal okrepiti tudi s štirimi bataljoni dalmatinskega 37. strelskega polka, a je bila ta enota presenetljivo nezanesljiva, zato je ostala v okviru XV. korpusa, pa še tam sta takoj po prihodu k Italijanom zbežala dva častnika s trinajstimi vojaki. (Simić 1996, 146) To je bil eden redkih primerov, ko se je v južnoslovanskih enotah pojavila dezertacija. Seveda so tudi vojaki drugih narodnosti grozili z odhodom na nasprotno stran, a to so bile večinoma grožnje, ki so izborile boljše pogoje, v največ primerih je šlo za izboljšanje prehrane.

12. maja zjutraj se je končalo skoraj polletno zatišje na soški fronti. Po dveh dneh in pol topniškega obstreljevanja, ki je tretji dan prešel v bobneči ogenj, je napadla italijanska pehota.

Na odseku pri Plavah je sprva potekal spopad ugodno za branilce. Ogri II. bataljona 52. polka, kjer je bilo 70 % Romunov in 30 % Madžarov, so zavrnilo napad na koto 383, Dalmatinci 22. polka pa napad 60. divizije pri Zagori. Pozno ponoči pa je kot strela z jasnega udarila novica, da so Italijani zavzeli Sveto goro. Tam so zajeli Čehe in Avstrijce III. bataljona 25. črnovojniškega polka. Napad je imel posebnost, ki ni bila v praksi italijanske vojske. Poveljnik brigade Campobasso se je ukazal o frontalnem napadu delno uprli in poslal en bataljon po zaraščenih zahodnih pobočjih. Branilci, ki so bili osredotočeni na frontalni napad, niso opazili tega bataljona, tako da so se Italijani neopazno prikradli na vrh in tam po kratkem boju premagali branilce. A en sam bataljon ne bi zmožal zadržati vrha v svojih rokah in začela se je tekma s časom, ali bodo prej na vrhu avstrijske ali italijanske okrepitve. Avstrijske korpusne rezerve in 106. črnovojniška brigada so prispele prve, premagale Italijane na vrhu ter osvobodile ujetnike, tako da je bil vrh spet avstrijski.

Le nekaj sto metrov stran so Štajerci 87. polka (5 % Avstrijcev in 95 % Slovencev) skupaj z Avstrijci 9. graškega lovskega polka uspeli ubraniti sedlo Dol med Sveto goro in Škabrijelom. (Simić 1996, 147)

Položaj na območju med koto 383 in Sveto goro za branilce ni bil rožnat. Frontna črta pri Zagori in Zagomili je bila prebita, branilci pa so se umaknili na greben Kuka. Tja sta bila v okrepitev poslana še dva bataljona dalmatinskega 37. polka skupaj z 31. črnovojniškim polkom, ki so ga v večini sestavljali Poljaki, del vojakov pa je bilo češke in avstrijske narodnosti.

16. maja dopoldne so Italijani končno stali na vrhu Kuka. Protinapad je pripravil ogrski 6. črnovojniški polk, v katerem je bilo 70 % Madžarov in 30 % Srbov ter Hrvatov. Ti so ponovno osvojili vrh Kuka. Že naslednjo noč so Italijani nekajkrat napadli vrh Kuka, a je vedno znova 6. črnovojniški polk skupaj z dvema bataljonoma Dalmatincev prešel v protinapad. 17. maja se je ta igra končala in Italijani so stali na vrhu Kuka. Nasprotna stran je načrtovala nadaljnje protinapade, a so jih zaradi izčrpanosti preklicali. Zavzetje Kuka je imelo posledice predvsem za branilce Prižnice, kajti zaradi grožnje obkolitve so se avstro-ogrske enote od tam umaknile. (Simić 1996, 149)

Naslednji italijanski cilj je bil vrh Vodice. Tega so divje napadali ves dan 18. maja, a jim ga ni uspelo zavzeti, saj so jih Ogrji 32. pehotnega polka, v katerem je bilo 70 % Madžarov in 30 % Romunov, vsakič znova s protinapadom pregnali nazaj na izhodiščne položaje. Zadnji protinapad tega dne je pripadel 41. pehotnemu polku, ki je bil narodnostno precej pisan, saj so bili v njem tako Avstrijci kot Romuni in Poljaki.

20. maja so Italijani spet napadli, tokrat Sveto goro. Tam so jih pričakali vojaki III. bataljona 26. črnovojniškega polka, v katerem je bilo 25 % Slovencev in 75 % Avstrijcev in jih pognali nazaj. Po teh napadih je na fronti zavladalo relativno zatišje, boji pa so se nadaljevali 23. maja, ko so Italijani ponovno napadli med Vodiciami in Sveto goro, a so bili vsi zavrtnjeni.

23. maja se je začela še druga faza bojev desete ofenzive, in sicer na Krasu. Napad naj bi se po načrtu moral začeti že 18. maja, a so ga najprej prestavili za tri dni, potem pa zaradi slabega vremena še za tri. Tako se je na drugo obletnico italijanskega vstopa v vojno z deseturno topniško pripravo začela druga faza desete ofenzive.

Že takoj v prvem valu napada so Italijani prebili obrambo 41. pehotne divizije in zasedli vas Kostanjevico, ki pa so jo Ogri do večera povrnili. Hujši napadi so bili na odseku XXIII. korpusa, kjer so Italijani pri Lukatiču najprej povsem razbili češko-avstrijski 98. pehotni polk, le nekaj malega kasneje pa še povsem madžarski 38. polk pri Jamljah. Oba prodora sta imela za posledico tudi obkolitev III. in IV. bataljona povsem madžarskega 68. polka in III. bataljona 38. polka ter posledično njihovo zajetje. To je Italijanom odprlo skoraj 2 kilometra široko vrzel, ki so jo branilci komajda zakrpali. V protinapadu se je izkazal I. bataljon 68. polka, ki je zajel okrog 700 ujetnikov, do večera pa je skoraj skopnel. Na frontni črti je vladala popolna zmeda. Avstro-ogrski poveljniki niso vedeli kaj se dogaja z njihovimi enotami, saj zaradi dima in prahu niso imeli pregleda nad bojiščem. Do vseh enot so prihajali ukazi, da morajo brezpogojno braniti vsaj tretjo in zadnjo obrambno črto pred Grmado. Ta zadnja črta je potekala od Devina, po zahodnem pobočju Grmade, vzhodno od Sel na Krasu do Kostanjevice. Resnici na ljubo, zmeda je bila tolikšna, da je del enot še vedno suvereno branil prvo obrambno črto, ki je potekala od kote 76 nad potokom Moščenica prek Gorjupe kupe nad Jamljami, kote 208 in Hudega Loga do Kostanjevice, medtem ko so druge enote s težavo držale drugo obrambno črto, ki je potekala od izliva Timava prek hriba Flondar, Korit na Krasu do Kostanjevice. 24. maja so povsod na Krasu potekali hudi boji, na koncu dneva pa so branilci še vedno držali črto 1c. Hudo je bilo tudi pri Kostanjevici, kjer so Ogri zavrnil kar devet napadov. Do 27. maja, ko so italijanski napadi popustili, so potekali še hudi boji na celotnem kraškem odseku bojišča, za branilce pa je bilo sploh na odseku XXIII. korpusa od Kostanjevice do morja tako kritično, da so celo dobili rezerve sosednjega VII. korpusa. Najbolj neverjetna novica pa je prišla z obale. Del brigade Puglia, ki se je prebil prek Timava in zasedel koto 28, se je po uspehu vdal skupaj s svojimi častniki. To je bilo resno opozorilo poveljstvu, da imajo vojaki počasi vsega dovolj.

Za razliko od večine prejšnjih ofenziv se ta ni končala s prenehanjem italijanskih napadov. Avstro-ogrška stran je bila v tistem trenutku dobesedno stisnjena v kot. Do Grmade, kjer je bila zadnja linija obrambe pred Trstom, je bilo le še dober kilometer in pol, kar je predvsem pomenilo, da so italijanske prednje linije že v mrtvem kotu topništva in bi jih lahko dosegle le havbice in minometi. To pa ni bilo sprejemljivo in avstro-ogrsko poveljstvo se je

odločilo za protinapad. Ta se je po le štiridesetminutni topniški pripravi začel malo pred peto uro zjutraj 4. junija. Protinapad je šel v dveh smereh, prva je napadla 12. gorska brigada pri Medji vasi, v drugi smeri pa istočasno druga skupina, ki sta jo sestavljala češki 28. polk iz Prage, ki je zelo izkazal in tako delno opral sramoto iz aprila 1915, ko sta dva bataljona ob zvokih godbe prešla k Rusom, ter I. bataljon romunsko-madžarskega 51. polka. Protinapad je bil uspešen in branilci so se tako spet utrdili na drugi obrambni liniji od Timava do Kostanjevice. (Simić 1996, 153)

Rezultat desete soške ofenzive je bil bolj v korist Italijanov. Branilci so sicer zdržali napade premočnega nasprotnika in niso dopustili strateškega preboja, napadalci pa so pridobili skoraj dva kilometra ozemlja na južnem odseku Krasa ter Kuk in dve leti neosvojljivo koto 383 nad Plavami. To jim je dalo dobro izhodišče za naslednjo ofenzivo, ki so jo začeli načrtovati že kmalu po koncu desete ofenzive.

7.11 Enajsta soška bitka (17. avgust do 15. september 1917)

Po deseti ofenzivi na Soči je bil italijanski vrhovni štab prepričan, da je nasprotnik na kolenih in da bo naslednja ofenziva tista, ki bo končno prinesla preboj fronte in z njim tako željeni Trst.

Dva meseca in pol predaha sta bolj koristila Italijanom, saj so na Soči zbrali največjo vojsko do tedaj, večjo tudi od združene avstro-ogrsko-nemške v 12. ofenzivi. Skupaj so zbrali kar 567 bataljonov, ki jih je podpiralo kar 5281 topov in minometov raznih kalibrov, 102 topova pa sta bila še na poti iz Francije.

Avstro-ogrška stran zaradi bitke na vzhodni fronti v okrepitev ni dobila ustreznih enot, tako da je bila pred začetkom enajste ofenzive le za tri divizije močnejša kot pred deseto. Na razpolago je bilo le 249 bataljonov pehote (20 divizij in pol) ter 1526 topov raznih kalibrov (Čuček in drugi 1981, 89).

Cilji napada so bili za to ofenzivo le splošni. 3. armada je imela za cilj osvojitve Krasa, 2. armada pa Banjšic in Trnovskega gozda. Zaradi splošnosti ciljev je general Capello ukaz razumel po svoje in za primarni cilj svoje 2. armade postavil osvojitve tolminskega mostišča, čeprav so bili tam predvideni le demonstrativni napadi.

Obe smeri sta začeli napad istočasno. Že pred napadom so Italijani skrbno pripravili vse potrebno za prečkanje Soče. V načrtu je bila gradnja enajstih pontonskih mostov in treh brvi. Napad je sprva dobro potekal na območju med Desklami in Ročinjem, kjer sta na levi breg Soče prešli dve popolni diviziji. Na tem odseku je bil v obrambi 28. praški polk, katerega obrambo pa so bersaljeri prebili. Na pomoč je iz rezerve prišel popolnoma češki 8. strelski polk, a je protinapad propadel zaradi hudega italijanskega obstreljevanja. Obramba je bila zaradi dežja granat praktično nepovezana predvsem v smislu komunikacije. Tako recimo niso vedeli, da se en bataljon 28. praškega polka brani pri Kanalskem Lomu. Ponoči sta prispela še dva bataljona 77. pehotnega polka, v katerem je bilo 75 % bukovinskih Ukrajincev, 5 % Avstrijcev in 20 % Poljakov, a ju poveljstvo ni poslalo v protinapad, ampak ju je postavilo v obrambo ob cesti Humarje–Kanalski Vrh.

Med Gorico in morjem se je napad začel enako kot pri Plavah. Napad med Vipavo in Kostanjevico je bil gladko odbit, saj je imel VII. korpus tam zelo solidne obrambne položaje. Južno od Kostanjevice pa teh položajev ni bilo ali pa so bili le zasilni, tako da so Italijani pri zaselku Veršič prebili obrambo. Ta napad so branilci do večera komajda zaustavili z divizijskimi rezervami pri Stari Loki, skoraj kilometer proč. Proti večeru je bilo jasno, da je težišče italijanskega napada spet na Krasu, a kljub temu so 24. diviziji, ki je čakala v rezervi v Čepovanskem dolu, kot okrepitev poslali še Čehe 36. strelskega polka.

20. avgusta zjutraj je 24. divizija, skupaj z ostanki 8. in 28. polka skušala na Banjšicah preiti v protinapad, a ji je italijansko topništvo to preprečilo. V poveljstvu 24. divizije je prišlo do panike, saj so v glavno poveljstvo začele prihajati novice o italijanskem preboju fontne črte, ki pa na srečo niso bile resnične. Na poti so sicer bile okrepitve, 73. divizija, ki pa je bila še precej oddaljena od Banjšic, tako da je poveljstvo XXIV. korpusa, kateremu je bila dodeljena, zahtevalo tovornjake za prevoz, ki pa jih ni bilo na razpolago. Fronta se je do večera 22. avgusta zlomila in Italijani so prodrli do zaselka Bate na Banjšicah.

Naslednji dan je Borojević predlagal umik na rob Banjšic, branili naj bi le Lomsko planoto, ki je bila zaledje tolminskega mostišča. To je bilo ključnega pomena, saj je bila ohranitev mostišča nujna za načrtovano ofenzivo, za katero so avstrijski poveljniki izvedeli po obisku cesarja Karla. 23. avgusta so se zelo izkazali Čehi (95 %) I. bataljona 21. pehotnega polka in Bošnjaki 4. lovskega bataljona, saj so obranili Golek. Izkazalo pa se je, da zaman, saj je

že naslednji dan prišlo povelje za umik na novo obrambno črto. Borojevićeva ideja o prepustitvi Banjšic, te brezvodne planote, Italijanom se je izkazala za dobro. Italijanom pri napredovanju ni sledilo njihovo topništvo, saj je moralo priti najprej prek Soče, prej tako preprosto preskrbovanje pa je za Italijane postalo zelo zapleteno, še posebej z vodo. Vse to in seveda obupni poskusi branilcev so pripomogli k temu, da se je ostrina napada na Banjšicah le skrhalo. V noči z 23. na 24. avgust so se avstro-ogrski vojaki umaknili na novo obrambno linijo, ki je tekla po črti Log-Hoje-Ščur-Murovci-Zgorelec-Podlaka-Zagorje. To je pomenilo, da so se avstro-ogrške enote umaknile za kar tri kilometre proti vzhodu. Na srečo pa so bili Italijani tako zmedeni, da naslednji dan, ko so napadli prazne položaje, niso znali izkoristiti tega avstrijskega umika proti vzhodnemu delu Banjšic. Po tem umiku so Italijani obstreljevali le še severni in južni lok Banjšic in sicer Mali vrh nad Logom in predvsem Škabrijel, kamor se je počasi prenašalo težišče ofenzive. (Simić 1996, 164)

Na odseku VII. korpusa, med Biljami in južno od Kostanjevice, je prišlo do hudih napadov, kjer pa se je izkazal predvsem ljubljanski 2. gorski strelski polk, ki je ustavil preboj na desnem krilu 44. strelske divizije pri Hudem Logu. Na odseku XXIII. korpusa pa je bilo kritično, saj je druga obrambna linija, ki je bila mišljena kot rezervna, postala kar stalna linija. Italijani so pritiskali v valovih in položaj zahodno od Grmade, na vrhu Gnojnin (kota 146), je postal ključen. Vrh so branili vojaki 63. pehotnega polka, v katerem je bilo 75 % bukovinskih Ukrajincev, 10 % Avstrijcev in 15 % Madžarov. Ta polk je bil zaslužen, da je vrh ostal v rokah branilcev. Zasluga, da je Fajtji hrib ostal v avstro-ogrskih rokah gre predvsem madžarskim polkom 17. divizije, ki so odbili vse napade na ta strateško pomembni hrib. 22. avgusta je na presenečenje vseh Cadorna prekinil ofenzivo na Krasu in ukazal enotam 3. armade, naj se utrdijo.

Škabrijel je tako postal primarni cilj tega dela ofenzive. Ta hrib je postal zadnji branik Vipavske doline in njegova obramba je bila absolutna nuja. To je hrib na vzhodni strani sedanje Nove Gorice, ki zapira prehod v Vipavsko dolino in naprej v Ljubljansko kotlino.

Škabrijel oz. Sv. Gabrijel je branila 18. pehotna brigada, v kateri so bili trije bataljoni 87. celjskega pehotnega polka (5 % Avstrijcev in 95 % Slovencev), III. bataljon 69. pehotnega polka (15 % Avstrijcev in 85 % Madžarov), 9. lovski bataljon (100 % Avstrijcev) in II.

bataljon 2. ogrskega domobranskega polka, kjer so bili enakomerno zastopani bukovinski Ukrajinci in Madžari. (Simić 1996, 170)

Italijani so po zavzetju Svete gore ves topniški ogenj tega sektorja usmerili na Škabrijel. To je pomenilo, da je nanj bruhalo ogenj več kot 700 topov in nekaj sto minometov. Strelski jarki na hribu niso bili dovolj dobri za tako intenzivno obstreljevanje, kavern pa tudi ni bilo dovolj za vse enote, tako da so bili vojaki izpostavljeni hudemu ognju.

29. avgusta so Italijani najprej napadli Mali vrh pod Škabrijelom, ga zavzeli, a se na njem niso mogli obdržati, saj so jih s protinapadom pregnali Štajerci 87. polka. Naslednji dan je bil položaj še vedno kritičen, popraviti so ga poizkusili s protinapadom I. bataljona romunskega 50. polka (70 % Romunov, 20 % Madžarov in 10 % Avstrijcev), ki pa je spodletel na vsej črti. Nekaj kasneje sta na pomoč prispela še II. in III. bataljon 50. polka, a izgubljenega ozemlja branilci kljub temu niso dobili nazaj.

Po nekaj dneh bojev je imel 87. celjski polk le še 185 vojakov in je nujno potreboval zamenjavo. Zato so v naglici s Krasa odpoklicali ljubljanski 2. gorski strelski polk, s tirolskega bojišča pa popolnoma avstrijski 14. polk. (Vuga 1990, 86) V avstro-ogrskem poveljstvu so zaradi zatišja, nastalega po 2. septembru, na hitro zamenjali 87. polk z dvema črnovojniškima (6. in 31.), v katerih so bili tako Avstrijci kot Čehi in Poljaki. Smola je hotela, da je naslednji italijanski napad prišel že naslednje jutro in branilci, ki še niso poznali svojih položajev, so bili poraženi. Takoj je sledil protinapad Čehov 25. črnovojniškega polka in okoli poldneva je bil vrh Škabrijela spet v rokah branilcev. Proti večeru so prispeli tudi ljubljanski gorski strelci, ki so do 11. septembra na vrhu izgubili kar 30 častnikov in 1173 vojakov. (Simić 1996, 171)

5. septembra je sledil nov protinapad avstro-ogrskih vojakov, saj je bil Mali vrh še vedno v italijanskih rokah. Ta in tudi naslednji dan so napadi ter protinapadi nenehoma valovili sem ter tja. Zaradi hudih izgub se je moral general Capello poslužiti nove taktike. Ukazal je topniško obstreljevanje Škabrijela v taki meri, da je doseglo največjo gostoto v celotnem obstoju soške fronte. Obstreljevanje je trajalo kar tri dni, med 8. in 11. septembrom. Nato so se Italijani podali v napad, ki pa je na presenečje napadalcev propadel, saj so se branilci kot ose pognali iz kavern in zaklonov ter napadalce pognali nazaj. Isto usodo so doživeli napadi v naslednjih dneh. Kako je bojevanje valovilo sem ter tja, zgovorno pove podatek,

da je bila 106. črnovojniška divizija na vzhodnem robu Škabrijela zaposlena v težkih obrambnih bojih, istočasno pa je potekal napad avstrijcev 14. polka na zahodnem robu proti Malemu vrhu.

13. septembra so boji na Škabrijelu ponehali. Bitko za ta vrh lahko brez dvoma označimo kot veliko zmago branilcev, saj jim je dejansko šlo za biti ali na biti. Padeč Škabrijela bi pomenil konec goriškega dela fronte in odprto pot proti Ljubljani. Za dva kvadratna kilometra bojišča na Škabrijelu je padlo 25.000 Italijanov in 15.000 vojakov Avstro-Ogrske. (Gradnik 1977, 196)

V času bojev za Škabrijel pa kraški odsek ni miroval. Strateški položaj je narekoval branilec, da so se odločili za protinapad večjih razsežnosti, saj so bili položaji pred Grmado preblizu za topove, ki so streljali prek linije in so morali frontno črto popraviti. Zato so pripravili protinapad, v katerem so sodelovali dve diviziji in dva polka. 4. septembra zjutraj se je začela silovita topniška priprava za napad. Ob 4.50 se je ogenj prenesel v zaledje, italijanske enote so napolnile strelske jarke, v tem trenutku pa se je ogenj spet vrnil nazaj, tako da so imeli hude izgube. V napad se je podala pisana družčina narodov, samo na odseku pri Štivanu so v napad krenili Romuni, Avstrijci, Madžari in Slovenci. Protinapad je prinesel izboljšanje taktičnega položaja za branilce, ni pa bistveno spremenil poteka same bitke. (Simić 1996, 172)

Enajsta ofenziva je bila taktični uspeh Italijanov in strateški uspeh Avstrijcev. Italijani so zasedli del Banjšic, a le del, ki ga je z umikom namenilo avstro-ogrsko poveljstvo. Na Krasu niso dosegli nobenega uspeha, nasprotno, celo izgubili so nekaj ozemlja. Največji uspeh branilcev je predstavljala obramba Škabrijela, ki je bil dejansko zadnji branik na poti v Vipavsko dolino in proti Ljubljani. Pri obrambi se izpostavlja celjski 87. polk, ki da je imel največje zasluge za obranitev vrha, vendar to ni povsem res. V obrambi so bili tudi polki drugih narodnosti, celjski polk pa je imel dejansko največje izgube, tako da res ne moremo reči, da je bil le ta polk zaslužen za to, da so Avstrijci po končani bitki stali na vrhu. Če potegnemo črto pod zadnjo italijansko ofenzivo, lahko najdemo skupne točke vsem prejšnjim. Neinovativnost, napačna uporaba ali pa sploh neuporaba rezerv in pomanjkanje zaupanja v zmožnosti lastne vojske, to so bile ključne težave italijanske vojske. Vojakom res ne gre oporekati poguma, ki so ga pokazali, ko so dan za dnem drveli

v napade na različnih točkah soške fronte. V resnici so bili pogumni, pravega poguma je manjkalo predvsem najvišjim poveljnikom. Na drugi strani je avstro-ogrsko vojska z velikim primanjkljajem v ljudeh in materialu zdržala vse napade z minimalnimi izgubami ozemlja. Ta vojna med Italijo in Avstro-Ogrsko je bila, to lahko ugotovim, vojna, v kateri se je izgubljalo oz. pridobivalo izredno malo ozemlja, zlasti če upoštevamo, kakšne količine materiala in ljudi so bile v njej uporabljene. Seveda je pri tem mnenju izvzeta dvanajsta soška ofenziva.

8 ZAKLJUČEK IN PREVERBA HIPOTEZ

Avstro-Ogrska se je že od vsega začetka, še posebej pa po pomladi narodov leta 1848, soočala s problemom narodnosti. V njej sta bila dva dominantna naroda, Avstrijci (Nemci) in Madžari, poleg njih pa še cel kup drugih narodov in narodnosti, ki so bili v slabšem oziroma podrejenem položaju. Tako so bili Slovenci, Čehi, Hrvati, Bošnjaki po aneksiji, Slovaki, Romuni, Ukrajinci in ostali primorani živeti pod oblastjo dominantnih narodov, katerih »zgodovinskost« je omenjal že Zwitter, ta dominantnost pa se je kazala tudi pri tem, da sta bila uradna jezika nemški in madžarski. Ta dva jezika naj bi imela v monarhiji povezovalno vlogo. (Zwitter 1962, 47) Položaj teh narodov se je sicer izboljševal, a še vedno so bili daleč od enakopravnosti.

Zelo podobna slika je bila v vojski. V večini enot je bil častniški kader avstrijski ali madžarski. Vojaki drugih narodnosti so bili obravnavani drugače, bolj zaničevalno, kar nam je lepo ponazoril Zupančič s svojim opisom kakšna dela so opravljali vojaki avstrijske in madžarske narodnosti, kakšna pa vojaki drugih narodnosti. Častniki so bili navadno surovi in nečloveški do svojih podrejenih, do navadnih vojakov. Nižji častniki so se le v redkih izjemah zavedali, da bodo pri svojih podrejenih zaupanje in pogum dosegli s poštenim in odkritim pristopom.

Soška fronta je bila specifičen primer avstro-ogrske vojaške zgodovine. Ne samo da je bila to že tretja fronta, ki se je monarhiji odprla v manj kot letu dni, ampak je bila to tudi zadnja, ki jo je monarhija še nekako lahko prenesla. Zato so bile na njej zbrane enote iz vseh kotičkov cesarstva in je predstavljala pravi konglomerat narodov. Na tej fronti se je znašlo

praktično vse, kar je Avstro-Ogrska premogla: od črnovojniških polkov, elitnih gorskih enot, rednih vojakov vseh narodnosti do najmlajšega vojaka na celotni fronti. To nam kaže, da je bila monarhija zaradi strahotnih izgub že v drugem letu vojne skorajda brez človeških rezerv. To naj bo nekakšno opravičilo za nekatere napake, ki jih je avstrijsko poveljstvo med vojno zagrešilo, kot je na primer postavitve Ogrov v obrambo Krna. To je bila velika napaka poveljstva, pa ne zato, ker bi bili Ogri slabi vojaki, temveč zato, ker niso do prihoda v Posočje nikoli videli tako visokih gora, kaj šele da bi jih bili vajeni. Ampak, kot rečeno, tisti trenutek ni bilo na razpolago nobene druge enote, zato se je pač zgodilo, kar se je. Najboljši primer lahko najdemo v spominih pripravdnika celjskega 87. polka, ki je zapisal, da »je bilo vse pomešano, posamezne dele polka so porivali sem in tja, kamor je bilo pač potrebno. Mešali so jih tudi zato, da bi izgledalo, koliko različnih polkov imamo tu. Na bojišču brez sleparij pač ni šlo«. (Klavora 2007, 50) Ravno ta izjava veliko pove o tem, zakaj je tako težko ugotavljati narodnostno strukturo, saj če na primer nek vir poda informacijo, da je bil določen polk na tem in tem mestu, to ni nujno, da drži za cel polk, ampak so se deli tega polka ali njegovi pohodni bataljoni lahko nahajali nekje povsem drugje na bojišču. Praktično je to pomenilo, da se je lahko polk, kljub temu da je bil naveden kraj, kjer se je nahajal, istočasno lahko boril na celotni soški fronti.

Prva hipoteza, ki jo *zavračam*, se glasi:

»Vodstvo avstro-ogrške vojske je južnoslovanske enote na soški fronti razporejalo na podlagi dejstva, da se borijo na svoji zemlji in da bodo zaradi tega bolj požrtvovalne kot neslovanske enote.«

Res je, da so bile enote slovanskih narodov tudi na najbolj izpostavljenih delih fronte, a ta razvrstitev ni bila izdelana na podlagi narodnosti. Kot že rečeno, avstro-ogrška vojska ni imela omembe vrednih človeških rezerv, zato je pač enote, ki so bile na voljo, razporejala po najboljših močeh. Pazili so sicer, da recimo nevajeni Ogri niso bili več pogosto prisotni na visokogorskem odseku bojišča, zato so se pa izkazali na doberdobski planoti. Tam so

bili tudi Slovenci, Hrvatje, Avstrijci, Čehi in ostali narodi. Delno je res, da je monarhija igrala na karto dedne sovražnosti Slovencev in Hrvatov do Italijanov, ki po mnenju večine obstaja šele od ustanovitve italijanske države, a na primer Bošnjaki tega sovraštva niso imeli dedno pogojenega. Zakaj so se potem slovenski, hrvaški in bosanski bataljoni tako hrabro bojevali? Vzrok tiči v zgodovinskih dejstvih. Vsi trije omenjeni narodi so se dolga stoletja morali bojevati z različnimi sovražniki. Slovenci in Hrvatje so bili predstraža vpadom Turkov, zato je že njihova vzgoja v tem duhu temelj dobrega vojaka. Poleg tega so jim bile že od otroštva vcepljene tradicionalne vrednote dom, vera in cesar svete, kar se je potem tudi odražalo na bojni črti, in to kljub temu, da so bili v podrejenem položaju glede na vodilna naroda.

Glavno vodilo razporejanja enot je bila ocenjena bojna vrednost enot. Ta pa je bila, kot smo lahko videli, pri južnoslovanskih enotah zelo visoka in so jo javno priznavali v obliki raznih bonitet tem enotam (nošnja krivčkov na kapah, znak trobojnice...) Po drugi strani pa ne moremo reči, da so se recimo Čehi in Slovaki borili za svojo zemljo, pa so bili ravno tako Slovani.

Delno bi se sicer ta hipoteza lahko potrdila, saj so se recimo slovanske enote (posebno Čehi) na vzhodni fronti pogosteje predajale Rusom kot na soški fronti Italijanom. A tu ne gre za boj za svojo domovino, temveč gre za to, proti komu so se borili. Ruse so imeli Slovani za svoje brate in se niso želeli boriti proti njim za monarhijo. Na soški fronti pa je bilo drugače, tam so se borili tako za svojo domovino kot tudi proti nasprotniku, do katerega niso gojili nobenih simpatij.

Poveljstvo avstro-ogrske vojske ni imelo veliko manevrskega prostora, ko je šlo za razporejanje enot po celotni fronti. Podatek, ki nam o tem veliko pove, je ta, da so se različni bataljoni enega polka lahko borili tudi na treh ali več točkah na fronti. Rezerve so bile napotene na tiste dele bojišča, kjer je bilo pričakovati najtežje boje, in to ne glede na njihovo narodnost. Ker so bile italijanske ofenzive najmočnejše predvsem od Plav do morja, je razumljivo, da je bila tam največja koncentracija obrambnih sil. Včasih je en sam bataljon ali ena sama četa odločila rezultat bojev na nekem odseku. Če bi hipoteza držala, bi morale od Plav pa do morja biti na bojni črti praktično samo južnoslovanske enote, kar pa se je izkazalo za neresnico.

Lep primer je Doberdobska planota, kjer so bili v obrambi tako slovenski kot madžarski, avstrijski in bosanski polki. Ta trditev seveda ni vezana na celotno obdobje obstoja soške fronte, saj so enote menjavale položaje, delno zaradi rednih menjav, delno pa zato, ker so bile popolnoma razbite in so novi pohodni bataljoni zapolnili vrzeli v teh enotah in za nekaj časa odšli na kak mirnejši del bojišča.

V vsakem primeru so se južno slovanske enote pojavljale na različnih točkah bojišča, tudi na najbolj izpostavljenih, a tja niso bile napotene zaradi svoje narodnosti, temveč zaradi bojne vrednosti ali pa preprosto zato, ker drugih enot ni bilo na voljo.

Drugo hipotezo, ki se glasi:

»Južnoslovanske enote so prispevale bistveni delež k ohranitvi fronte na Soči«,

po pregledu dejstev ravno tako ***zavračam***.

Že res, da je bila v avstro-ogrski vojski več kot polovica vojakov slovanskih narodnosti, a za naš pregled so pomembni predvsem vojaki južnoslovanskih narodov, ki naj bi se borili za svojo zemljo. Celjski 87. polk je povsod zapisan kot polk, ki je obranil Škabrijel, a to ne drži povsem. 18. brigado, ki je branila Škabrijel, so sestavljali Slovenci, Avstrijci, bukovinski Ukrajinci ter Madžari. Celjski polk je na žalost imel največje izgube, zato se ga tudi največkrat omenja in tako postavlja za polk, ki je obranil Škabrijel. Južnoslovanske enote so bile zgled discipline in poslušnosti, pa tudi njihova bojna vrednost je bila visoka, saj so bile zvestejše cesarju kot pa denimo Madžari. Delno se je poudarjalo njihove zasluge tudi zaradi dejstva, da je kasneje nastala Jugoslavija in nekako primernejše je bilo iskanje domačih junakov kot pa Madžarov in Avstrijcev.

Za samo zavrnitev hipoteze je zanimiv tudi podatek, koliko je bilo mrtvih vojakov slovenske narodnosti. Točnega podatka ni, obstajajo pa določene ocene, najbližje resnici je bila verjetno Petra Svoljšak, ki je prišla do že navedene ocene 35.968 vojakov, ki pa ne velja samo za soško fronto, temveč za vsa bojišča Avstro-Ogrske. Zanimiva je tudi razlika med popisi prebivalstva pred prvo svetovno vojno in po njej, saj je bilo po vojni kar 22.000

moških po vojni manj. Natančnega števila mrtvih vojakov se ne da določiti, ocene celotnih izgub Avstro-Ogrske na soški fronti se gibljejo okrog števila 412.000, treba pa je seveda dodati, da gre tu za vojaško pojmovanje izgub, kar pomeni mrtve, ranjene, obolele, zajete in pogrešane, torej vse, na katere ni bilo več mogoče računati v boju.

Višje številke so sicer pri Bošnjakih, kjer je bilo mobiliziranega celo 17,2 % moške populacije, a še vedno ne toliko, da bi bili lahko prepričani, da bi se brez teh enot fronta predrla.

Pri ugotavljanju narodnostne strukture sem pri zbiranju gradiva naletel na različne ovire, začevši z oddaljenostjo primarnih virov, kajti večina le-teh je v vojaških arhivih na Dunaju, v Rimu in v Budimpešti, tu pa so še jezikovne ovire, saj so ti viri v nemškem, italijanskem in madžarskem strokovnem vojaškem jeziku, ki so za tuje bralce zelo zahtevni. Naslednji problem se pojavi pri opredeljevanju nacionalne pripadnosti vojakov, saj se, kot smo lahko videli, v nekaterih statistikah ni upošteval materni jezik, temveč občevalni. Najtežje pa je bilo ugotavljati dejansko število padlih vojakov, kajti ti podatki se od avtorja do avtorja med seboj razlikujejo.

Enote južnoslovanskih narodnosti so bile v avstro-ogrski vojski brez dvoma izredno priznane in cenjene. Toda brez pomoči ostalih narodov same ne bi zmogle držati in obdržati fronte na Soči, že zatone, ker so bile premalo številčne. Pogum, vztrajnost, odločnost in nenazadnje stoično prenašanje vojne so tem enotam sicer pomagali do slovesa, ki so ga uživali pri nasprotnikih, a vseeno je bil celoten zbir narodov, ki so sodelovali v okviru avstro-ogrške vojske na soški fronti tisti, ki je ohranil fronto. Za Doberdobsko planoto lahko rečemo, da je bila to ogrska planota. Še dolga leta po vojni so vojni invalidi po ulicah Budimpešte beračili z eno samo besedo: Doberdob. Seveda so jim pomagali tudi ostali, a največ branilcev je bilo le Ogrov. Po drugi strani pa so Rombon praktično obranili Bošnjaki, ki so na to goro prišli aprila 1916 in ga kljub zagrizenim napadom obranili do konca obstoja fronte. V našem primeru lahko ugotovim naslednje: južnoslovanski narodi niso bili ključni del obrambe soške fronte in tudi niso prispevali levjega deleža k ohranitvi fronte kot celote. Lahko pa rečemo, da so na svojih odsekih, kamor so bili napoteni, svoje

delo opravili požrtvovalno in brez večjih napak in na teh delih fronte dejansko prispevali večino dela in zaslug za ohranitev določenih točk fronte.

9 LITERATURA

- Lycos. 2003. *Austro-Hungarian regiments*. Dostopno prek: <http://members.lycos.co.uk/lojze/RegimentsA.htm> (10. oktober.2009).
- Budkovič, Tomaž. 2009. *S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Bunc, Stanko. 1967. *Slovar tujk*. Maribor: Založba Obzorja.
- Čepič, Zdenko, Neven Borak in Jasna Fischer, ur. 2005. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Čuček, Janez, Zoran Jerin, Miloš Mikeln, Andrej Novak, Božidar Pahor, Janez Stanič, Jože Šircelj, Jaka Štular, Milan Orožen Adamič in Kazimir Rapoša, ur. 1981. *Stoletje svetovnih vojn*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Drnovšek, Marjan, Bojan Balkovec, Janez Cvirn, Ervin Dolenc, Bojan Godeša, Branko Goropevšek, Igor Grdina, Damijan Guštin, Marko Juvan, Milček Komel, Žarko Lazarevič, Branko Marušič, Tomaž Pavlin, Egon Pelikan, Jurij Perovšek, Jože Pirjevec, Janez Stergar, Miroslav Stiplovšek, Petra Svoljšak, Peter Vodopivec in Peter Rozman, ur. 1995. *Slovenska kronika XX. Stoletja 1. del*. Ljubljana: Nova revija.
- *Društvo K. u. K. IR 87 Solkan*. Dostopno prek: <http://www.drustvo-ir87.si> (4. maj 2007).
- Firstworldwar.com. 2000. *Who's Who - Count Karl von Sturghk*. Dostopno prek: <http://www.firstworldwar.com/bio/sturghk.htm> (7. avgust 2008).
- Galič, Lovro. 2005. *Tolminsko mostišče 1*. Tolmin: Tolminski muzej.
- Gaženić, Nikola, ur. 1970. *Vojna enciklopedija drugo izdanje, sv. 1: Abadan–Brčko*. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.

- --- 1971. *Vojna enciklopedija drugo izdanje, sv. 2: Brdo–Foa*. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.
- --- 1972. *Vojna enciklopedija drugo izdanje, sv. 4: Jakac–Lafet*. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.
- --- 1974. *Vojna enciklopedija drugo izdanje, sv. 7: Podvodno–Ratna mornarica*. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.
- Gradnik, Vladimir. 1977. *Krvavo posočje*. Koper: Založba Lipa.
- Granda, Stane in Barbara Šatej, ur. 1999. *Množične smrti na Slovenskem, zbornik referatov*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Heindl, Hanns. 2003. *V uroku Julijcev, Prva svetovna vojna in veliki boj v gorah*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Inštitut Jožef Štefan. 1996. *Opombe k jezikovni redakciji ponatisa*. Dostopno prek: <http://www.ijs.si/lit/stropnik.html-l2> (30. november 2008).
- Iskrić, Mitja. 2003. *Johan Iskrić – junak soške fronte*. Dostopno prek: <http://www2.arnes.si/~supgiskr/slo.htm> (28. april 2008).
- Klavora, Vasja. 1993. *Plavi križ*. Koper: Založba Lipa.
- --- 1994. *Koraki skozi meglo : Soška fronta–Kobarid–Tolmin 1915-1917*. Celovec: Mohorjeva družba.
- --- 2007. *Doberdob kraško bojišče 1915-1917*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Matičič, Ivan. 1966. *Skozi plamene prve svetovne vojne*. Ljubljana: Založba Borec.
- Medič, Ilija. 2003. *Soška fronta*. Dostopno prek: <http://www.ir17.8m.com/seminarska/avstrija.html> (5. maj 2008).
- Mesesnel, Janez. 1987. *Soška fronta*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Močnik, Mitja. 2005. *Komenski kras : 1914-1918*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Nečak, Dušan in Božo Repe. 2005. *Prelom 1914-1918, Svet in Slovenci v 1. svetovni vojni*. Ljubljana: Sophia.
- Nemeč, Nataša. 1998. *Zbornik mednarodnega znanstvenega simpozija od 80-letnici bitke pri Kobaridu*, Kobarid: interno gradivo.

- Offelli, Siro. 2001. *Le armi e gli equipaggiamenti dell `esercito austro-ungarico dal 1914 al 1918, volume primo*. Gino Rossato editore.
- Pašić, Ahmed. 2007. *Bošnjaki na soški fronti*. Kranj: Gorenjski glas.
- Pepernik, Amandus. 2005. *Doberdob, slovenskih fantov grob*. Ljubljana: Založba Karantanija.
- Piekalkiewicz, Janusz. 1996. *Prva svetovna vojna*. Ljubljana: DZS.
- Radovanovič, Sašo. 2007. *Ponovno doma, zgodovina 47. mariborskega pešpolka*. Maribor: Založništvo Sašo Radovanovič.
- Sajovic, Bogdan. 2004. *Polom velike strategije*. Ljubljana: Založba Karantanija.
- --- 2007. *Krvava Soča*. Ljubljana: Založba Karantanija.
- Schachinger, Werner. 1994. *Die bosniaken kommen! Elitetruppe in der k.u.k. Armee 1879-1918*. Graz-Stuttgart: Leopold Stocker verlag.
- Schalek, Alice. 2005. *Posočje*. Ljubljana: Založba Karantanija.
- Sedmak, Drago. 2003. *Ob vznožju branikov*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Simčič, Miro. 2006. *888 dni bojev na Soči*. Ljubljana: Orbis.
- Simić, Marko. 1996. *Po sledih soške fronte*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- --- 2005. *Utrdbi pod Rombonom, predstraža soške fronte*. Ljubljana: Založba Rombon.
- Statistični urad Republike Slovenije. 2002. *Popis 2002*. Dostopno prek: http://www.stat.si/popis2002/si/metode_popisovanja.html (10.7.2009).
- Stergar, Rok. 2001. Slovenci v habsburški vojski. *Drevesa* 8 (3): 25–29.
- --- 2004. *Slovenci in vojska, 1867-1914 : slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka I. svetovne vojne*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.
- *Svarog.org*. 2008. Dostopno prek: <http://svarog.org/index.php> (13. december 2008).
- Svolfšak, Petra. 1994. *Soška fronta*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Švajncar, Janez. 1990. *Slovenska vojska 1918-1919*. Ljubljana: Prešernova družba.
- --- 1992. *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Prešernova družba.

- --- 1998. *Svetovna vojna 1914-1918 : Slovenci v avstro-ogrski armadi*. Maribor: Pokrajinski muzej.
- Taylor, A.J.P. 1956. *Habsburška monarhija 1809-1918*. Ljubljana: DZS.
- Weber, Fritz. 1939. *Isonzo 1915*. Celovec: Založba Kollitsch.
- Vilfan, Igor. 2001. Po stopinjah "Kranjskih Janezev" 1914-1918. *Na fronti: revija za vojaško zgodovino* (1): 18-30.
- Vodopivec, Peter in Katja Kleindienst. 2005. *Velika vojna in Slovenci 1914:1918*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Fakulteta za matematiko in fiziko. 2001. *Vojne napovedi*. Dostopno prek: http://www.educa.fmf.uni-lj.si/ro/sole/tecaj/dec.95/krizaj/voj_sos/voj_nap.htm (4. marec 2008).
- Vuga, Davorin. 1990. *Soška fronta=Isonzo Front 1915-1917*. Maribor: Založba Obzorja.
- Wikipedia. 2007a. *Prva svetovna vojna*. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Prva_svetovna_vojna (15. avgust 2007).
- --- 2007b. *Gavrilo Princip*. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Gavrilo_Princip (22. oktober 2007).
- --- 2008a. *Avstro-Ogrska*. Dostopno prek: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Avstro-Ogrska> (26. april 2008).
- --- 2008b. *Kras*. Dostopno prek: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Kras> (3. julij 2008).
- --- 2009. *Vršič*. Dostopno prek: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Vr%C5%A1i%C4%8D> (12. april 2009).
- Zupančič, Franc. 1998. *Dnevnik 1914-1918*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Zwitter, Fran. 1962. *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana: Slovenska matica.